

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Politik och ekonomi i Norden 2006:
  - Claes Wiklund
  - Arne Hardis
  - Jan-Anders Ekström
  - Arna Schram
  - Harald Stanghelle
  - Anders Wettergren
- Gunnar Ekelöfs lyriska författarskap
- Islands Gutenberg var svensk
- Intervju med Claes Andersson
- Kristina Persson om Föreningen Norden
- Brevväxlingen Selma Lagerlöf – Valborg Olander

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 83 • 2007 • Häfte 2

INNEHÅLL

Artiklar

Två toppolitiker som blev nordiska chefstjänstemän. <i>Claes Wiklund</i>	103
År 1 efter Muhammed. <i>Arne Hardis</i>	109
Turbulent tid för Vanhanen <i>Jan-Anders Ekström</i>	119
Isländsk politik och ekonomi 2006. <i>Arna Schram</i>	129
Det første rødgrønne året. <i>Harald Stanghelle</i>	139
Tolv års väntan på regeringsskifte. <i>Anders Wettergren</i>	149
”Du säger ’jag’ och ’det gäller mig’”. <i>Thorstein Norheim</i>	157
Islands Gutenberg var svensk. <i>Pórgunnur Snædal</i>	173
NT-Intervjun. En tungviktare kommer igen.	183

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Föreningen Norden i globaliseringens tid. <i>Kristina Persson</i>	187
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	191

* * *

Bokessä

Forfatterhustruen. Selma Lagerlöf og Valborg Olanders brevveksling <i>Henrik Wivel</i>	195
---	-----

* * *

Kring böcker och människor

Historieanvändning i norsk och svensk EU-debatt. <i>Karl Magnus Johansson</i>	201
Mellan salonger och spionage. <i>Henrik Helenius</i>	204
En svensk finansfurste. <i>Anders Wettergren</i>	206
Petter Dass – 300 år etter hans død. <i>Hans H. Skei</i>	208
Adolf Hedin – liberal ”braständare” och föregångsman. <i>Jarl Torbacke</i>	210
Sammanfattning.	213

CLAES WIKLUND

TVÅ TOPPOLITIKER SOM BLEV NORDISKA CHEFSTJÄNSTEMÄN

Medarbetare i Nordisk Tidskrifts politiska temanummer

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri har ansenliga 130 år på nacken. Att belysa den politiska och ekonomiska utvecklingen i Norden utan partipolitiska pekpinnar har genom åren varit tidskriftens ambition. Årets temanummer om politik och ekonomi i de nordiska länderna under 2006 är det tjugofjärde i ordningen sedan översikterna samlades i ett och samma tidskriftsnummer i stället för att, som tidigare, finnas spridda i separata tidskriftsnummer.

Skriventstaben är helt oförändrad sedan föregående år. *Arne Hardis* från danska Weekendavisens redaktion har författat sin sjätte politiska översikt. *Jan-Anders Ekström* som under en följd av år varit knuten till Hufvudstadsbladet i Helsingfors har i och med årets bidrag skrivit tolv gånger om finländsk dagspolitik. *Arna Schram*, tidigare knuten till Morgunblaðið och numera frilansskribent, har signerat sin fjärde artikel om isländsk politik. *Harald Stanghelle* på norska Aftenposten och *Anders Wettergren*, fd andreredaktör på Göteborgs-Posten har medverkat lika många gånger som sin isländska kollega.

Även tecknarstaben är helt intakt. *Jens Hage*, som är knuten till Berlingske Tidende, svarar för de danska illustrationerna. *Wilfred Hildonen* på Hufvudstadsbladet, *Sigmund* på Morgunblaðið, *Inge Grødum* på Aftenposten och *Kjell Nilsson-Mäki* som bland annat publicerar sina alster i Göteborgs-Posten återkommer även i år med illustrativa bidrag. För ledande politiker kan dagen lätt bli förstörd av en träffsäker teckning införd i någon av de större dagstidningarna.

Val i Finland, Island och Sverige

Räckan av val i Norden inleddes i Finland. Valet av statschef är av tradition en mycket viktig politisk händelse i Finland. Tre huvudkandidater som representerade de största partierna tävlade om väljarnas gunst. Huvudfavorit var den sittande socialdemokratiska presidenten Tarja Halonen. Hennes två främsta utmanare var centerpartisten och statsministern Matti Vanhanen och samlingspartisten, fd finansministern Sauli Niinistö. Statsminister Vanhanen nådde inte till andra valomgången. Slutstriden kom därför att utkämpas mellan Halonen och Niinistö. Den tidigare högerledaren gav Tarja Halonen en hård match. Slutresultatet blev dock att Halonen segrade med 51,8 procent av rösterna mot Niinistös 48,2 procent.

Agrarpolitikern Urho Kekkonen styrde Finland med järnhand under sina 25 år som statschef. Socialdemokraterna Mauno Koivisto, Martti Ahtisaari och Tarja Halonen kommer tillsammans att överträffa Urho Kekkonen vad gäller innehav av den finländska presidentposten. Deras presidentperioder kommer att uppgå till 30 år.

Kommunalvalet på Island i maj månad fick dramatiska konsekvenser även på riksplanet. Framstegspartiet, som genom Halldór Ásgrímsson beklätt statsministerposten sedan 2004, fick inkassera en svidande valförlust. Partiet förlorade tio procentenheter jämfört med det föregående kommunalvalet. Självständighetspartiet, som styrde landet i koalition med framstegspartiet, gick framåt något i kommunalvalet. Alliansen gjorde på stället marsch. Det av tradition mycket betydelsefulla valet av borgmästare i Reykjavík resulterade i en knapp seger för självständighetspartiet som tog tillbaka borgmästarposten från Reykjavíklistan.

Den 6 oktober 2006 fick Sverige en borgerlig fyrtipartiregering. Alliansen mellan de fyra borgerliga partierna besegrade Göran Perssons tröttnande socialdemokrati som förlorade 4,8 procentenheter av rösterna från valet 2002. Socialdemokraterna gjorde därmed sitt sämsta val sedan 1914. Moderaterna, centern, folkpartiet och kristdemokraterna inledde ett fastare samarbete på hösten 2004, då de möttes hemma hos centerledaren Maud Olofsson i västerbottniska Högfors. Vid ett nytt borgerligt toppmöte i småländska Bankeryd – kd-ledaren Göran Hägglunds hemort – året efter smiddes nya planer för ett borgerligt maktövertagande hösten 2006.

Folkpartiet drabbades i valrörelsens slutskede av en pinsam datainträngsaffär. Det visade sig nämligen att anställda inom folkpartiet haft tillgång till, och tyvärr också använt sig av, socialdemokraternas interna datanätverk. Valframgången för folkpartiet för fyra år sedan förbyttes i ett braskande valnederlag. Folkpartiet landade på måttliga 7,5 procent mot 13,2 procent i 2002 års val.

Sammantaget erövrade den borgerliga fyrpartialliansen 48,2 procent av rösterna. Moderaterna svarade för lejonparten eller 26,2 procent. Det blev i och med detta självklart att moderatledaren Fredrik Reinfeldt skulle få i uppdrag att bilda en borgerlig fyrtipartiregering. Tolv års socialdemokratiskt regeringsinnehav var till ända. För tredje gången under efterkrigstiden hade de icke-socialistiska partierna besegrat de regeringsvana socialdemokraterna. Vad Thorbjörn Fälldin åstadkom år 1976, upprepade Carl Bildt år 1991 och Fredrik Reinfeldt år 2006.

Regeringsombildningar

Två statsministrar avgick under 2006 – Halldór Ásgrímsson och Göran Persson. Den förre till följd av ett uselt resultat i kommunalvalet och den

senare på grund av ett rejält nederlag i riksdagsvalet. På Island återtog självständighetspartiet statsministerposten genom Geir H. Haarde. Koalitionen mellan självständighetspartiet och framstegspartiet, som varat i 11 år, fortsatte dock vid makten ännu ett år. Halldór Ásgrímsson lämnade partiledarposten inom framstegspartiet. Han ersattes av den politiskt tämligen oprövade Jón Sigurðsson.

Göran Persson gjorde en flott sorti. Redan på valnatten, då det stod klart att socialdemokraterna förlorat valet, aviserade han sin avgång innan någon annan hann kräva det. Vid en extrakongress i mars 2007 valdes Mona Sahlin till hans efterträdare sedan Margot Wallström, Carin Jämtin, Ulrica Messing och Pär Nuder avstått från att kandidera. För Mona Sahlin blev upphöjelsen till partiledare tolv år efter debaclet 1995 en välkommen personlig revansch.

I Danmark regerade den borgerliga tvåpartikoalitionen mellan de konservativa och venstre vidare under Anders Fogh Rasmussens förfarna ledning. Enda ministern som byttes ut var den konservative Lars Barfoed som varit ansvarig för livsmedelsfrågorna inom regeringen. Regeringens stödparti Dansk Folkeparti reste i början av året krav på hans avgång.

Svenska folkpartiet har trots sin litenhet nästan alltid befunnit sig i regeringsställning. Vid årsskiftet 2006/2007 fick mångårige ministern Jan-Erik Enestam lämna plats i den finska regeringen för sin efterträdare på partiledarposten Stefan Wallin. På Island skedde en större ommöblering av regeringen i och med statsministerskiftet. Jón Sigurðsson blev ny näringslivsminister och Valgerður Sverrisdóttir ny utrikesminister, f.ö. den första isländska kvinnan på denna post. Jónína Bjartmarz blev miljöminister och nordisk samarbetsminister.

I Sverige måste Göran Persson leta fram en ny utrikesminister under valrörelsens upptakt sedan Laila Freivalds nödgats avgå. Den kompetente, allmänt uppskattade diplomaten Jan Eliasson fick ta över ansvaret för utrikesdepartementet under några månaders tid.

Den stora utskiftningen på regeringstaburettorna kom förstås först efter valet. Fredrik Reinfeldt fick en ytterst dålig start som statsminister. I rask takt fick två av hans kvinnliga statsråd avgå. Handelsministern Maria Borelius och kulturministern Cecilia Stegö Chiló hade båda anlitat svart arbetskraft i hemmet. Även migrationsminister Tobias Billström höll på att trilla av pinn, men han klarade sig undan med blotta förskräckelsen.

Moderaterna krävde, och fick, mer än hälften av statsrådsposterna. Fd statsministern Carl Bildt blev till mångas förvåning utrikesminister. Centerledaren Maud Olofsson blev vice statsminister och näringsminister, folkpartiledaren Lars Leijonborg blev utbildningsminister och kristdemokraternas ledare Göran Hägglund socialminister. 11 moderater, fyra centerpartister och fyra folkpartister samt tre kristdemokrater kom att ingå i regeringen Reinfeldt.

Nio kvinnor och 13 män består den borgerliga fyrpartiregeringen av efter det turbulenta inledningsskedet.

I Norge, slutligen, höll den blocköverskridande koalitionen mellan Arbeiderpartiet, Senterpartiet och Socialistisk Venstreparti samman utan några större svårigheter under 2006. Ett statsråd byttes ut nämligen Odd Eriksen. Han ersattes som näringsminister av Dag Terje Andersen. Vid sidan av statsminister Jens Stoltenberg har utrikesminister Jonas Gahr Støre visat sig vara den norska regeringens starkaste kort.

Partiledare som kommer och går

Flera dramatiska byten ägde rum på partiledarplanet i de nordiska länderna under förra året. I Finland bytte både vänsterförbundet och svenska folkpartiet partiledare. Suvi-Anne Siimes tröttnade på att vara ledare för ett alltmer splitttrat vänsterförbund som hon stått i ledningen för sedan 1998. Hon efterträddes av Martti Korhonen. Inom svenska folkpartiet avgick Jan-Erik Enestam efter att ha varit partiledare under många år.

På Island bytte framstegspartiet ledning. Halldór Ásgrímsson lämnade över stafettpippen till Jón Sigurðsson. Innan krutröken skingrats inom det sargade framstegspartiet hade ett veritabelt fyrkejsarslag utkämpats mellan den fd miljöministern Siv Friðleifsdóttir, Guðni Ágústsson och Jónína Bjartmarz och den segrande Jón Sigurðsson.

Göran Perssons avgång som partiledare skedde efter elva år. Han blir nummer tre i ordningen bland socialdemokratiska statsministrar. Tage Erlander regerade i 23 år, Per Albin Hansson i 14 år och Olof Palme i cirka 10 år.

Topolitiker på nordiska chefsposter i Köpenhamn

Under Nordiska rådets session i Köpenhamn i oktober 2006 emotsågs valet av ny generalsekreterare inom Nordiska ministerrådet med stort intresse. Svensken Per Unckel hade av sagt sig posten efter att ha innehaft den i fyra år. Striden kom att stå i första hand mellan Finland och Island. Finland lanserade den nordiskt mycket erfarne miljöministern Jan-Erik Enestam. Den isländska kandidaten visade sig småningom vara fd statsministern Halldór Ásgrímsson. Eftersom Island aldrig innehaft den högsta posten inom ministerrådssystemet medan Finland haft den två gånger genom Olli Bergman och Pär Stenbäck var den politiska lösningen egentligen rätt självklar. Att en fd statsminister inte skulle duga som chef för ministerrådssekretariatet i Köpenhamn hade nog betraktats som en skymf på isländskt håll.

Jan-Erik Enestam kom ned på fötterna i och med att han utnämndes till direktör för Nordiska rådets sekretariat i Köpenhamn. Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet har aldrig haft en så stark ledning som de fått genom utnämningarna av Halldór Ásgrímsson och Jan-Erik Enestam.

Man kan notera att de officiella nordiska samarbetssekretariaten växelvis haft habila administratörer och växelvis fd politiker i sin ledning. Ministerrådets två senaste generalsekreterare har politisk bakgrund. Dessförinnan var det en dansk ämbetsman, Søren Christensen, som ledde verksamheten vid ministerrådssekretariatet i Köpenhamn. Hans företrädare var den finländske fd politiker Pär Stenbäck. Före Stenbäck var høyres fd generalsekreterare Fridtjov Clemet högste tjänsteman inom ministerrådssekretariatet. Under den tid som det rådde en tudelad ordning på ministerrådssidan var ledningen för kultursekretariatet i Köpenhamn tjänstemannapräglad under åren 1972-1986. Sak samma kan sägas om ministerrådssekretariatet i Oslo under samma tid.

På parlamentarikersidan hade den förste presidiesekreteraren Emil Vindsetmo varit statssekreterare hos statsminister Per Borten. Vindsetmos efterträdare Helge Seip hade varit statsråd i samma regering medan den tredje norrmannen i ordningen, Gudmund Saxrud, var en utpräglad tjänsteman. Finländaren Ilkka-Christian Björklund hade varit riksdagsledamot för folkdemokraterna när han utsågs till presidiesekreterare. Efter sin avgång blev Björklund ånyo riksdagsledamot fast nu för socialdemokraterna. De följande presidiesekreterarna Gerhard af Schultén, Jostein Osnes och Anders Wenström hämtades från tjänstemannafären liksom de båda kvinnliga rådsdirektörerna Berglind Ásgeirsdóttir och Frida Nokken.

Med de utmaningar som det nordiska samarbetet står inför i dag förefaller det att vara en klok lösning att besätta de högsta tjänsterna med ledande politiker med ett starkt och dokumenterat nordiskt intresse. Det finns all anledning att knyta stora förhoppningar till Halldór Ásgrímssons och Jan-Erik Enestams kommande insatser för det officiella nordiska samarbetet i en tid präglad av globalisering och europeisk samverkan inom ramen för EU och EES.

Nordiska rådets presidiesekreterare (Stockholm)

- 1971-1973 Emil Vindsetmo, Norge
- 1973-1977 Helge Seip, Norge
- 1977-1982 Gudmund Saxrud, Norge
- 1982-1987 Ilkka-Christian Björklund, Finland
- 1987-1989 Gerhard af Schultén, Finland
- 1990-1994 Jostein Osnes, Norge
- 1994-1996 Anders Wenström, Sverige

Nordiska rådets direktörer (Köpenhamn)

- 1996-1999 Berglind Ásgeirsdóttir, Island
- 1999-2007 Frida Nokken, Norge
- 2007 - Jan-Erik Enestam, Finland

Ministerrådssekretariatet i Oslo

- 1972-1973 Gudmund Saxrud, Norge (interimistiskt)
- 1973-1978 Olli Bergman, Finland
- 1978-1982 Hans Kühne, Danmark
- 1982-1986 Ragnar Sohlman, Sverige

Kultursekretariatet i Köpenhamn

- 1972-1975 Magnus Kull, Finland
- 1975-1981 Klas Olofsson, Sverige
- 1982-1983 Halvdan Skard, Norge
- 1983-1986 Oddvar Lie, Norge

Ministerrådets sammanslagna sekretariat i Köpenhamn

- 1986-1992 Fridtjov Clemet, Norge
- 1992-1996 Pär Stenbäck, Finland
- 1997-2002 Søren Christensen, Danmark
- 2002-2006 Per Unckel, Sverige
- 2007- Halldór Ásgrímsson, Island

ARNE HARDIS

ÅR 1 EFTER MUHAMMED

Dansk politik 2006

Mens Muhammedsagen hærgede, blev det alligevel hverdag i dansk politik. Et bredt flertal i Folketinget indgik kort før sommerferien forlig om velfærdsreformer, som betyder senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. I efteråret blev regeringen Fogh Rasmussen for første gang i fem år presset for alvor – og fra flere sider.

Arne Hardis er politisk redaktør ved *Weekendavisen* i København.

Det gik, som man måtte forvente; Muhammedsagen kom også til at dominere det politiske Danmark i 2006. Sagen, der blev betegnet som landets alvorligste udenrigspolitiske krise siden Anden Verdenskrig, udviklede sig som en voldsom eksplosion, som først sendte sine trykbølger helt til Mellemøsten, Pakistan og Fjernøsten, hvorpå trykbølgen slog tilbage og ramte Christiansborg med fuld styrke og uventede følger for det hjemlige politiske liv.

For hvem skulle nu have troet, at det blev Folketingets i egen opfattelse mest internationaliserede og globaliseringsparate parti, der blev Muhammedsagens store taber? At det blev Det radikale Venstre, som fik voksende problemer med at finde frontlinien ude og hjemme og med afsæt i *Jyllands-Postens* karikaturstreger tumlede ud på en politisk færd, som hverken offentlighed eller vælgere forstod den dybere mening med?

Sådan så det da heller ikke ud til at skulle gå, da gadeoptøjer og ambassadeafbrændinger var på deres højeste i februar; dengang var det Socialdemokratiet, vælgerne flygtede fra i stor stil – formentlig især til Dansk Folkeparti, som gik kraftigt frem i meningsmålingerne på en markant og skarp kritik af de hjemlige imamer, som ihærdigt arbejdede på at sprede krisen til Mellemøsten. Det radikale Venstre høstede også stor vælgergevinster på krisens højdepunkt, men som ugerne gik, åbenbarede Muhammedsagen to helt forskellige holdninger i partiet til, hvem der egentlig var krisens store problem. Partiets leder, Marianne Jelved, som bragte sit parti til en historisk valgsejr året før (fra 9 til 17 mandater), identificerede statsministeren som ”en farlig mand”, efter at Fogh Rasmussen i et avisinterview med et bibelsk udtryk havde udtalt, at Muhammedkrisen havde lært ham at skelne får fra bukke i det hjemlige miljø. Det var farligt sådan at dele befolkningen op, anførte Jelved. Men samtidig fastslog den populære, syrisk fødte partifælle Naser Khader, at han så hjemlige imamer som brandstifterne. Så hvem var de farlige i radikal optik? Fogh eller imamerne? Det blev hurtigt klart, at den uenighed stak dybere end som

så. Meget dybere – det var selve den radikale strategi for vejen tilbage til regeringsmagten, man i virkeligheden skændtes om.

Naser Khader, som på det tidspunkt var kåret som landets mest populære politiker for sin håndtering af Muhammed-krisen, udtalte, at hans politiske drøm var at blive integrationsminister i en regering bestående af Venstre, Konservative og Radikale – under ledelse af den mand, hans egen partileder havde stemplet som farlig. Khaders udtalelser var et åbent opgør med Marianne Jelved, der fortsatte de seneste 13 års kurs og arbejdede på en regering sammen med Socialdemokratiet, og som med den kurs har skaffet partiet en masse nye medlemmer og vælgere, som entydigt ser sig selv som en del af en centrum-venstre-blok.

Formentlig i et forsøg på at inddæmme den radikale splittelse traf Marianne Jelved i april den historiske beslutning, at hun ikke længere gik efter en regering bestående af Radikale og Socialdemokratiet. Ganske givet har det også spillet ind, at hun med stigende bekymring iagttog, hvordan Socialdemokraterne bare tog hendes mandater for givet, samtidig med at partiet i udlændingepolitikken, skolepolitikken og skattepolitikken lagde luft til den radikale partner og lagde sig tæt op ad regeringen. Socialdemokratiet har således tilsluttet sig det skattestop, som partiet har brugt 7-8 år på at bekæmpe som den lige vej til velfærdssamfundets demontering.

Roller som mandatfyldt passer slet ikke til den radikale selvforståelse og heller ikke til partiets historiske rolle. De Radikale plejer at besætte den politiske midte, hvor få, men afgørende mandater kan give maksimal indflydelse. En politisk aforisme i dansk politik vil vide, at De Radikale enten sidder i regering eller bestemmer den politik, regeringen kan føre. Men hvad ville Marianne Jelved så, når hun ikke mente Socialdemokratiet duede, og begribeligvis ikke ville samarbejde med Fogh Rasmussen? Jelved bekendtgjorde, at hendes parti nu ville stå frit. Det kunne udskyde opgøret med Khader og give indtryk af, at De Radikale fortsat kan spille rollen som kongemageren i dansk politik. Jelved satte trumf på ved at proklamere 25 mandater som partiets næste mål, samtidig med at hun udpegede en håndfuld centrale politiske krav, som partiet kræver opfyldt for at gå i regering med noget andet parti. Og kræver skal forstås ganske bogstaveligt. De Radikale kræver således ultimativt, at udlændingelovens 24-årsregel og tilknytningskrav skal ophæves, at skattestoppet droppes, og at skolepolitikken, som de seneste år er blevet centraliseret med øget vægt på prøver og statskontrol, igen decentraliseres. Senere gik Jelved skridtet videre og fastslog, at kongemageren har sig selv i tankerne som konge; hun vil ikke gå i regering med noget andet parti, med mindre hun bliver statsminister. Og vel har Jelved med succes rejst sit parti fra 7 til 17 mandater, men der er immervæk stadig nogle skridt op til de 90 mandater, som et flertal i Folketinget kræver.

Storhedsvanvid? I hvert fald ser mange i regeringslejligheden i mere triste stunder Marianne Jelved som deres bedste garant for fortsat regeringsmagt. Jelveds satsning har vist sig at være en overfrankering af egen betydning, som vælgerne, medierne og de øvrige partier har haft svært ved at forstå og tage alvorligt, og i dag fremstår partiet forpjusket og forvirret og med en vælgeropbakning under valgresultatet fra 2005. Det proklamerede mål om en yderligere mandatfremgang til 25 forekommer i dag urealistisk, og det samme gør kravet om Jelved som statsminister, og lige netop det krav fremføres heller ikke længere som ultimativt. Heller ikke Naser Khader har vundet noget ved den radikale frigørelsesaktion; hans forsøg på at bane vejen for en VKR-regering er i samtlige meningsmålinger langt fra de nødvendige mandater.

I 2007 vil mange øjne være rettet mod De Radikale; hvordan vil partiet finde ud af den politiske blindgyde uden at tilføje Marianne Jelved for voldsomt et politisk nederlag?

Ungdomstegninger

At Muhammedkonflikten ikke havde udtømt sit politiske potentiale med De Radikales identitetskrise, viste sig flere gange i årets løb. I grunden er det ikke så underligt, heller ikke internationalt er sagen glemt – tegnerne bag karikaturerne har fortsat en dødsdom hængende over sig, og mens disse linier skrives, tager det franske retssystem stilling til, om det satiriske ugemagasin *Charlie Hebdo* gjorde noget forkert, da det aftrykte tegningerne af profeten. Herhjemme så de første af en række bøger om sagen dagens lys, og på den politiske scene udspillede to i virkeligheden helt bagatelagtige sager med afsæt i det politiske ungdomsmiljø. Både Dansk Folkeparti og De Radikales ungdomspolitikere brændte sig således på deres egen sag om tegninger af profeten Muhammed. Sagerne kan næppe have nået de øvrige nordiske medier med fuld styrke, men fyldte en del i dansk presse og kan tjene til at illustrere, hvor uforløst Muhammedkrisen fortsat er.

I det tidlige efterår offentliggjorde en aktivist, som under cover havde meldt sig ind i Dansk Folkepartis Ungdom, et videobånd fra en sommerlejr på Fyn, hvor de unge folkepartister havde moret sig med at drikke øl og konkurrere om, hvem der kunne afbilde profeten Muhammed på den mest hånlige måde; man fandt blandt andet på at afbilde ham som en øldrikkende kamel.

De smagløse løjer blev offentliggjort i den nye islandske finansierede gratisavis *Nyhedsavisen* og udløste stor offentlig opstandelse. Selv statsministeren – som ellers under hele Muhammedkrisen havde gjort en stålsat dyd ud af, at han ikke kunne blande sig i, hvilke karikaturer *Jyllands-Posten* i sin tid valgte at bringe – fandt anledning til at tage afstand fra de unge menneskers barnlige streger. Hvad var der pludselig sket med den statsministerielle standhaftighed? Der var modsat *Jyllands-Postens* aktion ikke tale om tegninger,

som var beregnet på offentliggørelse, de var lavet ved en lukket fest og slap kun ud i offentligheden takket være den unge under cover-aktivists tålmodige infiltration. Fogh Rasmussens fordømmelse afslørede, at hans principper er ganske elastiske, og at skrækken for en ny brand i Mellemøsten endnu sad i ham – der var andre end mælkeproducenten Arla, som havde fået et chok de hektiske februar dage, hvor danske varer blev boykottet, og flag og bygninger stukket i brand.

Helt farceagtigt blev det, da det kom frem, at ungradikale politikere også havde gjort det forbudte – under en skolingssession havde de ikke helt ædru unge radikale blandt andet moret sig med at afbilde Muhammed som en stol. I stedet for at slå det passerede hen valgte både Radikal Ungdoms formand, partileder Marianne Jelved og Naser Khader at tage afstand fra de ikke længere eksisterende tegninger; stolen var nemlig tegnet på en tavle og længst visket ud, da sagen nåede offentligheden.

De to sager med ungdomspolitikernes drengestreger viser, at det danske samfund tydeligvis endnu ikke er afklaret om, hvor den acceptable grænse går mellem retten til at bruge sin ytringsfrihed og på den anden side retten til ikke at blive hånet unødigt på sine religiøse følelser. Juraen har talt i sagen; statsadvokaten afviste således i årets løb at rejse tiltale i sagen som krævet af en række danske muslimer, han vurderede, at *Jyllands-Postens* tegninger klart lå inden for det acceptable, så egentlig kunne sagen være landet med det.

Men selv om det juridiske spørgsmål er afklaret, er de politiske svar på sagen det ikke. Muhammedsagen har åbnet helt nye fronter, hvor de sædvanlige aktører pludselig får nye fjender og ser sig omgivet af nye soldaterkammerater, som plejer at være deres fjende; borgerlige fyrtårne som tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen står arm i arm med socialdemokratiske eksformænd, mens en socialistisk forfatter som Kåre Bluitgen – det var ham, der indirekte startede Muhammedsagen ved at hævde, at han ikke kunne finde illustrationer til en bog om Muhammed – forfægter samme standpunkt som Dansk Folkepartis Pia Kjærsgaard. Erhvervsledere og venstreorienterede intellektuelle taler i kor om respekten for andres værdier, kulturradikale gudsbepottere er blevet fortalere for religiøse følelser. Der bliver meget at skændes om de kommende år, indtil et nyt verdensbillede er faldet på plads.

Senere efterløn

Men den normale politik vendte trods alt tilbage i 2006; politikerne kunne ikke nøjes med at diskutere ytringsfrihed og religion, de skulle også passe det daglige håndværk og sørge for, at velfærdssamfundet kan fungere. Og her blev den store begivenhed, at det lykkedes regeringen at få et bredt forlig i stand om en velfærdsreform, som først og fremmest skal sikre, at danskerne arbejder længere. Reformen har en meget lang indfasning, for vælgerne har tidligere vist

sig at hæge om deres pensionsrettigheder, men betyder, at pensionsalderen over en årrække sættes op fra 65 til 67 år, mens efterlønsalderen hæves fra 60 til 62 og måske endda 63 år afhængig af udviklingen i den gennemsnitlige levealder.

Reformen var for så vidt en cadeau til den konservative leder, Bendt Bendtsen, som i årevis har presset på for velfærdsreformer, men var først og fremmest en succes for Anders Fogh Rasmussens strategi med meget langsomt og forsigtigt gennemførte reformer. Reformarbejdet blev sat i gang tilbage i 2003 med nedsættelse af en ekspertkommission, og den lange modningstid bevirkede, at både regeringens støtteparti, Dansk Folkeparti, og Socialdemokratiet gik med i velfærdsforliget. De to partier konkurrerer ellers til hverdag ret heftigt om at være velfærdsbygningens mest ihærdige pedeller.

Da Folketinget gik på sommerferie, tegnede 2006 således til at blive endnu et indenrigspolitisk triumfår for Anders Fogh Rasmussen; holdningen i regeringstoppen var selvsikker – alt kan selvfølgelig ske i politik, sagde dens ledende ministre, men tilføjede, at det altså var svært for at se, fra hvilken horisont de truende skyer skulde vælde op.

Ganske vist har både Socialdemokratiet og De Radikale undsagt samarbejdet om de udsendte danske soldater i Irak – begge partier har krævet en plan for tilbagetrækning fra den krig, som går værre og værre – men udenrigspolitik plejer ikke at afgøre danske valg, og regeringen har siden slutningen af 2006 arbejdet på at kunne komme ud af Irak i følge med briterne i god tid før næste folketingsvalg. Sidst i februar kom da også den meddelelse, som demonterede oppositionens kritik af det danske krigsventyr i Mellemøsten: De danske soldater trækkes hjem i 2007 og erstattes af en mindre gruppe, der skal hjælpe irakerne med selv at overtage ansvaret for sikkerheden i det sydlige Irak.

Socialistiske ballademagere

Og så blev efteråret 2006 alligevel et helt elendigt halvår for regeringen. Socialdemokratiet, som eftertrykkeligt tabte valgene i 2001 og 2005 på en cocktail af almindelig nedslidthed, brudte efterlønslofter og udlændingepolitisk lammelse, samlede sig om en enkel, men effektiv strategi. Man kalke-rede som nævnt regeringens udlændingepolitik og skattepolitik og kridtede i stedet den klassiske politiske slagmark op, kendt fra før verden gik af lave: Socialdemokratiet ønsker mere og bedre velfærd, den borgerlige regering pønser på skattelettelse.

Påstanden er ikke forkert, for så vidt som skattelettelse står højt på De Konservatives politiske dagsorden, mens både Venstre og Dansk Folkeparti har travlt med at nedtone forventningerne til en mindre skattebyrde. Alligevel virkede den socialdemokratiske taktik, i valget mellem velfærd og skattelettelse vinder velfærden klart i disse år – selv i de borgerliges egne rækker – og vælgerne begyndte at strømme tilbage til partiet.

Så effektivt virkede velfærdskravet, at det også gav rigelig plads til Socialistisk Folkepartis nye leder, Villy Søvndal, som lige som Helle Thorning-Schmidt kom til efter valget i 2005 og en stribe valgnederlag under forgængeren Holger K. Nielsen. Ingen havde den store tiltro til Søvndals potentiale, men han blev en af 2006's helt store vindere på en insisterende og aktiv oppositionsrolle koncentreret om modstand mod det danske engagement i Irakkrigen og kritik af manglende velfærd blandt danskerne.

Taktikken med at sætte valget op mellem velfærd og skattelettelser havde den sidegevinst for Socialdemokratiet, at den også virkede lægende internt. Ved at satse på et klassisk venstresocialdemokratisk program om mere velfærd forsonede den nye leder, Helle Thorning-Schmidt, sig med partiets venstrefløj og fik den interne ro, som har været en mangelvare i partiet siden formandsopgøret mellem Svend Auken og Poul Nyrup Rasmussen tilbage i 1992.

Hvor effektiv velfærdsdagsordenen er, viste sig, da der i løbet af efteråret blomstrede aktioner og demonstrationer op over hele landet vendt mod angivelige forringelser i daginstitutioner, i skoler, på hospitaler med mere. Hvor galt det stod til med bevillingerne til velfærd, blev aldrig helt klart – 2006 var et overgangsårs til en helt ny kommunal struktur med færre og større kommuner og en ændret økonomisk udligning mellem kommunerne, så der var i det store hele frit slag for enhver påstand. Regeringen insisterede på, at den havde investeret ekstra 31 milliarder i velfærd siden sin tiltræden, men den slags taløvelser har det med ikke at gøre indtryk. Det centrale var og blev, at befolkningen ønskede mere velstand, end regeringen og kommunerne kunne tilbyde den.

Under velfærdsslagsmålet viste Anders Fogh Rasmussen et af de sjældne tilfælde, hvor han ikke har haft styr på den brede offentlighed. Utilfredsheden blandt vælgerne kom tydeligvis bag på Venstrelederen, der det efterår begyndte af markedsføre sit liberale parti som Det nye Venstre, som arbejder for en omfattende velfærdsstat som forudsætning for borgernes personlige frihed. Da Fogh stemplede de aktionerende borgere som styret af socialistiske ballademagere, gjorde han naturligvis bare ondt værre, og det efterår måtte regeringsblokken for første gang længe se sig passeret i meningsmålingerne af oppositionen – hvis man regner de uregerlige radikale med til oppositionen.

På det saglige plan lancerede Fogh Rasmussen et serviceeftersyn af hele velfærdens organisering. Initiativet er taget ud fra den betragtning, at det socialdemokratiske krav om stadig flere penge forfejler målet; velfærdssamfundets egentlige problem er, at det bliver svært at skaffe ansatte nok på et tidspunkt, hvor ledigheden er helt i bund – nu under fire procent – så man er nødt til at finde metoder til at organisere arbejdet mere hensigtsmæssigt, lyder statsministerens ræsonnement. Hans bud på et smartere, bedre organiseret velfærdssystem bliver en af de store sager i 2007. Mon ikke den noget tekniske

øvelse trods alt suppleres med flere millioner til velfærd også? Der skal være valg til Folketinget senest i starten af 2009.

Ministerfyring

Stemningen i regeringslejligheden blev ikke bedre, da en udskudt fødevareskandale fra foråret kulminerede op under jul. I foråret havde Danmarks Radio dokumenteret, at fødevarerkontrollen lod en del tilbage at ønske. Allerede dengang truede Dansk Folkeparti, som går meget op i fødevarerikkerhed, med at fyre den ansvarlige minister, den konservative Lars Barfoed, men sagen blev udsat, til statens revisorer havde gennemgået, hvad der var op og ned.

Da rigsrevisorerne og statsrevisorerne kom med kraftig kritik af fødevarerkontrollen, valgte Dansk Folkeparti at sætte regeringen stolen for døren. Anders Fogh Rasmussen havde på det tidspunkt tabt sit flertal i meningsmålingerne til Socialdemokratiet og fandt klogelig ikke sagen velegnet at udløse et folketingsvalg, så en stærkt forbitret Barfoed måtte gå.

Det fik det i forvejen dårlige forhold mellem støttepartiet og regeringens juniorpartner til at eksplodere, og blandt vælgerne er det i dag den klare vurdering, at Pia Kjærsgaard har større indflydelse i den regering, hun støtter, end Bendt Bendtsen, der har titel af vicestatsminister. Balladen om Barfoeds exit tydeliggjorde, at De Konservative har svært ved at finde en kurs i forhold til Dansk Folkeparti, som hele partiet kan samles om. En del af partiet drømmer om en dag at kunne samarbejde med Det radikale Venstre og tåler kun akkurat magtens pris, som den er fastlagt af Dansk Folkeparti; en anden del af partiet har et gnidningsfrit samarbejde med Dansk Folkeparti. De to holdninger personificeres af de uofficielle kronprinsesser, miljøminister Connie Hedegaard, hvis forhold til Dansk Folkeparti ikke er for hjerteligt, og justitsminister Lene Espersen, som samarbejder tæt med støttepartiet.

Egentlig tager situationen sig ejendommelig ud for De Konservative; mange af partiets ministre er populære – eksempelvis udenrigsminister Per Stig Møller, tidligere partileder, som under Muhammedkrisen havde et gnidningsfrit samarbejde med statsministeren om krisens håndtering. Også Connie Hedegaard er en populær skikkelse, som oven i købet har kunnet se sin indflydelse i regeringen kraftigt opnoteret, efter at statsministeren besluttede at tilføje farven grøn til Venstres politiske palet. Miljøministeren vandt således senest et internt slagsmål i regeringen med finansministeren, Venstremanden Thor Pedersen, om, i hvor høj grad Danmark skal satse på vedvarende energi. Resultatet af magtkampen blev, at landets energiforsyning for 30 procents vedkommende skal være vedvarende i år 2025.

Det er snart længe siden, regeringen har pralet med, at den er i færd med at demontere den tidligere miljøminister, socialdemokraten Svend Auken imperium, lige som samarbejdet med den internationalt kendte miljøstatistiker

Bjørn Lomborg for længst er lagt på hylden. Dagens borgerligt-liberale regering er blevet varm tilhænger af de vindmøller, som den i starten af regeringsperioden ikke ville støtte.

Når fagministrenes popularitet alligevel ikke synes at kunne rokke ved opslutningen bag partiet, kunne det tyde på, at det er manden på broen, der har passeret toppen som partileder. Bendtsen mægtede det, der for mindre end ti år siden lignede en konservativ dødedans; skaffede ro i det splittede parti, standsede de tilbagevendende mandattab ved folketingsvalgene – og skaffede endda sit parti en fremgang på to mandater ved valget i 2005. I dag virker det, som om han har opfyldt sin særlige mission som konservativ leder og kun besætter formandssædet for at hindre en ny magtkamp i at blusse op mellem Connie Hedegaard og Lene Espersen.

Nyt parti – igen

Og så bød starten på 2007 på endnu et løfte om, at heller ikke i 2007 kan vi helt lægge Muhammedkrisen bag os. Et spektakulært partiskifte indtraf, da den kontroversielle, men populære tidligere minister Karen Jespersen skiftede sin socialdemokratiske partibog ud med et medlemskort hos den tidligere hovedfjende, Venstre.

Under Nyrup Rasmussens sidste regering var Jespersen indenrigsminister med ansvar for udlændingepolitikken og tabte magtkampen i regeringen om kursen over for indvandrerspørgsmålet. Hun ville stramme udlændingepolitikken, Nyrup måtte ikke for sin efterfølger som formand, Mogens Lykketoft, som havde allieret sig med Nyrups forgænger som formand, Svend Auken. De to arm i arm var stærkere end Nyrup.

Karen Jespersen, som har en fortid på den yderste venstrefløj, begrundede blandt andet sit partiskifte til Venstre med – Muhammedkrisen. Da den var på sit højeste i det tidlige forår 2006, brillerede den socialdemokratiske klub af prominente eksformænd med at undsige den nye formand, Helle Thorning-Schmidt. Hun mente, at krisens skurke var hjemlige og udenvælts imamer, Nyrup, Lykketoft og Auken mente som Marianne Jelved, at konfliktens egentlige skyldige var statsministeren.

Ifølge Karen Jespersen viser det forløb, at Socialdemokratiet hverken kan stå fast på en stram udlændingepolitik eller føre den nødvendige værdikamp mod islamismen. Mange forventer, at partiskiftet til Venstre senere i 2007 belønnes af Anders Fogh Rasmussen med en ministerpost.

JAN-ANDERS EKSTRÖM

TURBULENT TID FÖR VANHANEN

Finland år 2006

År 2006 började i Finland med omval på presidentposten för Tarja Halonen. Men året dominerades sedan politiskt av Finlands EU-ordförandeskap under perioden juli-december. Året var turbulent särskilt för centerstatsministern Matti Vanhanen. I presidentvalet lyckades han inte ta sig till den avgörande valomgången mot Tarja Halonen, men som statsminister bevarade han sin popularitet. Den tog inte skada ens av pinsam offentlighet kring hans privatliv. Också EU-ordförandeskapet lyckades Vanhanen ro i land med hedern i behåll trots att utrikesminister Erkki Tuomioja ofta spelade en synligare roll än han i det sammanhanget.

Artikelförfattaren är f.d. långvarig politisk redaktör vid Hufvudstadsbladet och tidigare korrespondent för Svenska Dagbladet och Aftenposten i Finland.

Presidentvalet var den stora politiska begivenheten under hela senare delen av år 2005 och valresultatet från början av år 2006 redovisades redan i föregående årsöversikt. Vänsterns kandidat Tarja Halonen fick alltså förnyat förtroende. Statsministern och centerledaren Matti Vanhanen placerade sig bara som trea i den första valomgången bland totalt sju kandidater och kvalificerade sig alltså inte för finalen. Dit gick i stället tidigare mångårige finansministern och högerledaren Sauli Niinistö. Och han klarade sig där bättre än väntat. Han fick hela 48,2 procent av rösterna mot 51,8 procent för Halonen.

Vanhanen medgav efteråt att han inte lyckats ”tända fältet”, men han såg trots det inte någon anledning att avgå från statsministerposten och/eller partiledarskapet. Det blev i stället partisekreterare Eero Lankia som drog slutsatserna av tre relativt dåliga val i följd för centern. Han meddelade redan i februari om sin avgång. En bidragande orsak till att det aldrig blev några mera synliga krav på Vanhanens avgång var nog det förestående EU-ordförandeskapet. Det var ju inte möjligt att byta statsminister bara någon vecka innan Finland skulle överta ordförandeklubban i EU.

Senare på våren satte riksdagen slutligt punkt för behandlingen av den största politiska tvistefrågan från hösten 2005 – den om presidentens roll i beslutsfattandet om Finlands deltagande i EU:s krishanteringsinsatser. Enligt grundlagen är ju EU-politiken nästan uteslutande en sak för statsministern och

regeringen. Men slutresultatet blev att den nya lagen om militär krishantering stiftades som så kallad permanent undantagslag med bibehållen rätt för presidenten att fatta det slutliga beslutet om de finländska krishanteringsinsatserna.

Opinionsmätningarna visade sedan att sympatierna för Tarja Halonen något minskat som en följd av den borgerliga kraftansamlingen mot henne i presidentvalet. I slutet av året var populariteten emellertid igen på väg upp. Då tyckte 86 procent av medborgarna att hon skött sig bra eller mycket bra. Som mest har Halonen fått detta betyg av hela 94 procent av medborgarna. Det var år 2003.

Siimes fick nog av sitt parti

Vårens politiskt mest omskakande händelse var sedan Suvi-Anne Siimes besked om att hon lämnar ordförandeposten i vänsterförbundet med omedelbar verkan och politiken i övrigt vid nästa riksdagsval. Det skedde som en följd av långvariga och allt djupare meningsskiljaktigheter kring bland annat inställningen till EU:s snabbinsatsstyrkor mellan henne och vf-riksdagsgruppen i övrigt. Alldeles särskilt hade hon fått nog av de forna stalinistiska riksdagsmännen – det finns några kvar av dem i vf-gruppen – motstånd mot fördjupningen av integrationen i EU. Också beträffande inställningen till Nato gick åsikterna i sär mellan henne och de flesta av de övriga vf-riksdagsmännen.

Siimes hade lett vänsterförbundet som är arvtagaren till folkdemokratiska förbundet och Finlands kommunistiska parti, sedan år 1998. Som en av de få verkligt karismatiska politikerna i Finland av i dag brukade hon få ett mycket högt personligt röstetal i riksdagsvalen. I ett litet tidigare skede chockade hon säkert en stor del av vänsterförbundets traditionella medlemskår genom att offentligt meddela att hon ”aldrig varit vare sig socialist eller kommunist”.

Efter sin avgång från partiledarposten hade Siimes ett uppmärksammat möte med socialdemokratiska partiledaren Eero Heinäluoma, men något besked om byte till sdp gav hon inte trots att det snart kom fram att hon redan ett år tidigare allvarligt övervägt ett sådant steg. Hon gjorde emellertid klart att hon inte kan rösta på vänsterförbundet i nästa riksdagsval om tidigare stalinisten Jaakko Laakso finns med bland partiets kandidater i hennes valkrets. När Laakso nominerats meddelade Siimes att hon kommer att rösta på en socialdemokratisk kandidat i riksdagsvalet 2007.

I början av juni framgick det att Suvi-Anne Siimes utsetts till verkställande direktör för läkemedelsindustrins förbund räknat från den 1 mars 2007, och att hon i samband med det verkligen också lämnar politiken.

Vänsterförbundet valde ny partiordförande i mitten av maj. Valet föll med klar majoritet på riksdagsgruppens ordförande Martti Korhonen, 53, som i likhet med Siimes representerade vänsterförbundet i Paavo Lipponens andra regering. Korhonen fick utan någon större publicitet om det också de forna stalinisternas stöd i valet.

Wallin ny "svenskhövding"

Också i svenska folkpartiet, som ofta betecknas som "det ständiga regeringspartiet", bytte man ordförande i början av sommaren. Miljöminister Jan-Erik Enestam avgick och ordförandeklubban övergick till hans politiske statssekreterare på miljöministeriet Stefan Wallin. Det skedde efter en ganska lång och hård kampanj där Wallin utmanades av tre andra kandidater. På partidagen i juni tog Wallin emellertid hem spelet redan i första valomgången med 179 röster mot 85 för den främsta motkandidaten, riksdagsledamot Astrid Thors.

På grund av EU-ordförandeskapet fick Wallin vänta med att inträda i regeringen Vanhanen på Enestams post till årsskiftet 2006-2007. Jan-Erik Enestam hade då han lämnade ministerskapet i regeringen Vanhanen varit minister i ett kör sedan år 1995 och med det blev han en av de mest långvariga regeringsmedlemmarna i Finland genom tiderna. Han började som försvarsminister och var sedan också inrikesminister innan han blev miljöminister. Han var också under en lång följd av år nordisk samarbetsminister. I stöd av det kandiderade han på hösten 2006 till generalsekreterarposten i Nordiska ministerrådet, men förlorade mot Islands kandidat, förre statsministern Halldór Ásgrímsson.

Partiellt sexköpsförbud

En av de största politiska tvistefrågorna i riksdagen under vårsessionen gällde inställningen till prostitutionen. Regeringen Vanhanen föreslog i svensk efterföljd att alla köp av sexuella tjänster skulle kriminaliseras. Men förslaget stötte på oväntat starkt motstånd bland de folkvalda.

Riksdagens grundlagsutskott ställde sig lätt kritiskt till det tilltänkta totalförbudet och tyckte att det skulle vara bättre om man förbjöd bara de grövsta formerna av sexköp. Det här blev sedan linjen också i lagutskottet, som formulerade det officiella betänkandet om regeringens proposition. Man riktade in sig på att förbjuda köp av sexuella tjänster bara i de fall då det finns anledning att misstänka att säljaren är ett offer för koppleri eller människohandel.

Inställningen till regeringens förslag som sådant mättes sedan aldrig ordentligt vare sig i lagutskottet eller riksdagen som helhet. Det fanns bara en något diffus uppfattning om att totalförbudet i vilket fall som helst inte skulle gå att genomdriva. Efter en långdans med många turer antog riksdagen till slut det partiella sexköpsförbudet med rösterna 158-15. Minoriteten, bland vilken det också fanns några kvinnliga riksdagsledamöter, ville helt förkasta lagförslaget. Under detaljbehandlingen av lagförslaget röstade å andra sidan 39 riksdagsledamöter för att inte bara köp utan också försäljning av sexuella tjänster skulle förbjudas.

Den nya lagen kritiserades omedelbart för att vara mycket besvärlig att tillämpa på grund av svårigheterna att avgöra om den prostituerade är ett offer för människo-

handel eller inte. I slutet av året hade ännu ingen åtalats för brott mot den nya lagen trots att några tiotal misstänkta fall enligt inrikesministeriet ”noterats”.

EU-fronten hölls samlad

EU-ordförandeskapet övertog Finland den 1 juli 2006 i stämningar som präglades av en viss osäkerhet. Bedömare hade den framgångsrika föregående ordförandeperioden år 1999 i gott minne och misstänkte att Matti Vanhanen inte skulle klara av att prestera detsamma som föregångaren Paavo Lipponen. Vanhanen hade ju på förhand visat en klart svalare EU-inriktning än EU-entusiasterna Lipponen.

Det nya ordförandelandets kapacitet sattes redan efter mindre än en månad på prov till följd av Israels angrepp på Libanon. Finland lyckades emellertid under ledning av utrikesminister Erkki Tuomioja samla EU-länderna bakom ett ställningstagande där man inte bara krävde ett omedelbart slut på fientligheterna utan också en permanent vapenvila litet på sikt. Tuomioja fick mycket beröm för det medan kritikerna på hemmaplan undrade varför statsminister Vanhanen inte alls syntes till i detta sammanhang. Först långt senare förklarade Vanhanen att han med avsikt hållit sig själv ”i reserv” med tanke på en eventuellt ytterligare förvärrad kris.

Statsministern kom sedan åt att själv göra en samlande insats inför och under det extra EU-toppmötet i Lahtis i oktober. Rysslands president Vladimir Putin hade inbjudits till mötet och det gällde för Vanhanen att tala för unionen inte bara beträffande mordet på Anna Politovskaja och de ryska misshälligheterna med Georgien utan också gällande inställningen till de i flera avseenden betydelsefulla energifrågorna. Vanhanen var efteråt särskilt nöjd med anledning av att EU klarat av att upprätthålla en enhetlig front mot Putin beträffande förväntningarna på energisamarbetet med Ryssland.

Mot slutet av ordförandeperioden kämpade ordförandelandet för att rädda medlemsförhandlingarna mellan unionen och Turkiet, som särskilt hotades av Turkiets vägran att öppna sina hamnar för fartyg från Cypern. Ansträngningarna ledde inte till önskat resultat, men man lyckades ändå undvika ett totalt sammanbrott. Förhandlingarna skall fortsättas på vissa särskilt avtalade områden. Finland lyckades också under ett möte på relativt hög nivå i Helsingfors i oktober få i gång dialogen om klimatfrågorna med USA på nytt. Det var fyra år sen sist. På plussidan noterades vidare att man under Finlands ordförandeperiod äntligen fick resultat i vissa frågor som länge vållat problem inom unionen. Det gällde såväl tjänstedirektivet som alldeles särskilt kemikalielagstiftningen. Den sistnämnda frågan var särskilt viktig för Finland, eftersom EU:s nya kemikalieverk nu kan inleda sin verksamhet i Helsingfors.

Men det blev förstås också vissa misräkningar under ordförandeperioden.

Den kanske största var att det inte gick att få i gång de tilltänkta förhandlingarna om ett nytt partnerskapsavtal med Ryssland. Det projektet föll på en konflikt mellan medlemslandet Polen och Ryssland, en konflikt som Finland inte klarade av att lösa. Ryssland har vägrat att tillåta import av polskt kött med motiveringen att de polska produkterna inte uppfyller de ryska kvalitetskraven. Dessutom misslyckades Finland med att få till stånd samförstånd inom EU om en viss höjning av alkoholskatten samt om en ganska stor skärpning av budgetpolitiken. Det sistnämnda skulle ha inneburit en kännbar nedskärning av antalet tjänster inom EU-administrationen.

Bedömarna på hemmaplan var efteråt i allmänhet beredda att ge Finland godkänt för insatsen som EU-ordförande. Även utifrån noterades bedömningar om att Finland klarat sig ”torrskott”.

Det som på hemmaplan föranledde mest diskussion under ordförandeperioden var den finländska polisens resoluta ingripande mot en stor demonstration, som skulle äga rum i Helsingfors under EU-ledarnas toppmöte med ledare från Asien. Polisen omringade direkt demonstranterna utanför konstmuseet Kiasma och tillät dem sedan aldrig att marschera vidare längs gatorna i centrum. Den högsta polisledningen hade beslutat att ingen som helst skadegörelse skulle tillåtas. Många demonstranter och flera åskådare haffades av polisen och fick sedan tillbringa en natt i finkan. Händelseförloppet diskuterades sedan omfattande i bland annat riksdagen och riksdagens justitieombudsman startade en utredning om saken.

Grundlagsförslaget ratificerat

Med en viss anknytning till EU-ordförandeskapet ratificerade Finland i slutet av året förslaget till ny grundlag för EU. Regeringen Vanhanen tyckte att ratificeringen skulle vara en positiv signal med tanke på den fortsatta behandlingen av grundlagsfrågan och att det också var mycket lämpligt att det skedde under ordförandeperioden. Finland ville bland annat betona att det föreliggande förslaget till största delen i alla fall bör bli verklighet då behandlingen av saken fortsätter.

Det förekom emellertid också motstånd mot ratificeringsprojektet. President Tarja Halonen gick i ett skede öppet ut med tvivel på det ändamålsenliga i att ratificera i den nuvarande situationen då grundlagsförslaget förkastats i folkomröstningar i Frankrike och Holland. Men också Halonen fogade sig till slut i regeringens vilja. Riksdagen godkände i början av december ratificeringen med rösterna 125-39. Motståndet var klart större än väntat. Det blev nejroster från nära nog alla riksdagsgrupper. Bara svenska folkpartiets grupp röstade enhälligt för ratificering. Som ordförandeland för EU genomförde Finland vissa sonderingar beträffande den fortsatta handläggningen av grundlagsfrågan, men det blev nästa ordförandelands – Tysklands – sak att komma med

förslag om hur man bör gå vidare i denna fråga.

Friktion i relationerna till USA?

Mot slutet av EU-ordförandeskapet dök frågan om situationen i Finlands relationer till USA igen upp i den finländska debatten. Den ena av eftermiddagstidningarna gick ut med en stort uppslagen artikel om att utrikesminister Erkki Tuomioja skulle ha förargat sin amerikanska kollega Condoleezza Rice under ett besök i Washington på sensommaren med vissa kritiska påpekanden om den amerikanska synen på terrorismen. Det skulle ha varit den direkta orsaken till att Rice sedan aldrig kom till Finland under återstoden av det finländska EU-ordförandeskapet. I förlängningen såg man detta som en ny bidragande orsak också till att president Tarja Halonen inte fått någon inbjudan till Vita Huset och till att president George W. Bush inte avlagt något besök i Finland trots att han nog gästtat Estland.

Enligt vissa uppgifter talar man inom Bushadministrationen om Tuomioja som "Erkki the Red", Röda Erkki, alltså. Tuomioja själv förnekade bestämt att det skulle finnas problem i hans relationer till Rice och USA. Enligt hans uppfattning är relationerna helt normala. Med ryske presidenten Vladimir Putin var relationerna åtminstone utåt goda. Intrycket är att särskilt president Tarja Halonen har bemödat sig om att ha goda relationer till den ryske kollegan. Men den högsta finländska ledningen var som representant för EU tvungen att också kritisera Ryssland. I slutet av året medgav sedan både statsminister Vanhanen och president Halonen även på hemmaplan att utvecklingen i Ryssland i vissa centrala avseenden är oroväckande. Någon rysk reaktion på det förelåg ännu inte vid årsskiftet.

På sensommaren protesterade Finland mot den bristfälliga ryska släckningen av skogsbränder nära den finsk-ryska gränsen. Rök från bränderna täckte tidvis stora delar av södra Finland. Finland krävde också åtgärder för en smidigare rysk gränskontroll. Den ryska trögheten ledde som mest till att kön av väntande långträdare på den finländska sidan av gränsen blev hela 65 kilometer lång.

Fortsatt svårt med Nato

Debatten kring Finlands framtida relationer till försvarsalliansen Nato fortsatte också under år 2006 utan att någon ny klarhet kunde skapas. Det är tydligen främst medvetandet om att en stor folkmajoritet motsätter sig Natomedlemskap som bäddar för fortsatt skuggboxning i denna fråga. Också de politiker som helst skulle se Finland i Nato måste ta hänsyn till det.

Men debatten går vidare alla försök att dämpa den till trots. På hösten flammade den upp igen efter det att försvarsminister Seppo Kääriäinen sagt att de finländska försvarets situation nu är den att det antingen måste bli en kännbar

förhöjning av försvarsanslagen under nästa valperiod eller anslutning till Nato. Statsminister Matti Vanhanen visade förståelse för tanken på höjda försvarsanslag, men inte för alternativet att gå med i alliansen.

Sedan följde markeringar från Vanhanen, sdp-basen Eero Heinäluoma och president Tarja Halonen om att det inte finns någon anledning att ändra på den rådande situationen i Natofrågan under nästa valperiod heller. Från högerhåll tolkades detta till och med som om den omtalade finländska "Nato-optionen" – möjligheten att välja anslutning – skulle ha skrotats. Samlingspartiets ledning fogade sig emellertid och meddelade att inte heller deras parti eftersträvar Natointräde under nästa fyraårsperiod.

Alldeles i slutet av året framgick det att Sverige på en punkt var berett att gå längre än Finland beträffande samarbetet med Nato. Sverige signalerade beredskap att delta i Natos egna krishanteringstruppers aktioner. Finland är berett att delta bara i Natotruppernas övningar, inte i de egentliga operationerna. Med anledning av det uppmanade riksdagens talman Paavo Lipponen statsledningen att se till att Sverige och Finland inte går skilda vägar på denna punkt.

Gott regeringssamarbete

Regeringssamarbetet mellan centern, socialdemokraterna och svenska folkpartiet fungerade i stort sett väl också under år 2006 trots att nästa riksdagsval ryckte allt närmare. Konflikter förekom förstås, men allt löste sig i sista hand och koncentrationen på skötseln av EU-ordförandeskapet bidrog säkert till att dämpa motsättningarna.

Det såg länge hotfullt ut beträffande regeringen Vanhanens största inrikespolitiska projekt – en stor reform av kommun- och servicestrukturen. Antalet kommuner skall minskas kännbart så att den ekonomiska basen för servicen till medborgarna kan stärkas. Socialdemokraterna var beredda att påbjuda också tvångsfusioner medan centern mycket beslutsamt motsatte sig det. Slutresultatet blev en kompromiss som åtminstone under de närmaste åren utesluter tvångsfusioner av kommuner. Ideologiskt färgade motsättningar förekom också kring lantbruksstödet och spelreglerna beträffande uppsägningar inom företagen, men också här kompromissade man till slut i relativt god stämning.

Samarbetsandan i regeringen stöttades alldeles särskilt av att den ekonomiska utvecklingen var nästan extremt positiv. I slutet av året såg det ut som om den ekonomiska tillväxten under år 2006 skulle stiga till hela 5,9 procent, vilket är en rekordhög siffra även om man beaktar att utvecklingen under år 2005 belastades av den utdragna konflikten inom pappersbranschen. Den beräknades ju ha minskat tillväxten det året med ungefär en procentenhet.

I slutet av året började det till och med se ut som om regeringen Vanhanen skulle kunna uppfylla sitt löfte från år 2003 om att skapa ca 100 000 nya

arbetsplatser under valperioden. Det löftet hann redan under åren 2004 och 2005 framstå som högst orealistiskt.

Veteraner som återvänder?

Kampanjen inför riksdagsvalet 2007 hade ännu inte kommit i gång på allvar i slutet av år 2006. Till stor del berodde det säkert på EU-ordförandeskapet, som tog det mesta av krafterna och som också var något av en nationell angelägenhet. Det framgick emellertid att exceptionellt många före detta toppolitiker igen vädrar morgonluft. För det mest omtalade försöket att återvända till riksdagen svarade förre högerledaren och finansministern Sauli Niinistö, som sedan riksdagsvalet 2003 varit biträdande chef för Europeiska investeringsbanken i Luxemburg. Hans starka andra plats i presidentvalet 2006 gör säkert honom till en av de största röstmagneterna i marsvalet 2007.

Hans beredskap att försöka återvända till riksdagen var därför någonting mycket begärligt för nationella samlingspartiet, som nu satsar hårt på att bli största parti eller åtminstone det näst största. Med Niinistö drog partiledaren Jyrki Katainen visserligen på sig en ny och högst önskad offentlig debatt om vem som sist och slutligen är samlingspartiets statsministerkandidat – Niinistö eller Katainen. Båda försäkrade att det är den sittande partiordföranden som blir statsminister om samlingspartiet blir störst, men det hade ingen nämnvärd dämpande effekt på spekulationerna kring Niinistö.

Klara för kandidatur i riksdagsvalet var också vid årsskiftet vänsterförbundets förste partiordförande, författaren och psykiatern Claes Andersson, 69, och EU:s före detta justitieombudsman Jacob Söderman, 68, som ställer upp för socialdemokraterna. Före centerledaren Paavo Väyrynen, som har ministererfarenhet från 1970-, 1980- och 1990-talen och som första gången invaldes i riksdagen redan år 1970, ställer också upp igen. Han är för närvarande EU-parlamentariker, men överväger nu allvarligt att lämna det uppdraget om han klarar inval i riksdagen. Centerledningen försökte också få tidigare kortvariga statsministern Anneli Jäätteenmäki att ställa upp i riksdagsvalet i Helsingfors valkrets, men hon meddelade till slut att hon hellre fortsätter i EU-parlamentet. I slutet av år 2006 fick medborgarna dessutom bevittna ytterligare ett säreget mellanspel i mångsysslaren Jörn Donners mångskiftande politiska karriär. 73-årige Donner återinträdde efter årsskiftet i riksdagen som suppleant för svenska folkpartiets Eva Biaudet, som fått en hög tjänst inom organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) i Wien. Problemet var att Donner sedan riksdagsvalet år 2003 än en gång hoppat av till socialdemokraterna. Svenska folkpartiet kunde ha förhindrat Donners återkomst i riksdagen genom att bara be om tjänstledighet för Biaudet för återstoden av valperioden. Men man beslöt acceptera Donner förutsatt att han tillfälligt avsäger sig sitt medlemskap i socialdemokratiska partiet. Det gick Donner med på och där-

med var saken klar. Samtidigt satt han emellertid kvar som socialdemokratisk representant i Helsingfors stads beslutande organ. Någon kandidatur i riksdagsvalet år 2007 blev det emellertid inte för Jörn Donner, varken för svenska folkpartiet, socialdemokraterna eller något annat parti.

ARNA SCHRAM

ISLÄNDSK POLITIK OCH EKONOMI 2006

Det förekom inte färre förändringar i isländsk politik och ekonomi under 2006 än under det föregående året. På politikens område var den största händelsen att Halldór Ásgrímsson, statsminister och Framstegspartiets ordförande, på egen begäran överraskande avsåde sig dessa två poster och steg ner från den politiska scenen. En historisk händelse inträffade i och med att den amerikanska militären övergav landet efter 55 års närvaro.

Arna Schram, journalist och statsvetare, skriver här om politik och ekonomi på Island under 2006.

Ny borgmästare i Reykjavík

Låt oss börja med kommunalvalen som ägde rum i maj 2006. Sammanlagt skulle 529 ledamöter väljas i 79 kommuner runt om i landet. Ser man på resultatet för de största partierna som helhet, visar det sig att Självständighetspartiet sammanlagt fick i genomsnitt 41,6 % av rösterna i de kommuner där man ställde upp. Partiet fick därmed aningen fler röster än vid förra kommunalvalet. Alliansen fick i genomsnitt 30 % i de kommuner där partiet ställde upp. Det är aningen mindre än förra gången för fyra år sedan. Vänsterrörelsen - de gröna fick 12,6 % i genomsnitt, vilket är något mer än i kommunalvalen för fyra år sedan. Framstegspartiet fick 11,8 % i genomsnitt i de kommuner där partiet ställde upp. Detta är avsevärt mindre än i förra kommunalvalet. Slutligen fick Liberala partiet 9,8 % i genomsnitt, vilket är något mer än förra gången. Man bör också påpeka att den kvinnliga representationen i kommunfullmäktige runt om i landet ökade med knappt 4 procentenheter i detta val. Den blev nu 35,9 %, mot tidigare 32 %. Under perioden dessförinnan innehade kvinnor 28% av platserna i landets kommunfullmäktige.

Nya majoriteter bildades på många ställen, vilket även gäller för den största kommunen, Reykjavík. Samarbetet mellan tre partier på vänsterkanten och i mitten, under paraplynamnet Reykjavíklistan, upphörde några månader före valet. Det ledde till att varje enskilt parti ställde upp under eget namn. Det innebar också att Reykjavíklistans tid vid makten, som varat i tre mandatperioder med tre borgmästare, nu avslutades.

Några opinionsundersökningar före valet indikerade att Självständighetspartiet skulle få egen majoritet i staden efter valet. Den profetian slog inte in.

Dock fick Självständighetspartiet ytterligare ett mandat och lyckades bilda majoritet tillsammans med Framstegspartiet. Vilhjálmur Þ. Vilhjálmsson, ledare för Självständighetspartiet i Reykjavík och sedan många år ledamot i stadsfullmäktige, intog borgmästarsätet i början av juni 2006. Han tog över från Steinunn Valdís Óskarsdóttir som var Reykjavíklistans borgmästare. Björn Ingi Hrafnsson, Framstegspartiets ende ledamot i stadsfullmäktige, valdes till stadsfullmäktiges ordförande. I och med bildandet av denna majoritet i stadsfullmäktige, blev mönstret detsamma som på riksnivå där Självständighetspartiet och Framstegspartiet samregerat från 1995.

Halldór avgår

Framstegspartiet förlorade många röster sammantaget i landet i kommunalvalen i maj. Det sågs som en bedrift att partiet faktiskt ändå fick ett mandat i stadsfullmäktige i Reykjavík. Partiet förlorade flest röster av alla partier som helhet i landet jämfört med valen för fyra år sedan. I 2006 års kommunalval fick partiet, såsom nämnts tidigare, 11,8 % i genomsnitt i de kommuner där det ställde upp. I de förra valen fick partiet 22,9 % i genomsnitt. Det var uppenbart att detta resultat var ett hårt slag för partiets ordförande Halldór Ásgrímsson. Han antydde i en tv-intervju redan på valkvällen att han tog på sig ansvaret för partiets dåliga resultat. När detta uttalande gjordes hade Halldór ännu inte fattat det slutliga beslutet om att avgå, men hade diskuterat denna möjlighet med sina partikamrater.

Strax efter valen började det ryktas att Halldór övervägde att sluta i politiken. När medierna började skriva om dessa avsikter sattes ett händelseförlopp igång som verkade vara nära att gå överstyr. De planer som Halldór och hans närmaste medarbetare hade gjort upp om att Finnur Ingólfsson, före detta minister, skulle efterträda honom, rann ut i sanden. Det ledde till att oro och konflikter inom partiet kom upp till ytan. Bland annat uppstod djupa meningsskiljaktigheter mellan Halldór och partiets vice ordförande Guðni Ágústsson. När sedan Halldór i början av juni, vilket var tidigare än planerat, tillkännagav offentligt att han tänkte avgå både som statsminister och partiordförande, utbröt total kalabalik i partiet. Detta betraktades som ett oturligt slut för Halldórs politiska gärning och satte en trist punkt för hans annars ganska framgångsrika politiska karriär. Ledarstriden inom partiet blev nu uppenbar.

När den nya regeringen tillträdde i mitten av juni, alltså inte så länge efter dessa händelser, under ledning av Geir H. Haarde, Självständighetspartiets ordförande, offentliggjordes emellertid att Halldór och kärnan omkring honom hade enats om en ny efterträdare. Denne man var Jón Sigurðsson, chef för Centralbanken och före detta rektor för Handelshögskolan Bifröst. Jón hade varit trogen medlem av Framstegspartiet i många decennier men alltid verkat bakom kulisserna. Jón utnämndes till näringslivsminister, och är

den ende ministern som inte är ledamot i alltinget. Vid tiden för utnämningen hade Jón inte någon erfarenhet av offentligt politiskt arbete och därför väntade honom den svåra uppgiften att bevisa sin förmåga på det området. ”Man måste göra sin plikt” blev hans uppmärksammade uttalande när han tillfrågades om varför han hade bestämt sig för att ge sig in i politiken. Många är de som anser att det är först nu, när det lider mot alltingsvalet 2007, som Jón har funnit sig tillrätta och verkar känna sig trygg i politikerrollen.

Självständighetspartiet återtar statsministerposten

Innan jag går vidare i skildringen av utvecklingen i Framstegspartiet bör nämnas några ord om den nya regeringen. Som bekant var det Halldór Ásgrímsson som 2004 tog över statsministerposten efter Davíð Oddsson, Självständighetspartiets dåvarande ordförande. Det bytet var en del av en överenskommelse mellan partiernas ledare efter förra valet. När Halldór emellertid avsade sig statsministeruppdraget i mitten av juni 2006, bestämdes det att Självständighetspartiet åter skulle ta ledningen i regeringen. Det var då som Geir H. Haarde intog statsministerstolen, och samtidigt gjordes ytterligare några förändringar i regeringen. Valgerður Sverrisdóttir som hade varit näringslivsminister ersatte Geir Haarde som utrikesminister. Valgerður blev därmed Islands första kvinna på denna post. Jón Sigurðsson övertog Valgerðurs departement, och blev alltså näringslivsminister. Jón Kristjánsson, Framstegspartiets socialminister, bestämde sig för att ta detta tillfälle i akt och lämna sitt ämbete, och i hans ställe kom en annan alltingsman från Framstegspartiet, Magnús Stefánsson. Man bestämde också att Framstegspartiet skulle återfå chefskapet över miljödepartementet, och Sigríður Anna Þórðardóttir från Självständighetspartiet, lämnade därför sin ministerpost. I hennes ställe kom alltingsledamoten Jónína Bjartmarz.

Ledarkamp i Framstegspartiet

Alla medlemmar i Framstegspartiet var inte nöjda med att Jón Sigurðsson tog över ledarskapet efter Halldór. Siv Friðleifsdóttir, partiets sekreterare och tidigare minister, tillkännagav att även hon tänkte kandidera till ordförandeskapet. Guðni Ágústsson, partiets vice ordförande, hade också tankar på att kandidera, men nöjde sig till slut med att kandidera till posten som vice ordförande. Jónína Bjartmarz, som nyligen utnämnts till miljöminister, anmälde sig som motkandidat. På Framstegspartiets stämma i augusti 2006 valde man mellan dessa kandidater. Jón Sigurðsson valdes till ordförande med knappt 54 % av de avgivna rösterna och Guðni Ágústsson omvaldes som vice ordförande med knappa 61 % av de avgivna rösterna. I ett tv-program om ordföranden i april 2007 underströks att det var Jón som hade lyckats gjuta olja på vågorna inom partiet. Det verkar vara en korrekt bedömning, eftersom inga fler kon-

flikter märkts inom partiet sedan den nya ledaren tog över i augusti 2006. En av partiets största orosandar i alltinget, Kristinn H. Gunnarsson, gick över till ett annat parti, Liberalerna, i början av 2007. Han hade tidigare hamnat på en osäker alltingsplats på Framstegspartiets lista vid partiets förval i nordvästra valkretsen. Halldór Ásgrímsson sa formellt adjö till politiken på partistämman i augusti. Vid den tidpunkten hade han ännu inte bestämt sig för vad han skulle göra framdeles. I oktober 2006 valdes han dock till generalsekreterare för Nordiska ministerrådet i Köpenhamn. Halldór Ásgrímsson flyttade till Köpenhamn i början av 2007 för att börja sitt nya arbete och har inte tagit offentlig del i den politiska debatten sedan dess.

Förvisso har Halldórs efterträdare Jón Sigurðsson ett stort arbete framför sig. Att döma av opinionsmätningarna inför alltingsvalet i maj kommer Framstegspartiet att förlora minst tio procent av rösterna. Det är inte ens säkert att ordföranden, som kandiderar för Reykjavík, får något mandat i alltinget. Partiet fick 17,7 % av rösterna vid förra alltingsvalet, men opinionsundersökningarna om partiets stöd under 2007 har visat en stor nedgång, så långt som till 4 %. Därmed är det osäkert om regeringssamarbetet mellan Framstegspartiet och Självständighetspartiet består efter valet, trots att det ser ut som att Självständighetspartiet kommer att öka en smula och därmed få flera alltingsplatser.

Amerikanska militärens reträtt

Diskussionerna mellan Island och USA om fortsatt försvarssamarbete på Island med utgångspunkt i överenskommelsen från 1951, tog en oväntad vändning i mars 2006. Denna dag meddelade USA Island att man hade bestämt sig för att göra omfattande minskningar av försvarsutrustningen på Keflavíks flygplats. Med andra ord, att försvarets jetjaktplan och räddningshelikoptrar skulle flyttas från landet senast före september månads utgång 2006. Detta tillkännagivande kom som en blixtnedslag från klar himmel. Isländska politiska ledare hade fram till dess betonat att det på Island bör finnas ett s.k. synligt försvar, det vill säga minst fyra jetjaktplan. I och med USA:s tillkännagivande blev det uppenbart att så inte skulle bli fallet. Islands regering beklagade USA:s beslut som inte bara skulle påverka landets försvar. Det skulle också få stor betydelse för arbetsmarknaden i landets sydvästra hörn. Ungefär 900 islänningar arbetade då på basen, 600 av dem direkt för försvarsstyrkorna, resten indirekt i olika servicejobb. Det innebar att beslutet skulle medföra kännbara förändringar för rikets finanser. Statskassans inkomster från basen uppgick till 8,2 miljarder ISK under 2005. I den summan ingår löner till anställda islänningar, betalning för entreprenörstjänster som basen köper på Island, med mera. I detta sammanhang kan också nämnas att många islänningar inte uppskattade det sätt på vilket den amerikanska regeringen meddelade sitt beslut.

Det skedde genom ett telefonsamtal till utrikesministern mitt under pågående förhandlingar. Röster höjdes då, bland annat från politikerhåll, om att Island borde avbryta diskussionerna med USA omedelbart och i stället vända sig till Europa eller Nato för vidare samtal om försvarssamarbete. Oppositionen kritiserade regeringen för att inte ha förberett sig på att ett sådant beslut från amerikanernas sida kunde vara att vänta.

Geir H. Haarde, som då var utrikesminister, och den som ledde försvarsdiskussionen å Islands vägnar, sa vid den här tiden på ett möte med Självständighetspartiet att USA:s ensidiga uppsägning av avtalet "kanske inte var något tecken på gott bordsskick". Men trots det skulle islänningarna inte resa sig från bordet och säga adjö. Man beslutade att fortsätta diskutera med USA om hur man på bästa sätt kunde ordna försvaret av vårt land.

Resultaten av de diskussionerna lades fram i slutet av september 2006. Då presenterade statsminister Geir H. Haarde och näringslivsminister Jón Sigurðsson en ny försvarsplan som Island och USA undertecknat. I planen, som i detaljerna var ett hemligstämplat dokument, tryggas Islands försvar, enligt ministrarna, med en så kallad rörlig styrka. Denna styrka ersätter den amerikanska militärens fasta bas i vårt land.

Förutom försvarsöverenskommelsen upprättades också ett så kallat överlåtelsekontrakt. I detta beslutades att Island tar över alla militära områden och byggnader från USA i slutet av september samma år, med undantag av ett mindre område i Grindavík där USA fortfarande ska ha ett antal radiomaster. Island åtog sig att sanera områdena och riva förekommande byggnader. Den kalkylerade kostnaden för dessa åtgärder uppgick till fem miljarder isländska kronor. Värdet av de byggnader Island övertog beräknades till minst elva miljarder ISK.

Oppositionen framförde en del kritik, bland annat för att Island åtog sig att sanera de områden USA utnyttjat. Det fanns sex sådana områden runt om i landet. Det största var basen i Keflavík som omfattade ca 8 400 hektar. Mängden föroreningar på de olika områdena varierade, men var inte av en sådan omfattning som man först hade fruktat, enligt experter. Den största föroreningskällan var olja som läckt ut från den amerikanska militärens verksamhet under årens lopp.

De amerikanska försvarsstyrkorna lämnade landet kring månadsskiftet september/oktober 2006. Därmed avslutades 55 års amerikansk militär närvaro, som länge varit en djup tvistefråga på Island och klivit landets befolkning i två delar. Med försvarsstyrkornas avresa upphörde denna tvist. Island har sedan närmat sig Norge, Danmark och Storbritannien med förfrågan om att bistå Island med militärt försvar. En viljeförklaring om försvars- och säkerhetssamarbete mellan Norge och Island undertecknades av ländernas utrikes-

ministrar i april 2007.

Utländska rapporter väcker starka reaktioner

Isländska massmedia, med Morgunblaðið i främsta ledet, började i februari 2006 uppmärksamma rapporter från utländska bankers och kreditinstitutets analysavdelningar om den ekonomiska situationen på Island. Där talas om finansiell instabilitet och hävdas också att isländska banker skulle vara mycket känsliga för svängningar på den egna marknaden. Rapporterna kom bland annat från Barclays Capital, Fitch Ratings, Merrill Lynch och Morgan Stanley. Den svartaste rapporten kom emellertid från Den danske bank den 21 mars 2006. Ämnet i den är detsamma som i de övriga rapporterna, men där tecknas en mycket mörkare bild av den isländska ekonomin. Man pekar på finansiell obalans, ackumulerade skulder samt hävdar i det närmaste bestämt att en ekonomisk kris skulle vara överhängande i landet. Man jämför situationen på Island med den i Thailand och Turkiet strax innan dessa länder råkade i ekonomisk kris.

Representanter för den isländska finansvärlden ansåg däremot att landets ekonomi var mycket sundare än rapporterna ville påskina. Många motsatte sig dessutom att man gjorde jämförelser mellan Island å ena sidan och utvecklingsländer som Thailand och Turkiet å den andra vad beträffar ländernas ekonomier. Kort efter rapporten från Den Danske bank gick investeringsbanken Daiwa Securities ut med ett pressmeddelande där man betonade att de problem som var kopplade till isländska bankers upplåning var att se som systembetingade och inte uppstått på grund av produktion, investering av riskkapital eller enstaka bankers beslut. Förmodligen var svåra tider att vänta, men risken för ett sammanbrott var liten. Därefter publicerade Société Générale en detaljerad rapport den 4 april om isländska banker och det finansiella systemet. Denna rapport var i alla stycken avsevärt mildare än den från Den Danske bank. Två isländska banker bedöms ha stabil kreditvärdighet, medan en får ett negativt omdöme. Man bedömer inte heller risken för sammanbrott för de isländska bankerna vara särskilt stor.

Alla dessa rapporter skapade stora rubriker i massmedia och gav upphov till allmänna diskussioner om landets ekonomi. Framstående finansexperter hävdade att vissa av rapporterna målade upp en mycket mörkare bild än det fanns underlag för. Representanter för Islands regering gav sig tillsammans med ledare i finansvärlden ut på utrikes fälttåg för att upplysa om att de mörkaste rapporterna inte var faktamässigt underbyggda.

Ekonomie doktor Gunnar Haraldsson skriver i tidskriften *Þjóðmál* om år 2006 att alla som yttrat sig, både här hemma och utomlands, i sina rapporter från början av 2006 pekade på att en obalans utmärkte den isländska ekonomin vid den tiden. Denna obalans kunde härledas till omfattande storskalig

industriproduktion, privatiseringar och en ökad frihet på kapitalmarknaden. Detta hade lett till ett inflöde av kapital, stigande kronkurs, större utlåning och ett ökat handelsunderskott. Gunnar hävdar att det inte borde ha kommit som en överraskning för någon att denna situation skulle ha stor inverkan på det ekonomiska systemet. Å andra sidan var rapporternas författare inte eniga om hur djupt dessa problem gick och inte heller om hurvida en kollaps var förestående eller ej. Man kan här tillägga att Morgunblaðið fick hård kritik för presentationen och tolkningen av de utländska rapporterna. Kritikerna hävdade bland annat att informationen presenterades på ett sådant vis att man fick intryck av att den isländska ekonomin stod inför omedelbar kollaps och att tidningen framställt bedömningar som om de vore fakta. Morgunblaðið skulle med andra ord inte ha gett en riktig bild av situationen. Tidningen å sin sida svarade att man enbart fullgjort sin plikt, nämligen att förmedla rapporternas innehåll till allmänheten.

Ekonomi och arbete

Under år 2006 rådde en större obalans i statsfinanserna än på mycket länge. Den kom bland annat till uttryck i att produktionen var mycket större än den planerade produktionskapaciteten, att det rådde arbetskraftsbrist, större underskott i handelsbalansen än någonsin tidigare och en inflation långt över Centralbankens inflationsmål, enligt årsrapporten från Centralbanken för 2006.

I mars visade det sig att efterfrågan under åren 2004 och 2005, speciellt förmögenhetsbildningen, hade varit större än man räknat med och ökningen av efterfrågan under 2006 verkade också bli större än vad man förutspått. Sedan sjönk den isländska kronans värde snabbt under vårmånaderna. Inflationsutvecklingen förvärrades därför avsevärt under årets första del. Centralbanken reagerade på situationen genom att höja styrräntan sju gånger under 2006, sammanlagt med 3,75 %. I slutet av året var styrräntan 14,25 %. Från det att Centralbanken började höja styrräntan i maj 2004 har den gått upp med 8,95 procentenheter, enligt information från Centralbanken.

Arbetslösheten uppgick under 2006 i genomsnitt till 2,9 %, och som tidigare nämnts rådde brist på arbetskraft under hela året. Från och med 1 maj 2006 kunde medborgare i alla EU-länder arbeta på Island utan att behöva ansöka om särskilt arbetstillstånd. Man beräknar att cirka 9 000 utlänningar kom till Island för att arbeta under året, vilket är flera än någonsin förr.

2007 års budget klubbades i alltinget i början av december, där en inkomstminskning om nio miljarder till statskassan under det kommande året medräknats. Finansminister Árni M. Mathiesen kommenterade läget med att påpeka att budgeten präglades av den enorma tillväxten i landet under de senaste åren. Oppositionen hävdade däremot att budgeten helt uppenbart bar prägelse av att

allmänna val var nära förestående. Regeringen tänker öka statens utgifter med 16,7 % jämfört med förra året, samtidigt som flera stora områden är eftersatta, till exempel sjukvård och välfärd. Detta förnekades av regeringen.

Andra frågor i fokus

Bland de andra frågor som varit på tapeten kan särskilt nämnas miljöfrågorna. Protesterna mot storindustriella projekt tilltog, vilket bland annat visade sig i den stora skara som mötte upp för att demonstrera i Reykjavík i slutet av september mot Kárahnjúkaranläggningen. Tio till tolv tusen människor deltog i protestmarschen vilket var en glad överraskning för organisatören, Ómar Ragnarsson, journalist och numera ordförande för det nya partiet Islandsrörelsen.

Invånarna i Hafnarfjörður och landets sydvästra delar röstade om en utvidgning av det amerikanska företaget Alcoas aluminiumframställning i Straumsvík. Resultatet blev att en knapp majoritet var emot utvidgningen. Det är också värt att nämna att ett ökat motstånd håller på att växa fram mot Landsvirkjuns planer på ytterligare kraftverksutbyggnader, bland annat i nedre delen av Þjórsár på södra Island. Dessa kraftstationer befinner sig dock fortfarande på ritbordet. En utveckling av dessa frågor är att vänta under det kommande året.

Med isländska företags ökade verksamhet utomlands har diskussionen om den isländska kronans existensberättigande fått ny fart. Diskussionen blosade senast upp vid årsskiftet 2006/2007 när finansbanken Straumur Burðarás beslutade att använda euro i stället för isländska kronor i sin bokföring. Straumur är den första banken som tar detta steg och det står klart att flera banker kommer att följa exemplet. Det råder delade meningar bland politikererna om huruvida det vore rätt att helt byta ut kronan mot euron, men ledarna för Självständighetspartiet och Framstegspartiet, de partier som då ännu var i regeringsställning, har inga sådana avsikter. De flesta experter är dessutom eniga om att Island måste gå med i EU för att kunna införa euron.

Översättning till svenska: *Ylva Hellerud*

HARALD STANGHELLE

DET FØRSTE RØDGRØNNE ÅRET

Politikk og økonomi i Norge 2006

Den rød-grønne flertallsregjeringen med basis i Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet har hatt sitt første år ved makten. Det har medført en del støy, ikke minst fra misfornøyde SV'ere som ikke helt har fattet at det er noe annet å ha ansvar enn å være i opposisjon. Partileder og finansminister Kristin Halvorsen har med stø hånd lovet samarbeidet videre, selv om både miljø saker og norske bidrag til NATO-styrker har vært vanskelig å svelge. Norsk økonomi – både den oljere-laterte og den landbaserte – går så det suser, mens Norges Bank langsomt setter renten opp for å kjøle ned økonomien. Politisk redaktør i Aftenposten, Harald Stanghelle, lever tett opp til det politiske liv i Norge, og gir her en oversikt over et utfordrende og spennende år i norsk politikk.

2006 var den rød-grønne regjeringens første hele år ved makten.

Nettopp derfor ble både de samlende og konfliktskapende sidene ved dette regjeringssamarbeidet tydeliggjort i løpet av dette året. Stortingsvalget i 2005 gav jo flertall for et regjeringssprosjekt som i norsk politikk er historisk: For første gang var det sosialdemokratiske Arbeiderpartiet villig til å delta i en koalisjonsregjering. Og for første gang inngikk det tradisjonelt borgerlige Senterpartiet i en regjering der samarbeidspartnerne lå til ventre for partiet selv. Like grunnleggende nytt er det at det gjennom nesten fem årtier så klassiske opposisjonspartiet SV (Sosialistisk Venstreparti) nå er med i regjeringen.

SV ble da også det parti som har vært tettest fulgt av mediene. Dels fordi det ble oppfattet som mest spennende å følge hvordan dette partiet utøvde regjeringssmakt. Dels fordi medier og observatører mer enn ante at det var i SV konfliktlinjene ville bli tydeligst. Begge disse to forutsetningene har da også slått til, samtidig som det vil være galt å fremstille SVs regjeringssamarbeid som en studie i vanskeligheter.

Partileder Kristin Halvorsen har da også – blant annet i kraft av å være finansminister – vist seg som mer samlende enn splittende. Høykonjunktur og en oljepris som har gjort allerede store oljeinntekter enda større, har selvfølgelig gjort finansministerens hverdag lettere i Norge enn i alle de andre nordiske land. Men forventningene til en finansminister fra SV var høye,

ikke minst blant hennes egne. Likevel fikk Kristin Halvorsen stort sett bifall for hovedtrekkene da hun la frem det første statsbudsjett som helt og fullt var utarbeidet av Stoltenberg-regjeringen. Det kom forsiktig ros fra dem som var forhåndsbekymret for at en finansminister fra SV ville føre en løssluppen finanspolitikk, samtidig som regjeringspartienes tillitsvalgte, den mektige Landsorganisasjonen og andre støttespillere stort sett sa seg fornøyd med regjeringens statsbudsjett.

Den første, og så langt eneste, utskiftingen i regjeringen kom da Dag Terje Andersen erstattet Odd Eriksen som næringsminister. En mer aktiv næringspolitikk var et av den rødgrønne alliansens sentrale valgløfter, fulgt av skarp kritikk av Bondevik-regjeringens politikk på området. Men med Eriksen i Næringsdepartementet viste det seg vanskelig å synliggjøre en mer handlekraftig politikk, og både næringsministeren og regjeringen måtte tåle til dels intens kritikk for ikke å følge opp tonen fra valgkampen.

Odd Eriksen trakk seg som næringsminister i slutten av september, og hadde gode familiære grunner for å gjøre det. Statsminister Jens Stoltenberg understreket da også at Eriksens ønske om å gå av kom overraskende på ham. Det kan godt være riktig, men de fleste politiske analytikere var enige om at det var behov for en mer profilert statsråd på denne posten hvis regjeringens troverdighet på næringspolitikken område skulle gjenreises. Og Dag Terje Andersen har en politisk bakgrunn som er egnet til en slik oppgave – tiden vil vise om han lykkes.

De viktigste konfliktlinjene innad i regjeringen har – ikke overraskende – vist seg å være i saker som dreier seg om miljø- og energipolitikk, samt Norges forhold til resten av verden.

Utenriksminister Jonas Gahr Støre betraktes av de fleste observatører som regjeringens beste kort. Både fordi han er en dyktig og samtidig populær utenriksminister, men også fordi Støre gjentatte ganger har maktet å forene innbyrdes sterkt uenige regjeringspartier.

Høsten 2006 kom det imidlertid til mer eller mindre åpen konflikt: NATO ba Norge bidra med spesialstyrker til Afghanistan, noe det var et bredt flertall for både innad i regjeringen og i Stortinget. Regjeringen sa likevel nei, etter et intenst press fra SV. SV nærmet seg en smertegrense etter flere åpne nederlag i miljøpolitiske saker, og tålte knapt ett til på akkurat dette tidspunktet.

Opposisjonen brukte denne saken for alt den var verdt, og hevdet den både skadet forholdet til NATO og USA, og samtidig viste at SV nå var blitt tildelt en slags vetorett i sikkerhetspolitiske spørsmål der de ellers er i klart mindretall. Dette ble avvist av statsministeren som argumenterte med at Norges militære bidrag til Afghanistan er økt i løpet av de rød-grønnes tid ved makten, samt at det også i en rekke andre NATO-land diskuteres på hvilken måte man best kan bidra. Utenriksminister Støre har da også tydeligere enn sin for-

gjenger arbeidet for internasjonal – i praksis amerikansk - forståelse for at det er et feilspor å tro på en militær løsning på relativt kort sikt i dette splittede landet. Slik har vi sett en annen utenrikspolitisk vektlegging under Støres tid som utenriksminister.

Men striden om spesialstyrkene demonstrerte de sikkerhetspolitiske spenningene innad i Regjeringen, og at selv et klart definert utenrikspolitiske opposisjonsparti som SV har innflytelse i gitte situasjoner.

Dette siste ble også en del av debatten da Stoltenberg-regjeringen i mars 2007 bestemte seg for å sende spesialstyrker til den afghanske hovedstaden Kabul. Straks oppstod en intens debatt om dette som også innebar at de norske soldatene i gitte situasjoner kunne settes inn i det sørlige Afghanistan.

Innad i regjeringen var Sosialistisk Venstreparti mot å sende spesialstyrker til Kabul, men led nederlag. Samtidig fikk partiet gjennomslag for at det ble lagt restriksjoner på hvor soldatene kan settes inn. Men det ble skapt et bilde av et parti i strid med seg selv, og et parti som igjen nærmet seg smertegrensen for hva som var mulig å ta ansvar for.

Det er slett ikke sikkert at dramatikken i denne saken stod i forhold til den reelle situasjonen innad i SV. Men det tok tid før partiets landsstyre fikk samlet seg. Da stod partileder Kristin Halvorsen frem som en samlende og sterk leder, og all tvil ble ryddet av veien med hensyn til SVs fortsatte regjeringsdeltagelse.

Også det viktige politikkområdet som dreier seg om miljø og energi har skapt sterke diskusjoner innad i regjeringen – og preget det offentlige bildet av den. Sterkest var reaksjonene innad i Sosialistisk Venstreparti da regjeringen besluttet å bygge forurensende gasskraftverk på Mongstad på Norges vestkyst. Spørsmålet om bygging av gasskraftverk har i årevis vært en viktig sak i den norske debatten, og den første Bondevik-regjeringen (1997 - 2000 med Kristelig Folkeparti, Venstre og Senterpartiet) ble felt fordi den ikke ville igangsette de nødvendige tiltak for bygging av gasskraftverk.

Nå led gasskraftmotstanderne et kraftig nederlag innad i regjeringen, og ble møtt av skuffelse og kritikk fra en praktisk talt samlet miljøbevegelse. Og igjen oppstod det debatt om det klassiske miljøpartiet SV solgte sin politiske sjel til fordel for regjeringstaburettene. Denne debatten blusset opp igjen da miljøvernminister Helen Bjørnøy fra SV proklamerte offentlig at Norge ville følge EU:s ferske mål om tyve prosents reduksjon i CO₂-utslipp innen 2020. Statsminister Jens Stoltenberg var meget raskt ute og avviste at Norge var klar til å avgi en slik forpliktelse, og dette ble utlagt som om statsministeren desavuerte sin egen miljøvernminister. Hvor mye reell uenighet det egentlig er i akkurat dette spørsmålet er et åpent spørsmål. Det er like sannsynlig at det ikke er selve målet, men behandlingsmåten og grunnlaget for en norsk klimaforpliktelse på EU-nivå som skiller de to. Utad ble det imidlertid skapt

et inntrykk av at den norske statsministeren hadde en mindre ambisiøs målsetting for klimapolitikken enn det EU har. Og slikt gjør det ikke enkelt for SV å forsvare sin egen regjeringsdeltagelse.

Flere ganger det siste året har da også konfliktene vært så intense at det har vært spekulert i hvor lenge koalisjonen ville holde. Dette har vært spekulasjoner som neppe har rot i den virkelighet de tre regjeringspartienes toneangivende politikere opplever. Alle de tre partiene ledes av mennesker som har en sterk lojalitet til selve det historiske politiske prosjekt som dette trepartisamarbeidet representerer.

Et sammenbrudd vil gjøre det meget vanskelig, ja, nesten umulig å reetablere et rødgrønt regjeringsalternativ i overskuelig fremtid. Det vil samtidig åpne for en eller annen form for mindretallsregjering. Og for SV er sannsynligheten stor for at det vil bety slutten på enhver form for regjeringsdeltagelse.

Også derfor ligger det svært mye politisk og personlig prestisje i at de tre partilederne lykkes i å finne løsninger i de sakene der motsetningene er sterke. Samtidig er det en utfordring for dem å flytte oppmerksomheten fra stridsspørsmålene til de mange sakene i Soria Moria-erklæringen der de tre partiene har en felles politisk vilje. Regjeringen utøver mye godt politisk håndverk, men har problemer med at dette ofte har en tendens til å forsvinne i reelle og/eller påståtte konflikter. Moderne mediers permanente forelskelse i konflikten som utgangspunkt for politisk journalistikk forsterker selvsagt denne problemstillingen.

Likevel er det riktig å konstatere at det er vanskelig å finne tegn til klassisk regjeringstretthet hos de tre regjeringspartienes toneangivende politikere og tillitsvalgte. Bevisstheten om betydningen av at det rødgrønne regjeringsprosjektet lykkes er stor, og i dette ligger det viktig motivasjon.

At 2007 er et valgår vil trolig forsterke denne følelsen. For selv om det i september "bare" skal velges representanter til kommunestyre og fylkesting, vil en valgkamp i seg selv synliggjøre de politiske motsetningene mellom regjering og opposisjon. Den vil også tvinge frem en mer aktiv politisk debatt, noe regjeringspartiene internt kan ha glede av.

Stortinget i 2005 gav Fremskrittspartiet posisjonen som det største av opposisjonspartiene. En posisjon partiet har tatt godt vare på.

De fleste meningsmålinger gir Frp en oppslutning på mellom 25 og 30 prosent, altså godt over resultatet ved siste valg (22,1 prosent). Dette er eksepsjonelt godt, også fordi partiets ansikt utad gjennom tre tiår – Carl I. Hagen – nå har gitt fra seg formannklubben til Siv Jensen. På forhånd var det ulike oppfatninger om partiet ville tåle at Hagen, av mange kalt «partieieren», trådte tilbake. Det har partiet klart på en utmerket måte, og det ser ikke ut til å ha ført til at Fremskrittspartiet har mistet velgere. Skiftet har heller ikke medført synlig intern rivalisering innad i partiet, slik det ofte skjer når sterke ledere

overlater makten til sine etterfølgere.

Nå skal det legges til at Carl I Hagen fortsatt er synlig i norsk politikk, og dermed minner han også velgerne om sin egen fortsatte betydning. Formelt er han Stortingets visepresident, men i flere aktuelle debatter har han frontet Fremskrittspartiet. Likevel er det liten tvil om at det har funnet sted et reellt generasjonsskifte i partiet, og så langt har velgerne ikke hatt problemer med å akseptere dette.

Slik skiller Fremskrittspartiet seg fra en del sammenlignbare populistiske bevegelser i andre land. Der finnes det en rekke eksempler på at slike partier har falt sammen eller ødelagt seg selv i indre strid når grunnleggeren og den mangeårige frontfiguren har trådt tilbake.

Når dette ikke skjer i det norske Fremskrittspartiet, har det mange og sammensatte årsaker. En av dem er at partiledelsen – med generalsekretær Geir Mo som nøkkelperson – systematisk har bygget og skolert partiets tillitsmannskorps. Derfor er Fremskrittspartiet i løpet av få år forvandlet fra å være en heller løs sammenslutning til å bli et parti med minst like god organisasjon som de andre partiene, noen vil si bedre. Vi ser også at i den stortingsgruppen som ble valgt for knappe to år siden er det en rekke dyktige politikere som på hvert sitt felt er med på å profilere partiet. Dette er ikke et nytt fenomen i denne stortingsperioden, men etter Carl I. Hagens avgang er det tydeligere enn tidligere at partiet ikke er så avhengig av den ene karismatiske lederen for å vinne oppslutning blant velgerne.

Roller som det største opposisjonspartiet gir i tillegg Fremskrittspartiet stort spillerom på den nasjonale parlamentariske arena. Det er en ny og god situasjon for partiet.

Etter at Sosialistisk Venstreparti gikk inn i regjering er da også Fremskrittspartiet det eneste av de syv partiene som er representert på Stortinget som ikke har hatt regjeringsansvar. Det gjør partiet fristilt på en helt spesiell måte, og er nok en av grunnene til den store oppslutningen. Fremskrittspartiet har lyktes i å bli en slags koalisjon av helt forskjellige – og ofte innbyrdes motstridende – interesser, men med det til felles at man er misfornøyd med måten Norges styres på.

I mange sentrale saker er det da også større forskjell mellom Fremskrittspartiet og resten av de politiske partiene, enn mellom den tradisjonelle høyre- og venstresiden i norsk politikk. Dette er selvsagt blitt forsterket gjennom tyve sammenhengende år (1985 - 2005) med mindretallsregjeringer. En vesentlig del av enhver modell som tar sikte på å forklare Fremskrittspartiets suksess er dessuten den helt spesielle situasjonen Norge er i som oljenasjon. I en søkkrik stat skal det et pedagogisk mesterstykke til for å forklare velgerne at ikke alle problemer lar seg løse ved noe rausere bruk av oljemilliardene. Og det er nettopp i holdningen til den såkalte handlingsregelen at Fremskrittspartiet skiller

seg klarest fra de andre partiene. Med andre ord har partiet flere millarder til gode formål enn noen av de andre.

I tillegg bruker Fremskrittspartiet et tøffere politisk språk enn noen av sine politiske konkurrenter. Ikke minst kommer dette til syne i innvandringspolitikken, som også i Norge lenge har vært en av de mest omdiskuterte politikkområdene. Etter stortingsvalget i 2001 var Fremskrittspartiet villig til å være en form for støtteparti for Bondevik-regjeringen. Foran stortingsvalget i 2005 erklærte partiets formann at det var uaktuelt å støtte en regjering der Kjell Magne Bondevik var statsminister. Hans avvisning av et mer formelt samarbeid med Fremskrittspartiet ble oppgitt som grunn. I dag er partiets erklærte målsetting å komme i regjering etter stortingsvalget i 2009.

Det er lenge til, men så langt tyder lite på at det er mulig å presentere et samlet borgerlig alternativ til den rødgrønne regjeringen. Kristelig Folkeparti og Venstre – begge med i den siste Bondevik-regjeringen – avviser kontant et fremtidig regjeringssamarbeid med Fremskrittspartiet. Høyre er mer forsiktige, blant annet av hensyn til at en god del av partiets egne velgere og tillitsvalgte kan tenke seg et slikt samarbeid. Det er likevel liten tvil om at de fleste av Høyres sentrale politikere har store problemer med å akseptere tanken på et regjeringssamarbeid med Fremskrittspartiet. Forskjellene er svært store både når det gjelder politisk plattform og politisk praksis. Og det gjør ikke tanken mer akseptabel at det lenge har sett ut til at Fremskrittspartiet vil bli det klart største partiet i en slik konstellasjon.

Det er med andre ord en helt annen situasjon på borgerlig side i Norge enn det vi ser for eksempel i Sverige. Og forskjellen tydeliggjøres gjennom et svært stort Fremskrittsparti. Selvsagt kan situasjonen forandre seg frem mot neste stortingsvalg, men det er lite trolig at det vil skje et dramatisk hamskifte i rollen de fire opposisjonspartiene i dag spiller i forhold til hverandre.

Høstens valg til kommunestyre og fylkesting er uten spesiell betydning i dette perspektivet. Valgkampen vil riktignok bli preget av rikspolitiske kampanjer og politikere, men i Norge går samarbeidskonstellasjonene på kryss og tvers i lokalpolitikken. De lar seg vanskelig tolkes i nasjonal politisk sammenheng. Et godt eksempel på dette er Oslo, der Høyre og Fremskrittspartiet i mange år har hatt et rimelig godt samarbeid. Den siste perioden har de to partiene stått sammen i en såkalt byregjering (byråd) i landets hovedstad – likevel er dette ikke brukt som et spesielt viktig argument for å få til noe tilsvarende på den nasjonale politiske arena.

Kommuneøkonomien er kraftig styrket gjennom de to siste statsbudsjettene, og dette vil nok være et av gjennomgangstemaene i valgkampen. Norsk økonomi generelt er likevel et av de spørsmål som politikerne neppe kommer til bruke spesielt mye tid på. Grunnen er, paradoksalt nok, at den er for god til å være et politisk stridstema.

For oljelandet Norge har en langvarig høy oljepris utløst nye og større investeringer i oljesektoren enn ventet. Dette igjen har fått sterk innvirkning på leverandørindustrien, spesielt i en rekke viktige industrikommuner langs hele kysten. Stimulert av det som skjer i oljeindustrien har produksjonen på fastlands-Norge økt med fire prosent for tredje år på rad. Det er en svært høy vektstakt. På mange måter kan det hevdes at Norge er en «Kina-vinner». Vi selger råvarer og halvfabrikata dyrt, ikke minst metaller, og importerer billig. Når det gjelder ferdigvarer har Norge en høyere importdel enn de fleste andre europeiske land, og i dagens situasjon slår dette positivt ut for norsk økonomi. Bytteforholdet mellom eksport og import er løftet med hele 15 prosent på tre år.

På samme måte som andre land har også Norge en historisk lav rente, selv om Norges Bank i det siste skrittvis og forsiktig har økt den. Samtidig har vi en meget lav prisstigning. Dette er selvsagt et problem for en sentralbank som skal styre etter inflasjonsmål. Problemet er tydeligere i Norge fordi den høye andelen import trekker prisenivået ned. Derfor hevder mange økonomer at vi her i landet har et særlig behov for å bruke de økonomiske bremsepedalene.

Dette illustreres også ved at sysselsettingen i fjor steg med ca 4 prosent eller 80.000 nye sysselsatte. Likevel viser det seg at dette så langt bare har hatt liten innflytelse på lønnsveksten. Norge ser altså ut til å tåle denne intense farten i økonomien, og en av grunnene er at brorparten av veksten i sysselsettingen kommer fra polsk, svensk og baltisk arbeidskraft.

Spørsmålet som diskuteres blant økonomer og politikere er om dette kan vare. Sikkert er det at vi ikke kan finne et tilsvarende eksempel fra samfunnsøkonomiens historie.

Ved årsskiftet passerte Statens Pensjonsfond - utland (tidligere kalt Statens Petroleumsfond) 1700 milliarder norske kroner. I løpet av 2007 vil fondet ha 2000 milliarder til disposisjon. Det er omtrent tilsvarende hele vår nasjonalinntekt i et år.

Det er spesielt at et land har et slikt fond på statens hånd. I praksis betyr dette at selv om eldrebølgen rammer Norge like hardt som andre sammenlignbare europeiske land, er staten rik nok til å møte den. Det som på folkemunne kalles Oljefondet har nå bestått i ti år, og det politiske kompromiss som handlingsregelen utgjør har fungert i halvparten av disse. Den gir politikerne selvpålagte restriksjoner når det gjelder hvor mye av oljeinntektene som kan brukes til de mange gode formålene, og det stadig voksende pensjonsfondet er et resultat av dette.

Men det koster i form av svekket politisk oppslutning, noe ethvert regjeringsparti får merke. Også fordi Fremskrittspartiet (før 2005 også SV) ikke var med i det kompromiss som fødte handlingsregelen. Det gjør at nettopp dette partiet alltid er villig til på bruke mer oljepenger enn de øvrige partiene – både til høyre og venstre for den politiske midtstreken.

Denne helt spesielle situasjonen er nok grunnen til at tross en blomstrende økonomi og få politiske stridssaker er det å sitte i regjering et tapsprosjekt for dem som deltar i det. Norske velgere straffer partier som tar ansvaret for styringen av landet, uansett partifarge. Både i 2001 og 2005 kastet velgerne de sittende regjeringer. Og det gikk bare noen få måneder fra stortingsvalget i 2005 før flertallet gikk tapt for den rødgrønne regjeringskoalisjonen ifølge meningsmålinger som fortsatt viser flertall for de partiene som befinner seg til høyre for den politiske midtstreken.

Det er ennå lenge til vi vet om denne sirkelen kan brytes. Men den rødgrønne regjeringens første år ved makten tyder ikke på det. Vi står her overfor et grunnleggende særtrekk ved det moderne politiske landskapet i Norge. Det er skapt av vår privilegerte stilling som oljenasjon og holdt i live av velgere som ønsker å se enda mer til denne rikdommen.

ANDERS WETTERGREN

TOLV ÅRS VÄNTAN PÅ REGERINGSSKIFTE

Sverige 2006

Om ekonomin fått avgöra skulle den socialdemokratiska regeringen under Göran Persson gått segrande ur 2006 års valrörelse. Men statsministern plågades av ständiga problem, en del självförvållade, och de allt mera lättroliga väljarna drogs åt höger.

Samtidigt kunde de fyra borgerliga partierna, samlade i Alliansen, fördjupa sitt samarbete och demonstrera för väljarna både sin vilja och sin beredskap att ta över regeringsmakten efter tolv år i opposition.

Artikelförfattaren Anders Wettergren är fil dr i statskunskap och har varit andreredaktör på Göteborgs-Posten.

Sent på kvällen den 17 september 2006 lade Sverige om kursen. När valsedlarna räknats stod det klart – Sverige skulle få en ny regering. Den socialdemokratiska regeringen under Göran Persson hade förlorat valet. Alliansen, de fyra borgerliga partierna, var valets vinnare. Efter tolv år i opposition skulle moderaterna, folkpartiet, centern och kristdemokraterna åter bilda regering.

Nästan halvvägs in i mandatperioden hade regeringen haft en betryggande ledning i opinionsmätningarna. Tillsammans med de båda samarbetspartierna, vänsterpartiet och miljöpartiet, flöt regeringsarbetet förhållandevis friktionsfritt, bland annat på grund av goda konjunkturen. Ingenting såg ut att kunna rubba deras position. Med en behaglig ekonomisk medvind fanns knappast någon grund att förankra ett folkligt missnöje i för den borgerliga oppositionen. Ännu bara månader före valet var valutgången oviss, enligt de olika opinionsinstitutens mätningar. Men än en gång besannades att politik inte låter sig förutsägas så lätt.

Vad hände? Hur kunde opinionsläget svänga så kraftigt? Det finns ingen enskild förklaring, däremot kan man peka på ett antal händelser som ledde fram till regeringsskiftet och socialdemokraternas sämsta valresultat på över 90 år.

God ekonomi

De yttre omständigheterna talade egentligen inte för ett regeringsskifte. Svensk ekonomi var vid god vigör. En liten tillbakagång på börserna under våren förändrade inte den bilden. Tillväxten förblev under året fortsatt hög, stimulerad både av dragkraften från internationell ekonomi och av gynnsam-

ma betingelser i Sverige. Ingenting pekade heller på någon försämring under den närmaste framtiden. Tillväxten under året stannade på över fyra procent.

Effekterna av den goda ekonomin var märkbara såväl i hushållens plånböcker som i statens och kommunernas kassakistor. Skatteunderlaget i kommunerna ökade med runt fyra procent. Det statliga budgetöverskottet blev omkring 15 miljarder kronor. Lägga därtill att de höga sjuktalen började minska.

Det handlade alltså om förutsättningar som normalt brukar gynna en sittande regering. Den enda smolken i glädjebägaren var arbetslösheten. Den öppna arbetslösheten låg stadigt över den gräns på fyra procent som regeringen satt som mål. Inte heller nådde Sverige det mål som satts för sysselsättningen.

Att den öppna arbetslösheten trots allt inte blev högre berodde bland annat på att fler personer hamnade i kolumnerna arbetsmarknadsåtgärder och förtidspensioner. Arbetslösheten betraktades emellertid av många ekonomer som ett problem som skulle lösas av den fortsatta ekonomiska tillväxten.

Fördjupat samarbete

Samarbetet mellan de fyra borgerliga partierna i Alliansen – moderaterna, folkpartiet, centern och kristdemokraterna – fördjupades under valåret och är en delförklaring till att det blev ett regeringsskifte. Samarbetet inleddes mitt i mandatperioden när de fyra partiernas ledare bildade Alliansen vid en spektakulär träff hemma hos centerledaren Maud Olofsson i Högfors, Västerbotten, och fortsatte under hela mandatperioden.

De arbetsgrupper som tillsatts för att utmejsla en gemensam politik på olika områden genererade gemensamma ståndpunkter på allt fler områden. Den allt tätare samverkan mellan de fyra partierna gjorde dem till ett allt mer realistiskt regeringsalternativ. Samtidigt som samarbetet fördjupades stegrades emellertid kraven och förväntningarna på Alliansen. Det fanns ett antal besvärande knäckfrågor där oenigheten var både djup och mångårig. En av dessa frågor, kärnkraften, avfördes från sprängämneslistan när Alliansen i början av sommaren kunde enas om att varken bygga ut eller stänga några kärnkraftverk. Både centern och folkpartiet fick uppoffra sig för den kompromissen.

Under den traditionella Almedalsveckan följde så nästa steg när de fyra partierna presenterade en gemensam skiss för att avveckla fastighetsskatten. Där hade kristdemokraterna under Göran Hägglund drivit en egen linje som gick ut på att den häftigt kritiserade fastighetsskatten skulle avskaffas och ersättas med en förhållandevis låg kommunal avgift. Rensningen av gamla surdegar i det borgerliga samarbetet avslutades sedan med ett förslag om familjepolitiken – ett område där framför allt folkpartiet och kristdemokraterna varit oense under decennier.

Under årets gång blev det också allt tydligare att Alliansen hade en statsministerkandidat i moderatledaren Fredrik Reinfeldt. Hans kandidatur var under

valrörelsen oomstridd i Alliansen och han var den naturlige motståndaren i ett par tv-sända dueller med Göran Persson.

Regeringsbekymmer

Seglade Alliansen i medvind så var det betydligt kämpigare för socialdemokraterna och Göran Persson. År 2006 inleddes snabbt med små och stora bekymmer. Bara fyra veckor in på det nya året greps det socialdemokratiska ungdomsförbundets ordförande Anna Sjödin av polisen efter bråk med vakterna på krogen Crazy Horse i Stockholm. Hon åtalades bland annat för att ha kallat en vakt "svartskalle" och för våldsamt motstånd mot tjänsteman. Sjödin dömdes senare under hösten och i december avgick hon från ordförandeposten.

Fallet Sjödin visade sig vara bara början på en serie problem som störde socialdemokratien under valåret. Svårigheterna närmade sig allt mer kanslihuset och statsministern. Efterdyningarna av tsunamikatastrofen fortsatte att rulla in över regeringen. Hotet om en misstroendeomröstning hängde som ett Damoklessvärd över Göran Persson och framför allt utrikesminister Laila Freivalds. I slutet av mars kritiserade ett enigt konstitutionsutskott i riksdagen sex statsråd för hanteringen av katastrofen och den bristfälliga krisberedskapen i kanslihuset – en av de kritiserade var Göran Persson. Dessförinnan hade emellertid regeringen tvingats till en dramatisk personförändring.

Konflikten kring Jyllandspostens Muhammedkarikatyrer höll på att få en fortsättning på denna sida Sundet. Sverigedemokraterna hade på sin hemsida utlyst en teckningstävling på temat Profeten Muhammed. En tjänsteman på utrikesdepartementet kontaktade webbhotellet, där Sverigedemokraterna hade sin hemsida, och uppmanade det att stänga hemsidan. Laila Freivalds uppgav först att hon inte informerats om det anmärkningsvärda ingreppet utan att det skett helt på tjänstemannanivå. Senare avslöjades att hon faktiskt visste vad som varit på gång.

En vecka innan KU prickade Freivalds och fem andra statsråd meddelade utrikesministern att hon lämnade regeringen. Hon motiverade avgången med att journalisternas fokusering på den stängda hemsidan och hennes roll förhindrade henne att offentligt diskutera andra ämnen. Så tvingades Laila Freivalds för andra gången bort från en statsrådspost till följd av sitt handlande och kritiken mot henne; posten som justitieminister avgick hon från sex år tidigare efter omfattande kritik för en lägenhetsaffär.

Tsunamibekymren försvann emellertid inte med KU-kritiken och Laila Freivalds avgång. Spekulationerna kring statssekreterare Lars Danielssons förehavanden under timmarna efter katastrofen fortsatte. Danielsson gav själv inga tillräckligt tydliga besked. Det slutade med att han i mitten av maj tog time-out fram till valet – semester och övertid räckte så långt.

Ett plus och ett minus

Göran Persson visade emellertid åter att han var överraskningarnas man när det gällde utnämningar. Freivalds behövde en efterträdare. Valet föll på den allmänt uppskattade FN-ambassadören och ordföranden i FN:s generalför-samling Jan Eliasson. I honom fick Persson en utrikesminister som respekterades även av oppositionen.

Men säg den glädje som varar. Vid en presskonferens i anslutning till förstamajtalet i Stockholm poängterade statsministern: "Arbetslösheten står inte i centrum." Det var en oförsiktig formulering som han fick anledning att ångra. Just kampen mot arbetslösheten har alltid varit en av de frågor där socialdemokraterna haft den största trovärdigheten av de politiska partierna. Perssons uttalande fick moderaterna att attackera som hungriga späckhuggare. De återkom oupphörligt under valrörelsen till den stora grupp människor som stod utanför arbetsmarknaden – arbetslösa, långtidssjukskrivna och förtids-pensionärer – och statsministerns "bagatellisering" av problemet. Mitt under valrörelsen fick Göran Persson kritik även av den socialdemokratiske ledaren i Göteborg Göran Johansson som hävdade att statsministern tagit för lätt på arbetslösheten. Det var uppenbart att Göran Persson hamnat på defensiven på socialdemokraternas hemmaplan.

Valrörelsedramatik

Någon riktig fart ville det emellertid inte bli på valrörelsen när den körde igång efter sommarens semestrar. Moderaterna, som dragits mot den politiska mitten under Fredrik Reinfeldts ledning, blev svåra att greppa för socialdemokraterna. Det kanske mest spännande under valrörelsen såg ut att bli de jämna opinions-siffrorna – även om Alliansen hade en knapp ledning i flertalet av dem.

Så rördes det plötsligt om i grytan. Sent på kvällen söndagen den 3 september kallade socialdemokraterna till presskonferens. De berättade att en ung folkpartist kommit över lösenordet till socialdemokraternas datanätverk och otillbörligen tagit sig in där ett flertal gånger. Folkpartiledaren Lars Leijonborg hade inte känt till intrånget. Det hade däremot partisekreterare Johan Jacobsson gjort i närmare ett halvår. På tisdagen meddelade Jacobsson att han lämnade sitt uppdrag i partiet.

Under några dagar blev dataintrånget valrörelsens huvudämne i medierna och folkpartiledningen fick ägna en stor del av de återstående två veckorna fram till valdagen åt att svara på frågor om intrånget.

När valsiffrorna räknades in den 17 september visade det sig att folkpartiet blev valets största förlorare, inte bara relativt utan även i absoluta tal. Förra valets stora framgång vändes i en brakförlust. Partiet tappade 5,8 procenten-

heter av väljarna och hamnade på 7,5 procent. Tillsammans med moderaternas 26,2 procent – partiet ökade med 11 procentenheter –, centerns 7,9 och kristdemokraternas 6,6 procent räckte detta emellertid till för regeringsskifte.

Valets andra stora förlorare var socialdemokraterna. Partiet tappade 4,8 procentenheter och landade på 35 procent. Det var partiets sämsta resultat sedan riksdagsvalet 1914. De båda samverkande partierna, miljöpartiet och vänsterpartiet, fick 5,2 respektive 5,9 procent. Detta gav totalt 46,1 procent för de samverkande partierna mot 48,2 för Alliansen.

En kraftig förändring i förhållande till föregående val var småpartiernas andel av rösterna. Från 2,7 procent ökade de till 5,7 procent. Ingen av uppstickarna lyckades emellertid ta sig över spärren till riksdagen. Junilistan, som blev tredje största parti i EU-valet misslyckades den här gången. Det gjorde även Feministiskt initiativ med den förra vänsterpartiledaren Gudrun Schyman i spetsen.

Det största hotet mot de etablerade partierna kom egentligen från det främlingsfientliga Sverigedemokraterna. Någon riksdagsplats blev det inte för partiet, däremot tog det sig in i omkring hälften av landets kommunala fullmäktigeförsamlingar.

Kortvarig regering

Redan tre veckor efter valet var Fredrik Reinfeldt färdig med regeringsbildningen; i varje fall såg det så ut. Den som följt striderna i förhandlingarna mellan partierna vid tidigare borgerliga regeringsbildningar fick den här gången vara med om ett förhållandevis friktionsfritt statsråds- och regeringsförklaringspussel. Men så var också viktiga delar av arbetet undanstökat under Alliansens två år av fördjupat samarbete.

Det fanns flera överraskningar i den nya uppställningen. Den främsta var att den tidigare moderatledaren Carl Bildt återkom, den här gången som utrikesminister. Andra överraskningar var att moderaternas chefsekonom Anders Borg blev finansminister och att Sverige fick sitt första färgade statsråd, folkpartisten Nyamko Sabuni som utsågs till integrations- och jämställdhetsminister. De tre övriga partiledarna hamnade på centrala poster i regeringen. Maud Olofsson blev näringsminister, Lars Leijonborg utbildningsminister och kristdemokraternas Göran Hägglund socialminister.

Trots det hade moderaterna fått en mycket stark ställning i regeringen Reinfeldt. Regeringsposterna fördelades proportionellt i förhållande till valresultatet – alltså ingen fördel för de mindre partierna. Dessutom hamnade de tyngsta regeringsuppdragen hos moderaterna – statsministern, finansministern och utrikesministern. Statsvetarprofessorn Tommy Möller är en av dem som kritiserat moderaterna för bristande generositet.

Reinfeldts första laguppställning blev emellertid kortlivad. Den nya reger-

ingen var bara en dag gammal när det började blåsa kring handelsminister Maria Borelius och kulturminister Cecilia Stegö Chiló. Då framkom att båda anlitat svart barnomsorg. De var visserligen långt ifrån ensamma om detta "brott", även i regeringskretsen. Situationen förvärrades emellertid först för Borelius när hon försökte försvara sig med att familjen inte hade haft råd att anlita vit barnhjälp trots mycket goda inkomster. Några dagar senare avslöjades att familjen Borelius ägnat sig åt avancerad skatteplanering och då var det bara för den nya handelsministern att kasta in handduken.

Därefter var det dags för nästa skifte. Då framkom att Cecilia Stegö Chiló inte hade betalat sin tv-licens under 16 år i protest mot public service. Eftersom Sveriges Television ligger under kulturdepartementet var "försummelsen" extra besvärande. Knappt två veckor efter Borelius avgång lämnade Stegö Chiló regeringen och efterträddes av Lena Adelsohn-Liljeroth, maka till Carl Bildts företrädare som moderatledare, Ulf Adelsohn.

Snålblåsten hade emellertid inte dragit över efter de både statsrådets avgång. Nästa gång var det Carl Bildts tur. Hans aktieinnehav i det ryska oljebolaget Vostok Nafta och den optionsrätt i bolaget som i december gav honom runt fem miljoner kronor utsattes för allt fränare kritik från oppositionen och medierna. Hans tidigare uppdrag i Lundin Oil med engagemang i Sudan drogs också fram när kritiken mot utrikesministern ökade i styrka kring årsskiftet. Även borgerliga tidningar deltog i jakten på Bildt som inte hade uttryckt sig med sedvanlig precision när han förklarade varför han inte kunde göra sig av med optionerna i Vostok Nafta.

Den sakpolitiskt mest besvärande frågan för regeringen blev de förändrade reglerna för arbetslöshetsersättningen – sänkt tak och sänkt ersättning. De fackliga organisationerna med LO i spetsen, understödda av socialdemokraterna, gick till häftigt angrepp på regeringen.

Partiledarskifte

Valnatten blev dramatisk även i ett annat avseende. När det stod klart att Alliansen blivit valets vinnare och Göran Persson meddelade att regeringen skulle avgå förklarade han också att han skulle lämna posten som partiledare. Efter att ha suttit i drygt tio år skulle han nu dra sig tillbaka. Därmed började jakten på ersättare – en märklig sökprocess där ingen förklarade sig intresserad och där Nej tycktes vara det politiskt korrekta svaret på varje förfrågan från omgivningen.

Någon given efterträdare fanns inte heller. Däremot var det många som argumenterade för att det var dags för en kvinnlig partiledare och den som låg närmast till ansågs vara EU-kommissionären Margot Wallström. Hon hade tidigare förekommit i spekulationerna som tänkbar efterträdare när Göran Persson skulle dra sig tillbaka och är mycket uppskattad i det socialdemokra-

tiska partiet.

Men Wallström avböjde kandidaturen på ett tidigt stadium; hon var inte intresserad och ansåg sig inte lämplig. En annan av huvudkandidaterna, LO-ordföranden Vanja Lundby-Wedin, förklarade även hon att hon inte var beredd att bli partiledare. Både Lundby-Wedin och Wallström delade för övrigt den i detta sammanhang besvärande egenskapen att inte sitta i riksdagen.

Två andra kvinnor låg också långt fram när det spekulerades i efterträdarfrågan. Förra biståndsministern Carin Jämtin, som blev gruppleddare för socialdemokraterna i Stockholm efter valet, var en av dem. Även hon backade och lämnade sin plats i riksdagen kort före jul. Den andra, förra infrastrukturministern Ulrica Messing, drog sig också ur leken. Därmed flyttades fokus till Mona Sahlin, omstridd i partiet och nästan uträknad i början av hösten. Hon var på väg att bli partiledare när Ingvar Carlsson avgick men snubblade på den så kallade Toblerone-affären. Det blev allt tydligare att hon var på väg att få revansch efter drygt tio år och från henne hördes inget Nej tack.

Den avgående finansministern Pär Nuder, som ansågs ha varit Göran Perssons kandidat, fanns över huvud taget inte med i diskussionerna under månaderna efter valet.

Ett spännande politiskt år med en borgerlig Allians i medvind och en socialdemokrati med uppenbara problem att få igång vallokomotivet slutade därmed med en ny regering som hamnade i snålblåsten och en socialdemokrati med ledarbekymmer.

THORSTEIN NORHEIM

”DU SÄGER ’JAG’ OCH ’DET GÄLLER MIG’ ”

Om subjeks- og utsigelsesproblematikk hos Gunnar Ekelöf

Gunnar Ekelöfs (1907-1968) forfatterskap henter inspirasjon fra ulike kilder, og han inntar ulike posisjoner innenfor den svenske litterære institusjonen etter som årene går. Men gjennom all lyrikken reflekteres det til stadighet over poesiens vesen, samtidig som han bruker allusjoner og etablerer intertekstuelle forbindelser til andre tekster og forfattere. Det bør derfor være mulig å utlede en poetikk med utgangspunkt i hans lyriske forfatterskap. I denne artikkelen gis det en skisse av en slik poetikk, med betegnelsen ”oscillerings poetikk.”

Dr. art. Thorstein Norheim forsvarte i juni 2005 sin avhandling om Gunnar Ekelöf for doktorgraden ved Universitetet i Oslo. Han underviser i nordisk litteraturvitenskap ved samme universitet.

Etter alt å dømme har Gunnar Ekelöfs posisjon som en av de fremste representantene for svensk 1900-tallsmodernisme, ja, som en av de største dikterne som har skrevet på svensk, bare blitt styrket i de snart 40 årene som har gått etter hans død i 1968. Siden debuten i 1932 hadde flere av hans utgivelser implisert til dels markante posisjonsendringer innenfor den litterære institusjonen: fra avantgardist og normbryter til litterær premissleverandør for 40-talisterna og en integrert og respektert posisjon i institusjonen som medlem av Svenska Akademien fra 1958 og som mottaker av Nordisk Råds litteraturpris i 1966. Disse endringene reflekteres også i dikterens levevilkår: Tider med dårlig økonomi, omflakkende tilværelse og havarete kjærlighetsforhold vekslet etter hvert med mer stabile perioder.

Ekelöfs posisjon innenfor den svenske litterære offentligheten var markant i slutten av 1960-tallet. Også internasjonalt hadde han et navn – flere av bøkene hans var oversatt til fransk og engelsk. I årene som har gått etter hans død har interessen rundt forfatterskapet vedvart og økt. En stor mengde forskningslitteratur har blitt publisert, som et tillegg til den spredte kommentarlitteraturen som allerede fantes. Stadig blir det også publisert bøker i Ekelöfs navn. Dels dreier det seg om gjenutgivelser av enkeltsamlinger eller av utgaver av samlede dikt, dels om utgivelser basert på den store andelen av etterlatte papirer eller også om tekster Ekelöf skrev og publiserte i andre medier enn bokformat. Ut fra slike publikasjoner kan vi slå fast at Ekelöf først og fremst var lyriker, at det er som lyriker han er mest kjent, og at det er lyrikken som fremdeles vekker størst interesse. Samtidig blir det bare mer og mer klart at han også utmerker seg innenfor andre genrer: essays, kortprosa, oversettelser, kronikker, litteratur- og kunstanmeldelser, selvbiografiske skisser, brev, moralsk-filosofiske

skrifter, kommentarstoff o.l. Et viktig løft var den tekstkritiske publiseringen av Ekelöfs *Skrifter* i 8 bind (1990 – 1993), redigert av Reidar Ekner.

Det er grunn til å understreke forfatterskapets forankring i modernismen. Interessant nok hviler denne forankringen på holdninger og posisjoner som til en viss grad etablerer en linje bakover i litteraturhistorien i takt med forfatterskapets utvikling. Fra den høymodernistisk anlagte *sent på jorden* (1932) går veien til surrealisme og Rimbaud-inspirasjon (*Dedikation*, 1934) til romantikk (*Sorgen och stjärnan*, 1936 og *Köp den blindes sång*, 1938).

Tankediktningen i *Färjesång* (1941), *Non serviam* (1945) og *Om hösten* (1951) baserer seg blant annet på mystikk, filosofi og et begrep om ”konfessionsløs religion”, mens Strountes-diktningen viser sin affinitet til Almqvist og *En Mölna-Elegi* (1960) til romersk ”graffiti”. Før så *Dīwān*-diktningen (1965 – 1967) henter inspirasjon fra tidlig middelalder og antikken.

Det finnes også viktige interne utviklingslinjer i forfatterskapet, til tross for at diktningen også er preget av konstante faktorer, av et ”grunnemne”. *Färjesång* (1941) markerer et vendepunkt i forfatterskapet. Spørsmålet om dikterposisjon får her sin avklaring, samtidig som autonomietestetiske betraktningmåter utfordres i større grad enn tidligere. Med Strountes-diktningen på 1950-tallet forsterkes denne utviklingen blant annet gjennom en genretilnærming der poesi og prosa settes i spill i en ”anti-poetisk” holdning. Utviklingen kulminerer med *Dīwān*-diktningen på 1960-tallet. Dette er en ”orientaliserende” diktning som setter Ekelöf i stand til å skrive sin egen ”samlade erfarenhet” (S8:244), og som samtidig utgjør et ledd i en radikal, kulturkritisk strategi. Diktningen tar form av et restaureringsprosjekt der det gjelder å gjenopprette tanken om en nordisk-orientalsk tradisjon, om en opprinnelig samhörighet mellom vest og øst.

Oscilleringens poetikk

I denne artikkelen vil jeg kort presentere en skisse av en poetikk jeg mener kan utledes fra hele Ekelöfs lyriske forfatterskap. I hans diktning foregår det stadige poetologiske refleksjoner, og mitt ærend er å forsøke å utlede den ontologiske oppfatningen av lyrikk og lyrikkens vesen som han gir uttrykk for i sine dikt og utlegge den som en lyrikkteori. Etter mitt syn består Ekelöfs ”grunnemne” av en tosidig forbindelseslinje i diktningen som lar subjekts- og utsigelsesproblematikk og utforskning av det poetiske fremstå som komplementære størrelser. Begrepet *Oscilleringens poetikk* virker dekkende for en rekke forhold ved denne forbindelseslinjen. Ordet oscillering (pendelslag) sier noe om graden av komplementaritet: at det skjer stadige vekslinger mellom subjekts- og utsigelsesproblematikk og utforskning av det poetiske. Dessuten skjer det en kontinuerlig veksling mellom forbindelseslinjens ytre og indre side. Det oppstår en ytre forbindelseslinje med Ekelöfs aktive søken etter

en gyldig dikterposisjon og som særlig kommer til uttrykk som en måte å behandle eller forholde seg til andre tekster på. Den ytre forbindelseslinjen knytter tett an til forfatteren Ekelöf, men uten at det nødvendigvis kan settes likhetstegn mellom forfatter og subjektet i diktet. Subjektet er potensielt både autonomt og heteronomt, men det finnes en utvikling eller tendens i forfatterskapet der autonomiteten gradvis brytes ned til fordel for det heteronome. Langs denne ytre linjen viser utforskningen av det poetiske seg i Ekelöfs utstrakte bruk av allusjoner og hans etableringer av intertekstuelle forbindelser som lar seg påvise av slike intertekstualitetsteorier som presenterer seg som påvirkningsteorier.¹

Om flere forskere har bidratt til å kartlegge forhold ved den indre linjen, er den ytre forbindelseslinjen lite utforsket, men vel så interessant. Subjektsproblematikken hos Ekelöf utsier også noe om subjektets konstellasjon og sammensatthet, om de indre lagene eller nivåene av personligheten. Og utforskningen av det poetiske foregår også i fremskrivningen av ”indre” forhold i diktet, i Ekelöfs arbeid med stillheten, tomheten og det vi kan kalle for sprekker eller revner i språket. Som jeg skal komme nærmere inn på, er det her tekststemmen manifesterer seg, og det er også slik at den ”allusions- og citatmetode” Ekelöf taler om i ”Självsyn”, åpner for (indre) intertekstuelle forbindelser, polyfonitet, som inngår som et viktig element i utforskningen av det poetiske.²

Forbindelsen mellom subjektsproblematikk, utsigelsesproblematikk og utforskning av det poetiske fremgår av at subjektet (jeg-instansen) omfatter to aspekter som stadig oscillerer. Subjektet spaltes, men denne spaltningen er bare tilsynelatende. I realiteten er det snakk om en fordobling av jeg-instansen. Denne fordoblingen reflekteres i den tekstlige utsigelsen, i skriften, og kommer til uttrykk som en tekstlig legering der poesi og metapoesi konvergerer. Tematisk tar denne legeringen form av en utforskning av det poetiske. På denne måten oppstår det en grunnleggende metaholdning i Ekelöfs dikt som inntreffer som en uatskillelig del av selve utsigelsen. Det er snakk om en *implisitt* metapoetisk dimensjon som skiller seg fra den mer *eksplisitte* som oppstår når diktningen og skrivesituasjonen tematiseres direkte.

Mystikk, male- og skulpturkunst og musikk:

Tre ”utenomlitterære” modeller

Et viktig moment i Ekelöfs estetiske orientering er at han i så stor grad er opptatt både av andre kunstarter (musikk, male- og skulpturkunst, arkitektur) og av enkelte av poesiens tilstøtende disipliner (religion, mystikk, filosofi). Det er grunnlag for å karakterisere forfatterskapet som interartielt eller universalistisk. Etter mitt syn har søsterkunststartene og enkelte andre tilstøtende disipliner stor innvirkning på Ekelöfs utforming av poesien. Det er grunnlag

for å hevde at de forsyner ham med ulike modeller som han primært anvender til å utforme sin jeg-instans etter. Alle bidrar til å skape en effekt av fordobling i jeg-instansen.

Jeg regner med tre slike "utenomlitterære" modeller som Ekelöf overfører til sin poesi. Den ene av disse modellene kan utledes fra hans religiøse eller mystiske orientering, der det med en svært generell term gjør seg gjeldende en *mystisk grunnholdning*. Denne holdningen går kort sagt ut på at jeget, gjennom dyp konsentrasjon og introspeksjon, evner å bryte ut av sin ensomme tilværelse for å komme i kontakt med omverdenen og det som er felles for alle mennesker – uavhengig av tid og rom. Dette allmenne tar i regelen form av et overindividuell vesen. Kontakten eller sammenfallet med dette vesenet har imidlertid subjektsoopløsning (selvoppgivelse) som konsekvens og forutsetning. Når subjektet bryter ut av ensomheten, bringes det over til det allmenne, men dette innebærer samtidig en avindividualisering eller personlighetsoppløsning. Som Anders Olsson har påpekt, skjer tilintetgjørelsen ("förintelse") av subjektet hos Ekelöf på to måter: *asketisk-destruktivt* og *romantisk-forvandlende* (se Olsson 2000:298). Felles for begge er imidlertid at tilintetgjørelsen samtidig resulterer i en motsatt bevegelse, i internalisering, som følge av at det allmenne tas opp i subjektet. Subjektet fremstår som både oppløst og virksomt på en og samme gang. Slik er det grunnlag for å tale om en fordobling i diktenes jeg-instans.³

En annen modell Ekelöf anvender i sin utforming av jeg-instansen, stammer fra malekunsten og den "perspektivoppløsningen" som den moderne, abstrakte malekunsten fører med seg. I abstrakt malekunst brytes det tradisjonelle enhetlige perspektivet, sentralperspektivet (hvor ser man fra?), som kjenner seg ut ved representasjonell malekunst. Når perspektivet brytes, oppstår en dobbelthet av optisk karakter. Perspektivoppløsningen dreier seg altså om en form for "sehenlernen". Fordoblingen i jeg-instansen fremgår av den doble optikken. Etter mitt skjønn er dette en malerisk ("painterly") teknikk Ekelöf overfører til sine dikt, som dermed fremstår som malerisk abstrakte. Også skulpturkunsten virker inn, idet den forbindes med en virkning av lys og skygge som intrefferer samtidig i diktene, en virkning Ekelöf setter i forbindelse med subjektet og den doble optikken.

Den siste modellen er hentet fra musikken. Ekelöf taler om relasjonen mellom musikk og poesi ved flere tilfeller. Men det er særlig én opptegnelse som relaterer "den musikaliska uppfattningen av dikt" til jeg-instansen, nemlig "Anteckningar till *En Mölna-Elegi*" (1956). Det er musikkens polyfonitet som utgjør mønsteret. Det oppstår en fordobling i jeg-instansen når Ekelöf lar et mangfold av stemmer komme til uttrykk i diktene. Opptegnelsen er viktig fordi han her taler om to jeg-aspekter: henholdsvis "den opplevandes jag" og jeget som "praktisk talman". Teksten kan derfor bidra til å motivere oppfat-

ningen om fordobling i jeg-instansen, men også til å karakterisere de to jeg-aspektene mer inngående og således begrepsliggjøre fordoblingen. Følgende passasje illustrerer alt dette:

[*"Den musikaliska uppfattningen av dikt"*]: [...] inte jag utan konglomerat av alla de mig, han, vi, ni, alla de impulser, ärfthigheter, minnen, associationer (meningsfulla eller meningslösa och utan å propos), hela det polyfona spel av viktiga o. (vid första påseende) mindre viktiga, särfallande o. oskiljbara detaljer för vilka den upplevandes jag inte ens är dirigenten utan något av auditivt focus, brännpunkt, passiv agent, än skenbart dirigerande, i verklighet kanske lyssnande, påverkad, än skenbart lyssnande och överksam, i verklighet kanske påverkande, alltid medverkande. [S7:257-258]

Subjektet utgjør med andre ord et konglomerat av ulike impulser og avarter. Ikke desto mindre fremstår et av aspektene ved denne mangfoldige jeg-størrelsen noenlunde klart: "det upplevandes jag". Dette jeg-aspektet er først og fremst "passiv agent", men kan også være "skenbart dirigerande". Dets avgjørende egenskap er imidlertid at det er "alltid medverkande". I passasjen antydes det et skille mellom "den upplevandes jag" og andre aspekter ved konglomeratet. Etter den sentrale konstateringen av at "[d]et är många som lever i det som jag kallar mig" (ibid), heter det:

Jag: praktisk talman: alla kan inte tala i mun på varann. Men vad talmannen jaget bör säga är inte: jag vill inte att så skall vara: han bör sammanfatta, göra distinkt hörbart vad som sägs i mig: så "distinkt" att även det dunkelt, osäkert kända får vara dunkelt, osäkert som det är så länge det är det.

Her tales det om enda et jeg-aspekt: jeget som "praktisk talman". Mens "den upplevandes jag" var å oppfatte som et "auditivt focus", som ikke er dirigenten, men som tilsynelatende virker i rollen ("skenbart dirigerande"), må jeget som "praktisk talman" oppfattes som en slik reell dirigent, idet det sørger for at andre kommer til orde. Den praktiske talsmannen fremstår således som en ord-fører, i motsetning til "den upplevandes jag", som er det aspekt som til enhver tid taler (jfr "auditivt focus"). Og forskjellen mellom den reelle dirigenten og "den skenbart dirigerande" må forstås ut fra måten "den praktiske talsmannen" tildeler ordene på. Han tar ordene og stemmene opp i seg for så å la dem komme til uttrykk gjennom egen munn. Det er verdt å merke seg at "den upplevandes jag" potensielt kan være sammensatt av stemmer, det kan bestå av så vel én som et konglomerat av flere like- og sidestilte stemmer. Det er, som Ekelöf påpeker i "anteckningen", "många som lever i detta som jag kallar mig." Den praktiske talsmannen er altså dirigenten, men fordi han kun lar ordene fra "den upplevandes jag" passere gjennom egen munn, uten på andre måter å sette sitt stempel på dem, er det tilsynelatende "den upplevandes jag" som er dirigenten. Når det likevel blir mulig å gjennomskue "den upplevandes jag" som "skenbart dirigerande", er det fordi den praktiske talsmannen har en spesiell oppgave: Han bør "sammanfatta, göra distinkt hörbart vad som sägs i mig, så

'distinkt' att även det dunkelt, osäkert kända får vara dunkelt, osäkert”.

Poenget er å fastslå at Ekelöfs jeg-instans, det tekstlige jeget vi møter i diktene, omfatter to jeg-aspekter, som følge av distinksjonen mellom ”den opplevandes jag” og jeget som ”praktisk talman”. Mens førstnevnte er å forstå som den som til enhver tid taler, er sistnevnte å forstå som den som fører ordet. Mellom disse to jeg-aspektene skjer det en kontinuerlig oscillering, og dersom de enkelte diktlesningene er innstilt på disse stadige vekslingene, kan man oppfange vesentlige sider ved Ekelöfs poetiske prosjekt.

Alle disse disiplinene utgjør altså modeller for Ekelöfs utforming av jeg-instansen. I den grad det lykkes ham å overføre disse modellene til sin diktning, blir poesien en fjerde modell. Ekelöfs dikt får dermed en status som røper forfatterskapets didaktiske funksjon: Diktningen fungerer som en (virtuell) modell leseren kan anvende for å oppnå frihet og reell kontakt menneskene imellom.

Før jeg skal forsøke å antyde hva de kontinuerlige vekslingene består i, skal jeg imidlertid påpeke noen konsekvenser av denne fordoblingen i jeg-instansen. For det første er en slik subjektsposisjon ikke umiddelbart forenlig med tradisjonelle oppfatninger av lyrikkgenren, slik f eks Kittang/Aarseths berømte lyrikkteori i *Lyriske strukturer* (1968) er et eksempel på. Dette kan tas til inntekt for en oppfatning av Ekelöfs poesi som ny og annerledes. For det andre forsyner en slik subjektsposisjon diktet med en *abstrakt* dimensjon.

Abstraksjonen

Med fordoblingen og oscilleringen i jeg-instansen oppnår Ekelöfs dikt en abstrakt dimensjon. Ekelöfs dikt er abstrakte fordi de vanskeliggjør det sammenfallet mellom diktets jeg og leserens jeg som Kittang/Aarseth omtaler i *Lyriske strukturer*. Når leseren ikke har en sikker instans å identifisere seg med, er man overlatt til å konstruere en. Det innebærer at man blir henvist til egen delaktighet i meningsfrembringelsen. Denne vanskeliggjøringen er altså en måte å engasjere leseren på, idet den åpner for leserens tilgang til verket. Gjennom fordoblingen i jeg-instansen trekkes leseren inn i verket, noe som er en forutsetning for at dets didaktiske karakter skal kunne virke. Ekelöfs poetiske prosjekt omfatter en didaktisk strategi som – kanskje noe paradoksalt – går ut på å oppdra leseren – til frihet. Denne didaktiske strategien fremgår mer eller mindre eksplisitt, men etter mitt syn lar den seg utlede av nesten alt Ekelöf skriver. Den leserposisjonen som reflekteres i diktene, er ment å skulle oppdra oss, men også å besørge en nærhet mennesker imellom.

Den abstrakte dimensjonen finner sitt grunnlag i alle de tre utenomlitterære modellene, men først og fremst i moderne abstrakt malekunst og i det Ekelöf kaller det ”tredje synpunkt” i ”Deklaration”. Ekelöfs ”tredje synpunkt”, som for øvrig også kan forbindes med den sentrale termen ”någonting annat”, inne-

bærer et forsøk på å innta en antidualistisk posisjon. Ekelöf søker seg bort fra all dualistisk betraktning- og tenkemåte, bort fra ”sats og motsats”. En slik posisjon kan realiseres gjennom fordoblingen i jeg-instansen. Ofte fremstår oscilleringen i jeg-instansen som en veksling mellom for eksempel død og liv, forstått som ”motsatser”. Ambisjonen blir så å oppheve disse motsatsene for å nå ”en tredje, en udda synpunkt” (S8:190).

Også moderne abstrakt billedkunst leverer premisser for den abstrakte dimensjonen. Det dreier seg om perspektivet (hvor ses det fra?), det vil si om blikket, om diktets optikk. Fordoblingen i jeg-instansen kommer ofte til uttrykk i diktene som et dobbelt blikk eller syn, det ses fra to hold samtidig i en form for dobbelteksponering. Min tese er at Ekelöf henter denne doble optikken fra moderne abstrakt malekunst. Gjennom denne lærer han å *se*.

Hans forståelse for malerisk abstraksjon kommer likevel til uttrykk i refleksjoner om den gresk-ortodokse ikonkunsten. Ifølge Ekelöf innehar den dobbelthet som den avantgardistiske og non-figurative kunsten ikke har. I motsetning til sistnevnte er den gresk-romerske ikonkunsten *både* figurativ og non-figurativ; Ekelöf påakter således både dens non-figurative og dens figurative dimensjon. Når jeg taler om diktets abstrakte dimensjon, dekker begrepet denne dobbeltheten, selv om det vanligvis fungerer som betegnelse på den non-figurative kunsten.

Utsigelsen

Utsigelsen får en spesiell status hos Ekelöf. Anders Olsson er inne på dette i en kommentar til subjektsposisjonen i ”Tag och skriv” (*Färjesång*), men uten helt å trekke de poetologiske konsekvensene:

Det svåra i denna konception ligger i att vi måste tänka oss ett vara, en existens *mitt i kampen*, samtidigt – och kanske just på grund av denna öppenhet för kraftspelet – som denna kamp *genomskådas*. [...] Hur är detta subjekt möjligt? Hur kan man samtidigt *vara* denna kamp och *genomskåda* den? [Olsson 1981:29]

Fordoblingen i jeg-instansen åpner altså for et subjekt som både *er* (i) kampen, samtidig som det også *gjennomskuer* kampen. De poetologiske konsekvensene av dette trekkes av Göran O. Eriksson, som i en samtale med Lars Gustafsson i *BLM* 4/1968 påpeker en ”unik dubbelhet” hos Ekelöf som går ut på at han ”skriver om sin dikt samtidig som han skriver den.”⁴ I tråd med dette taler Fredrik Stjernfelt om ”en bestræbelse” i Ekelöfs lyrikk ”der lader poesi og metapoesi konvergere.” (Stjernfelt 1997:119). Slik oppstår en fordobling av det poetiske objektet. Stjernfelt skriver:

I denne fordobling af det poetiske objekt – der så på én gang er diktet selv og det objekt, der søges indgrænset i den fortalte digters overvejelser i digtet – ligger der en bestræbelse, der lader poesi og metapoesi konvergere. Digtet er for Ekelöf bestandig også poetik; det iscenesætter en digter og hans søgen, hans situation og hans overvejelser over sproget og dets poetiske objekt.

[ibid]

Når poesi og metapoesi konvergerer, er det i kraft av en fordobling i diktets utsigelse som reflekterer fordoblingen i jeg-instansen. Med denne doble utsigelsen oppstår en metapoetisk dimensjon som er av en annen og mer grunnleggende karakter enn metadiktning slik vi vanligvis forstår begrepet, og som oppstår uatskillelig fra selve utsigelsen. Hos Ekelöf kan man således tale om en *implisitt* metapoetisk dimensjon, til forskjell fra den mer *eksplisitt* metapoetiske dimensjonen som – i tråd med vanlig oppfatning av begrepet metapoesi – oppstår når diktningen og skrivesituasjonen tematiseres direkte. I slike situasjoner fremstår Ekelöfs dikt som *dobbelt metapoetisk*.

Metapoesi og utforskning av det poetiske

Denne dobbeltheten henger sammen med hans aktive søken etter eller utforskning av det poetiske; Ekelöfs dikt søker på ulike måter et svar på spørsmålet ”hva er poesi?”. Denne utforskningen dreier seg på den ene siden om å nå en form for opprinnelighet, på den andre siden å uttrykke den. I lys av Harold Blooms teorier om litterær påvirkning finnes det hos Ekelöf eksempler på at et dikt, gjennom intertekstuelle forbindelser, bruker eldre tekster til selv å fremstå som den opprinnelige (som urtekst). Som Anders Mortensen har vist, er ”Tag och skriv” et godt eksempel på det.⁵ Men utforskningen av det poetiske har også en indre side der fordoblingen i jeg-instansen lar svundne stemmer og fossile bevissthetsslag komme til uttrykk. Begge strategier angir en bestemt retning: Det dreier seg om å komme i kontakt med en form for opprinnelighet, som gjerne kan oppfattes som et urspråk, forstått som ”poesiens innersta väsen” (S7:288).⁶

Denne kontakten knyttes på to måter. Dels betoner Ekelöf *mellomrommet* mellom ordene, dels opptrer han som arkeolog/filolog ved å bore i ordene og språket.

I tekster som ”Diktens medel och mål”, ”En outsiders väg” (*Utflykter*, 1947) og ”Från en lyrikers verkstad” (*Blandade kort*, 1957) betones mellomrommets betydning: relasjonene mellom ordene. Poesiens innerste vesen ligger ikke i ordene, men oppstår *mellom* dem. Ordkombinasjonene, måten ordene er sammensatt på, er således avgjørende for frembringelsen av poesi. Med rette kan vi snakke om et *kombinasjonsetetisk prinsipp* eller *kombinasjonspoetik*. I andre tekster bedriver Ekelöf en aktiv språkkritikk. Det innebærer at utforskningen av det poetiske også er rettet mot språket. Det poetiske er ikke bare en kvalitet som i visse tilfeller oppstår mellom ordene. Den kan også finnes i ordene, når de avdekkes den konvensjonelle betydningen og bringes tilbake til deres etymologiske kjerne. Slik oppstår – kanskje først og fremst hos den sene Ekelöf – forestillingen om et poetisk språk i språket, et urspråk godt skjult i det indre laget av vårt konvensjonelle språk.

Overgang og mellomrom

Så langt har jeg gjort rede for bevegelsen fra subjeks- og utsigelsesproblematikk til utforskning av det poetiske med vekt på den indre forbindelseslinjen. Fordoblingen i jeg-instansen reflekteres både i utsigelsen og i den aktive utforskningen. Bevegelsen innebærer dessuten en forflytning fra subjekt til objekt, fra jeget til språket. Forholdet mellom jeget og språket er interessant og uhyre komplekst dersom tilnærmingen er ontologisk. På den ene siden kan man innta en subjektivistisk-ontologisk posisjon der subjektet anses som det primære og utgangspunkt for språket. Utsagn fra Ekelöf selv kan tas til inntekt for en slik radikal subjektivisme. I etterordet til samleutgaven *Dikter* (1965) skriver han for eksempel:

Corpus, kropp, betyder även det verk vi lämnat efter oss, och som så att säga är det döda, avsöndrade yttre och inre cellöverskott vi skrapat av oss med bronskrapan på diktens palaestra [...]. Till skillnad från ex.-vis en amputerad lem vidare-existerar verket, konstverket [...] i sin egen myndighet, utan smärta.

Denna bok, dessa dikter, kommer att vara en del av vad som finns kvar av min kropp, som till sin insida är min själ, eller av min själ som till sin utsida är min kropp. [S8:246-247]

Ekelöfs uttalte insistering på subjektets primat fanger imidlertid dårligere opp den motsatte posisjonen i dette subjekt/språk-forholdet: at språket oppnår primat som et medium som virker subjektskonstituerende. Flere retninger innenfor moderne språkfilosofi hevder språkets primat, og også i Ekelöfs lyrikk finnes det tekster som virker forenlig med en slik posisjon. Diktene hans motsetter seg dermed den grensen Bernt Olsson mener bør trekkes i den lyriske modernismen, ”nämligen den mellan en poesi, där diktaren är herre över språket, där han väger, värderar och kombinerar orden efter mer eller mindre stränga principer, och en, där orden blir herre över diktaren, där denna snarast blir ett medium” (B. Olsson 1995:306). I Ekelöfs dikt foregår en kontinuerlig utveksling mellom subjekt og språk, mellom dikteren som ”herre över språket” og ordene som ”blir herre över diktaren”.

Bevegelsen fra subjeks- og utsigelsesproblematikk til utforskningen av det poetiske tilsvarener en forflytning eller overgang fra subjekt til språk. Men det finnes ikke vanntette skott mellom disse størrelsene. Snarere innebærer bevegelsen overganger mellom oscillerende størrelser som åpner ørsmå rom, sprekker eller revner som krever oppmerksomhet og som etter mitt syn bør åpnes fremfor å lukkes. En oppmerksomhet mot slike rom innebærer en avdekking av *tekststemmen*.

Tekststemmen

Ekelöfs musikalske ambisjoner i diktningen dreier seg blant annet om å rette fokus mot diktet som stemme. I tekster som ”Självsyn” og ”Dikt och musik”

sikter han mot en ”ny” innstilling til poesiens musikalitet ved å fremsette instrumentalmusikkens polyfoni som ideal. Vi er med andre ord inne på en sentral problemstilling innenfor de senere års lyrikkforskning innenfor post-strukturalistisk og dekonstruksjonistisk kritikk. Nyere lyrikkforskning har imidlertid ikke kommet frem til en konsensus om stemmebegrepets posisjon og status. Det fremstår som fleksibelt i den forstand at det på den ene siden kan anvendes mer eller mindre konkret fysiologisk, og på den andre siden mer eller mindre abstrakt og metaforisk. Slik er stemmebegrepet både problematisk og fruktbart: Flexibiliteten gjør det både metodisk problematisk og diktanalytisk produktivt.

Et produktivt stemmebegrep i ekelöfsk sammenheng er det Horace Engdahl opererer med i *Beröringens ABC* (1994). I denne boken påviser Engdahl en ”underlig sak” hos den tidlige Ekelöf: ”att jaget beskriver sin oppløsning från en position som inte verkar beröras av händelsen” (Engdahl 1994:164) På bakgrunn av følgende passasje i en tekst fra Ekelöfs *Skärvor av en diktsamling* – ”Jag är icke mera jag; gudens meningslöshet är i mig. Tiden står stilla, rummet finns inte längre. Min tankes tanke svävar bort genom färglösa rymder, speglade allt” (S1:22) – påpeker han hvordan subjektet befinner seg både ”inuti och utanför rollen på en och samma gång” (Engdahl 1994:164-165). Denne karakteristikken virker helt i samsvar med den jeg legger til grunn for den sammensatte subjektsposisjonen. Men der jeg er beredt til å tale om en fordobling i jeg-instansen, etablerer han en distinksjon mellom ”röst” og ”person”. Ifølge ham er teksten uttrykk for en radikal ”rubbning” i forholdet mellom ”jag och röst”. Det oppstår en ”spricka[] i Ekelöfs utsägelsesystem [som] är alltför vid för sådana reparationer” (op cit:165) som går ut på ”att förutsätta ett *andra* jag, som betraktar en avsevärd del av sig självt och beskriver dess oppløsning.” (ibid) Etter mitt syn er denne ”rubbningen” mindre avgjørende. Fordoblingen i jeg-instansen tilsier at røsten ikke er løsrevet fra jeget, men uten at den heller kan relateres til et jeg forstått som en likefram og ukomplisert størrelse.

Engdahls distinksjon mellom stemme og person er likevel interessant. Han bruker den til å påvise en utvikling i Ekelöfs forfatterskap og til å foreta en kvalitativ vurdering av det. På den ene siden påviser han ”en bristande symmetri mellan röst och person” hos Ekelöf (ibid). På den andre siden finnes det et *symmetrisk* forhold mellom røst og person. Det er den diktningen som ivaretar denne symmetrien, som ifølge Engdahl er mest original. Grunnen er at denne diktningen omfatter en ”röst” eller ”tal” som ikke uten videre kan relateres til det subjektive eller menneskelige eksistens. Av *Diwān*-diktningen utleder Engdahl ”en röst [...] som står utanför helheten” og som han oppfatter metaforisk både som ”skuggornas tal”, ”fåglarnas tal” (op cit:175) og ”den poetiska røsten” (op cit:180).

Likevel er ikke dette nok til å illustrere ”rubbingen” mellom ”röst” og ”person”. Også ”skuggornas tal” innehar menneskelige trekk. Det er først når Engdahl etablerer et skille mellom *tale* og *skrift* at den ”radikala rubbningen” ser ut til å inntreffe. Den distinksjonen mellom ”röst” og ”person” som manifesterer seg både asymmetrisk og symmetrisk, forutsetter en oppfatning av ”röst” som *tale*. Men til slutt hos Engdahl er det tydelig at ”rösten” også oppfattes som skrift. Ordene i teksten ”ger oss formen av en stämma utan att tala om hur den låter.” Den ”radikala rubbningen” fordrer altså et gehør for en tale som teksten ”har”, det vil si en *skriftstemme*, som ikke fremstår direkte av skriften (ibid), men som den ”tysta läsningen” kan utlede. Mot en slik bakgrunn mener Engdahl å ha påvist hvordan Ekelöf ”befriar [...] den poetiska rösten från det mänskliga talets ändlösa rollspel och låter den bli ett rum utanför tillvaron”. (op cit:180)

Slik ender Engdahl opp med et upersonlig og objektivt tekststemmebegrep hos Ekelöf. Men det skyldes at han opererer med en ukomplisert jeg-størrelse som ikke kjennetegnes av den fordoblingen jeg mener det er grunnlag for å regne med. Jeg vil derfor hevde at Ekelöfs tekststemmebegrep involverer både subjektive og objektive forhold, det befinner seg i overgangen eller mellomrommet mellom subjekt og objekt, jeg og språk, tale og skrift.

I sin Tranströmer-studie *Den grå stemme* (2002) bemerker ellers Birgitte Steffen Nielsen at den tekststemmen Engdahl opererer med, kjennetegnes av en dobbelthet ”af det-mest-individuelle og det personlige” (Nielsen 2002:25) Dette virker også relevant i Ekelöfs tilfelle, ettersom fordoblingen i jeg-instansen reflekteres i utsigelsen som en dobbel legering, en legering som gir en aktiv utforskning av det poetiske. Denne doble tekststemmen kan bestemmes nærmere. Stemmens karakter av ”det-mest-individuelle” svarer ifølge Nielsen til tekstens moment av *henvendelse*, slik ”det upersonlige” svarer til momentet av *ikke-emfase*. Som Nielsen påpeker: ”Der er to uomgængelige kodeord, man må have fat i, hvis man skal forsøge at beskrive, hva der er på færde i Engdahls essayistikk om stemmen, nemlig *ikke-emfase* og *henvendelse*. De to henger nøye sammen.” (op cit:108) Mens det ikke-emfatiske aspektet hos Engdahl fungerer som en betegnelse for *poesiens idé*, er henvendelsesaspektet knyttet til *den lyriske manifestasjonen*. Den lyriske manifestasjonen defineres således som et avvik fra selve poesiens idé.

Som Nielsen viser, får tekststemmens skriftlighet metodologiske implikasjoner. Stemme forbindes gjerne med tale, men Engdahls insistering på begrepet skriftlighet redder det unna fonosentrismens felle.⁷ Skriftaspektet bidrar i stedet til å kvalifisere tekststemmen som post-grammatologisk eller postdekonstruksjonistisk, selv om det omfatter post-strukturalistiske og dekonstruktive innsikter. Tekststemmebegrepet bidrar nemlig ikke til å redusere teksten til utelukkende et retorisk spill. Engdahls leseposisjon innebærer ifølge Nielsen

at man leser som en henvendt, ved å fremsette vokale lesninger som går ut på å lytte etter en enhetlig tone som ikke oppfanges av dekonstruksjonistisk lesepraksis. Som Engdahl selv påpeker, finnes ikke tonen i setningen, men tilhører ytringen, den handlingen som gjør språket til noe sagt og ment (se Nielsen 1999:27). Etter mitt syn må denne enhetlige tonen hos Ekelöf settes i forbindelse med den retningen hans utforskning av det poetiske tar henimot opprinnelighet, i form av et urspråk, et samlende språk som ligger bortenfor alle språklige idiomer. Tekststemmen blir dermed begrepet for Ekelöfs søken etter et urspråk i språket, samtidig som den er i samsvar med hans forestilling om litteraturen som ”en och odelbar” (S8:200).

Ekelöfs diktning er aktuell fordi dens leserposisjon inngår i en livs- og verdensanskuelse. Ekelöfs poetikk forener etikk med estetikk. Den selvinnviklingen som leserposisjonen gir, er også metodeinnsikt (for lesning). Hans diktning utgjør således en modell som leseren kan anvende. Samtidig har diktningen i høy grad også litteraturvitenskapelig relevans. Hans poetiske prosjekt stiller teoretiske og metodologiske krav som dagens litteraturvitenskapelige klima i noen grad – men neppe fullt ut – kan imøtekomme.

Litteratur

- Ekelöf, Gunnar. 1990 – 1993. Reidar Ekner (red): *Skrifter*, bind 1-8. Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Engdahl, Horace. 1994. *Beröringens ABC. En essä om rösten i litteraturen*. Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Eriksson, Göran O. og Gustafsson, Lars. 1968. ”Gunnar Ekelöfs närvaro”. In: *BLM* 4/1968.
- Karlsen, Ole. 2000. *Fansmakt og bergsval dom. En studie i Olav H. Hauges romantiske meta-poesi*. Acta Humaniora. Unipub forlag.
- Kittang, Atle og Aarseth, Asbjørn. 1998 [1968]. *Lyriske strukturer. Innføring i diktanalyse*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Mortensen, Anders. 2000. *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag.
- Nielsen, Birgitte Steffen. 2002. *Den grå stemme. Stemmen i Tomas Tranströmers poesi*. Arena, Viborg.
- Norheim, Thorstein. 2005. *Oscilleringens poetikk. Overgang og mellomrom i Gunnar Ekelöfs lyrikk*. Acta Humaniora. Unipub forlag.
- Olsson, Anders. 1981. *Mälden mellan stenarna. Litterära essäer*. Bonniers, Stockholm.
- Olsson, Anders. 2000. *Läsningar av intet*. Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Olsson, Bernt. 1995. *Vid språkets gränser. Svenska 1900-talslyriker och frågan om ordens förmåga*. Ellerströms, Lund.
- Stjernfelt, Fredrik. 1997. *Rationalitetens himmel og andre essays*. Gyldendal, København.

Noter:

- 1 Harold Blooms lyrikkteori, slik han presenterer den i *Anxiety of Influence* og *A Map of Misreading*, er et eksempel på at intertekstuelle mønstre brukes i påvirkningsteoretisk øyemed. I essayet ”Självsyn” karakteriserer Ekelöf sin ”allusions- og citatmetode” som ”en urgammel metode, tillämpad inte bara av en Petronius, en Dante, ja, en Rabelais eller i våra dagar en Joyce, utan i alla tider av en oöverskådlig mängd ’hermetiska’, symboliska eller mystiska diktare, givetvis så att var och en sjungit den halvkvädna visan efter sin näbb.”

(S7:119)

- 2 Intertekstualitet er altså et fenomen som lar seg demonstrere både langs den ytre og indre linjen. Det gjør at begrepet må presiseres. Ole Karlsen leverer et bidrag til dette i en oversikt over intertekstualitetsbegrepets historie (se Karlsen 2000:28 – 35). Han foretar noen nedslag hos flere teoretikere: Kristeva, Barthes, Riffaterre, Culler og Genette. Av dette fremgår at intertekstualitet på den ene siden inngår i påvirkningsstudier. Slike impliserer ”idéen om en styrende kunstnerhånd” (op cit:29), noe som gjør at den kan plasseres langs den ytre linjen. Dette til forskjell fra den indre linjen som ikke vier den ”styrende kunstnerhånd” oppmerksomhet og som i stedet betoner at ”selve tekstbegrepet blir tekst- og betydningsproduserende.” (ibid) Min interesse for denne indre linjen innebærer at mitt primære mål ikke så mye er å *identifisere* ulike intertekstuelle forelegg som settes spill, slik en stor del av kommentarlitteraturen har beskjeftiget seg med. Min oppgave er i stedet å vise *hvordan* Ekelöf gjør bruk av dem i sitt poetiske prosjekt.
- 3 Artikkelen ”Deklaration” (1941) er egnet til å illustrere denne mystiske grunnholdningen og fordoblingen i jeg-instansen.
- 4 ”Det mærkelige med Ekelöf är att han från och med Färjesång 1941 lyckas förena sensualismen från de tidigare diktsamlingarna med en metaattityd till den egna dikten – alltså att han skriver om sin dikt samtidigt som han skriver den. Och denna dubbelhet tycker jag är fullständigt unik här i Sverige.” (Eriksson/Gustafsson 1968:246)
- 5 Se Mortensen 2000:174 og 180.
- 6 Sitatet er hentet fra essayet ”Diktens medel och mål” (*BLM* 5/1933).
- 7 Det vil si en posisjon der tekstens stemme oppfattes som levende tale som evner å oppheve tegnet ved å gjøre meningens umiddelbare nærvær tilgjengelig.

ÞÓRGUNNUR SNÆDAL

ISLANDS GUTENBERG VAR SVENSK

Omkring 1530 kom svensken Jon Matteusson till biskopssätet Hólar på Island och började trycka böcker på uppdrag av biskop Jón Arason. Han var också en av Islands främsta präster i flera decennier. Ingenting är känt om hans svenska bakgrund men de två blad som bevarats av den första bok han tryckte finns nu i Kungliga biblioteket i Stockholm.

Fil. dr. Þórgunnur Snædal är runexpert/förste antikvarie vid Riksantikvarieämbetet i Stockholm

Prästen

I slutet av april år 1551 närmade sig ett begravningsfölje biskopsgården Hólar på nordvästra Island. I tre veckor hade 30 män eskorterat den avrättade biskopens Jón Arason och hans två söners Björn och Aris jordiska kvarlevor över det isländska höglandet hem till Hólar. När processionen kom inom synhåll för kyrkan började, enligt legenden, en av kyrkklockorna, Líkaböng "Dödsklockan", att klämta av sig själv och den klämtade tills processionen hade kommit fram till kyrkporten, då sprack den.

Alla närvarande präster gick i full ornat mot processionen och följde kistorna den sista etappen in till domkyrkan, som biskopen låtit uppföra och där begravdes de tre framför kordörren.

Avrättningen, som ägt rum ett halvår tidigare, den 7 november 1550, avslutade biskop Jóns mångåriga kamp mot reformationen och dess huvudsakligen danska representanter på Island, som stärkte sin maktställning i landet samtidigt som den nya religionen infördes. Biskopen greps efter långvarigt bråk med hövdingar på västra Island som redan gått över till den nya läran, ett bråk som kulminerade sedan den förste reformerta biskopen på Island, Gissur Einarsson, som blev biskop 1540, avlidit 1548. I över ett decennium var alltså södra biskopsstiftet, Skálholt, reformerat medan det norra stiftet, Hólar, ännu höll fast vid den gamla tron. När biskop Gissur gått bort red Jón Arason till Skálholt, återupprättade den katolska tron, lät gräva upp den avlidne biskopens lik i domkyrkan och begrava det utanför kyrkogården enligt en ritual som brukades när kättare gravsattes. Vidare bannlyste han många som övergått till den lutherska tron och hotade andra med döden om de inte förnekade den nya tron.¹

Avrättningen två år senare var, trots biskopens beteende, ett grovt justitiemord eftersom de tre varken hördes eller dömdes enligt lagen.

När de hade gripits och förts till Skálholt diskuterade de närvarande hur de tre skulle förvaras. Då skall en av islänningarna ha sagt: "Yxan och jorden

förvarar dem bäst”, vilket fick den danske ståthållaren, Christian Schreiber, att genomföra avrättningen redan dagen efter.²

Den 28 april, dagen efter begravningen, höll 20 präster en förhandling om hur arvet efter biskopen skulle omhändertas. Förhandlingen är undertecknad av samtliga närvarande präster, troligen i rangordning. Överst står Tómas, abbot i klostret på Munkaþverá í Eyjafjörður på norra Island. Det andra namnet är Jon Matteusson, den präst som denna artikel handlar om.³

Några veckor efter begravningen på Hólar seglade några danska fregatter in på Eyjafjörður och den 15 juni tvingades alla präster och ämbetsmän på norra Island, sammanlagt 36 personer, att svära den danske kungen trohetsed på tinget på Oddeyrí på en plats som sedan dess heter Eiðsvöllur, Edsvallen:

”...och nu med detta vårt öppna brev lovar, svär och bepliktigar vi oss uppå vår tro och den kristna tron, ära och vår själs frälsning också uppå vårt liv och Guds att vi vill och skall vara och förbli vår allernådigaste konung Christian Fredriksson och den stormäktige och högättade fursten och Herr Fredrik, Danmark och Norges utvalde konung [...] och det kungliga majestätets käre son och deras efterkommande i Danmark och Norge den ene efter den andre i eviga tider hulda, trogna, hörsamma, lydiga undergivna och följsamma, deras kungliga majestäter till bästa gagn att göra och känna [...]”⁴

Männen hade inget val, ty runtomkring dem stod beväpnade knektar och såg till att ingen slapp undan att svära eden.

Edsbrevet är bevarat i det danska riksarkivet med vidhängande sigill. Jon Matteusson är det trettonde namnet på listan över dem som svor eden. Hans sigill är mycket nött och namnet inte längre helt läsbart: S:(IGILLUM) IOAN ... ATT : P : ✠ :⁵

Därmed var reformationen slutgiltigt genomförd på Island, dessutom hade landet i praktiken införlivats i det danska riket. Historien förtäljer inte vad biskop Jón Arasons son Sigurður eller Jon Matteusson, som var svensk, tyckte om att tvingas svära en sådan ed, men båda återvände till sina socknar, Sigurður Jónsson till Grenjaðarstaður på nordöstra Island och Jon Matteusson till Breiðabólstaður på nordvästra Island, där han redan hade varit präst i drygt 16 år, och där han stannade till sin död 1567. Både Sigurður och Jón behöll alltså sina ställningar efter reformationen. Redan 1555 var Jón Matteusson en av två präster i det norra stiftet som den danske ståthållaren Knut Stensson kallade till residensgården Bessastaðir för att diskutera nya föreskrifter från kungen rörande kyrkans organisation på Island och prästernas villkor.⁶

Biskop Jón Arason och hans ämbets tid

Jón Arason valdes till biskop över biskopsstiftet Hólar på norra Island 1522 och vigdes i Nidaros 1525. Han var en omstridd men mycket driftig biskop och byggde upp biskopsgården och kyrkan. Trots att han inte var särskilt välutbildad, så vitt känt studerade han aldrig utomlands, var han angelägen

om att förbättra prästernas bildning, inte minst med tanke på att reformationen redan var på väg att besegra den katolska kyrkan i Skandinavien. Därför insåg han att det var nödvändigt att skaffa ett tryckeri till Hólar och trycka handböcker för prästerna, postillor och annat som de kunde ha nytta av i sin ämbetsutövning.

Vid denna tid hade tryckta böcker börjat bli vanliga i Skandinavien och på något sätt lyckades Jón Arason locka en svensk präst till Hólar, den ovan nämnde Jon Matteusson, som antingen i sin ägo, vilket vissa källor hävdar (se nedan), hade ett litet tryckeri när han kom till Island eller åtog sig att sköta ett tryckeri som biskopen importerade. Redan omkring 1530 är Jon Matteusson installerad på biskopsgården och i gång med att trycka böcker. Äldsta uppgiften om trycksaker på isländska är just från 1530 och återfinns i en räkenskapsbok i ett tryckeri i Hamburg. Av den framgår att ett litet belopp har betalats för någon trycksak på isländska. Tänkbart är att det är ett provtryck inför eventuell export av ett tryckeri till Island.⁷

Anledningen till att Jon Matteusson valde att leva på Island är okänd, liksom allting annat om hans liv innan dess. Dock är det troligt att de isländska källor har rätt som säger att orsaken var att han inte ville acceptera reformationen.⁸ Efter riksdagen i Västerås 1527 var reformationen i princip genomförd i Sverige och den katolska kyrkan i Sverige och dess institutioner nedlagda även om Vadstena kloster inte stängdes förrän 1595.⁹

Säkert är att Jon Matteusson förblev den katolska läran trogen så länge det var möjligt och att han i över 30 år var en av Islands förnämsta, mest respekterade och kända präster. Han beskrivs i berömmande ordalag av den isländske annalskrivaren Björn Jónsson vid mitten av 1600-talet:

”Då var Jon Matteusson präst på Breiðabólstaður i Vesturhóp. Han var född i Sverige och hade därav sitt tillnamn och kallades den svenske. Han var en from och sedlig man. Han var den förste som tog ett tryckeri till landet och började trycka böcker, handbok för präster, söndagevangelier och annat. Det var främst på initiativ av biskop Jón. Jón den svenske var den främste bland präster på Nordlandet i sin tid. Hans son var Jón som lärde sig tryckerikonsten av sin far och tryckte sedan [böcker] på Núpufell.”¹⁰

Trots uppgiften i annalerna att Jon Matteusson började sin tryckeriverksamhet på Breiðabólstaður är det troligare att de källor har rätt som uppger att han under den första tiden vistades på Hólar. Sedan några år pågår arkeologiska undersökningar på Hólar som syftar till att kartlägga gårdens bebyggelsehistoria. Sommaren 2004 grävdes tryckeriet från 1600-talet ut, varvid man påträffade bl.a. rester av gamla tryckbokstäver. Efterforskandet av 1500-talets tryckeri, där Jon Matteusson stod och tryckte sina böcker och som troligen låg på samma plats, omkring 50 meter sydväst om domkyrkan, kommer att fortsätta de närmaste åren.¹¹

1534 eller 1535 blev han präst på den nämnda gården och dit flyttade han också sitt tryckeri.¹² Den 17 oktober 1535, förekommer han för första gången i ett dokument och tituleras präst när han tillsammans med sju ämbetsbröder bevittnar biskopens köp av några gårdar på norra Island.¹³

Några större svårigheter att förstå och göra sig förstådd av sina sockenbarn hade han nog inte. Språken låg närmare varandra på 1500-talet och islänningarna förstod nog svenska bättre än danska redan på den tiden.¹⁴

Han tog sig en hustru, som brukligt var bland de isländska prästerna, och fick tre barn. Från och med 1536 förekommer hans namn ofta i källorna. Han har formulerat många brev och avtal, tyvärr har inget av dessa, så vitt jag vet, bevarats i original.

Jon Matteusson var utan tvekan bättre utbildad än biskop Jón Arason. Eftersom han kom till Island först i vuxen ålder har han hunnit åtnjuta den i Sverige gängse prästutbildningen vid någon stiftsstads skola och domkyrka. I dessa skolor undervisades de blivande prästerna i bl.a. grammatik, retorik och framför allt i det för prästycket så nödvändiga latinet.¹⁵ Biskop Jón Arason sägs ha varit okunnig i latin och därför skrev Jon Matteusson åt biskopen alla de brev som måste skrivas på latin. Det är därför troligt att det var han som 1548 skrev det brev som biskopen skickade till påven för att få råd om hur han skulle handskas med reformationens hot mot den katolska kyrkan på Island.¹⁶ Även efter reformationen behöll Jon Matteusson sin ställning som en av de förnämsta prästerna på Island. Som tidigare sagts var han redan 1555 en av två präster i det norra stiftet som den danske ståthållaren Knut Stensson kallade till residensgården Bessastaðir för att diskutera nya föreskrifter från kungen rörande kyrkans organisation på Island och prästernas villkor.¹⁷

På äldre dar möter vi honom i samband med egendomliga turer runt en gårdsförsäljning som skildras i några diplom från 1557. Den 12 februari köper Jon Matteusson en halv gård av en präst i grannskapet, de skriver kontrakt och Jon betalar handpenning på köpet. Prästen ångrar sedan affären och säljer gården till en annan präst. Tillsammans tvingar de sedan Jon Matteusson att annullera kontraktet. Med knapp nöd lyckas han få tillbaka sin handpenning. Det är uppenbart att hans maktställning bland det isländska prästerskapet har börjat försvagas.¹⁸

Jon Matteusson dog 1567 och sägs då ha varit mycket försvagad av ålderdom, vilket tyder på att han inte kan ha varit mycket yngre än 70 år vid sitt frånfälle. Han har därför troligen varit drygt 30 år när han kom till Island.

Boktryckaren

Som sagts ovan inledde Jon Matteusson troligen sin tryckeriverksamhet på Hólar, där han vistades sina första 5-6 år på Island.

Trots att källorna talar om flera böcker redan under Jón Arasons tid har

ingen av dessa bevarats till eftervärlden utom två blad, 4 sidor, av (troligen) den första boken som trycktes, ett breviarum som genom en ödets nyck kom att utgöra foder i ett bokband till en isländsk handskrift från 1660-talet som så småningom hamnade i Kungliga Biblioteket i Stockholm. 1913 eller 1914 fick den kände svenske bibliotekarien Isak Collijn se ett par tryckta blad som uttagits ur skinnpärmarna på den isländska handskriften *Papp 4to nr 6*, som kom till Sverige på 1680-talet.¹⁹ Namnteckning i marginalen visar att handskriften åtminstone under en tid, tillhört den kände bokuppköparen Jón Eggertsson och det är med all säkerhet genom honom som Guðmundur Ólafsson har fått den.²⁰ På grund av handskriftens ursprung kom Collijn att tänka det förlorade Breviarum Holense och blev övertygad när han undersökt de två ganska illa medfarna bladen.²¹ Collijns resultat har bekräftats av bibliotekarien Steingrímur Jónsson som vid noggranna mätningar kom fram till att samma typer har använts i dessa blad och de böcker som trycktes på Breiðabólstaður och senare på Hólar.²² Bladen är nu mycket sköra och tunna och skadade i kanterna genom inbindningen; i marginalerna finns klotter som ser ut att vara namnteckningar, numera tyvärr oläsliga. Men sidorna är rena och det exemplar som de har tillhört kan inte ha varit mycket använt innan det togs i bruk som foder i bokbandet, ett öde som drabbade många av den katolska kyrkans religiösa skrifter både handskrifter och tryckta böcker efter reformationen.

Enligt ett register över biskopsgårdens böcker fanns det i december 1550 17 exemplar av detta breviarum. 19 år senare återstod endast två.²³ Det sista hela exemplaret var i den store bok- och handskriftssamlaren Árni Magnússons ägo och det förstördes tillsammans med i stort sett alla hans tryckta böcker i den stora branden i Köpenhamn 1758. Innan dess hann dock Árni Magnussons sekreterare och allt i allo Jón Ólafsson beskriva boken, enligt honom trycktes den på Hólar 1534.²⁴

Man skulle ha kunnat vänta sig att Jon Matteussons typografiska material hade kommit från Sverige men så är inte fallet. Visserligen har stilen som Collijn betecknar som "en liten ful schwaback" likheter med de typsorter som användes i i det kungliga tryckeriet i Stockholm på 1520-talet, men han anser det dock troligare att stilsorten härstammar från Tyskland, Leipzig eller Lübeck. Det är därför möjligt att Jon Matteusson vistades en tid i Tyskland innan han kom till Island och där lärde sig hantverket och köpte tryckeriet. Möjligen hade han under en tid innan han kom till Island varit vandringsstryckare i Europa. Kanske fick han i Hamburg reda på att det behövdes tryckare och tryckeri på Island och begav sig därför dit.²⁵

Tryckeriverksamheten fortsatte även efter reformationen och 1559 tryckte Jon Matteusson på Breiðabólstaður den första bok som trycktes på isländska på Island, Passio, predikningar, av en tysk präst i översättning av en av reformationens förgrundsgestalter på Island, Oddur Gottskálksson. 1562 trycktes en

postilla för den första reformerta biskopen på Hólar, Ólafur Hjaltason. Av den boken har bevarats ett exemplar, dock inte komplett, i Universitetsbiblioteket i Köpenhamn.²⁶

Efter Jon Matteussons död blev Guðbrandur Þorláksson präst på Breiðabólstaður. Guðbrandur köpte tryckeriet och tog det med sig till Hólar där han blev biskop 1572. Han tog också med sig Jon Matteussons son, Jón Jónsson, som lärt sig hantverket av sin far. Biskop Guðbrandur beställde nya delar till det gamla tryckeriet och skickade den unge Jón till Köpenhamn för att lära sig mera om boktryckareyrket. När han återkom tryckte han på detta minst 60 år gamla tryckeri, något förnyat, och med hjälp av sju medhjälpare år 1594 den första fullständiga bibelutgåvan på Island i 500 exemplar. På dess titelsida står: ”Tryckt på Hólar av Jón Jónsson.”

Tryckeriet gick sedan i arv till Jón Jónssons son Brandur som flyttade det till gården Núpufell í Eyjafjörður inte långt från Akureyri och där fortsatte verksamheten ännu några decennier.

Genom en egendomlig ödets slump var det en svensk som tryckte de första böckerna på Island och en svensk som ombesörjde den första utgåvan av en isländsk saga, när den lärde uppsalaprofessorn Olof Verelius tryckte den pappershandskrift av Gautreks saga som islänningen Jón Rugman hade med sig när han blev strandsatt i Sverige 1658.²⁷ Det är därför passande att en av de största samlingarna av isländska handskrifter utanför Island och Danmark finns i Kunliga Biblioteket i Stockholm.

Jón Eggertsson blev beryktad bland sina landsmän för sina inköp av handskrifter på Island för svenskarnas räkning, men genom dessa räddade han många klenoder från förgängelsen och bidrog, om än indirekt, till att den handskrift som innehöll de sista resterna av den första bok som trycktes på Island numera förvaras i boktryckarens hemland Sverige.

Källor och litteratur:

- Andrén, Carl-Gustaf, 1968: Prästutbildning. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 13. Annálar 1400-1800 1. Bindi. Reykjavík 1922.
- Bókagerðarmenn, Bókbindarar. Prentarar. Offsetprentarar. Prentmyndasmiðir frá upphafi prentlistar á Íslandi. 1530-1973. Útgefendur Bókbindarafélag Íslands, Hið Íslenska prentarafélag, Grafiska Sveinafélagið 1976.
- Collijn, Isak 1914: Breviarium Nidarosiense, Hólar 1534. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. Årg. 1. 1914. Uppsala och Stockholm.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn sem hefir inni að halda bréf gjörninga, dóma máldaga, og aðrar skrár er snerta Ísland eða Íslenska menn. Gefið út af hinu íslenska bókmentafélagi 9-11. 1909-1925. Reykjavík.
- Gödel, Wilhelm, 1897: *Fornnorsk-Ísländsk litteratur i Sverige* 1. Stockholm.
- 1897-1900: Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter. Stockholm.
- Harboe, Ludvíg, u.å: *Første Afhandling om Reformationen i Island*. København.
- Hann ætлар að koma því út á prent. Prentlist á Norðurlandi. RÚV 1994.

- Jónsson, Klemens 1930: *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*. Reykjavík.
- Jónsson, Steingrímur 1997: „Núpufellsbók“. *Ritmennt. Ársrit LandsbókasafnsÍslands–Háskól abókasafns* 2/1997.
- Ólason, Páll Eggert: *Menn og Menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi*, Band 1-4. Reykjavík 1919-1924.
- Biskop Jón Arasons Bogtrykkeri. Inledning til Íslands Literaturhistorie efter Reformationen. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. Årg. 7 1920.
- Saga Íslendinga. Sextánda öld. Reykjavík 1944.
- Saga Íslands VI. bindi. Höfundur Helgi Þorláksson, Reykjavík 2003.
- Snædal, Thorgunn, 1993: Stormaktens jakt på sin forntid. *Populär Historia* 5/93.
- Öldin sextánda. Minnisverð tíðindi 1501-1550 og 1551-1600. Jón Helgason tók saman. Reykjavík 1980-1981.

Noter

- 1 Saga Íslands VI s. 80f.
- 2 Biskopens män hämnades hans och sönernas död redan några månader senare och dräpte många av de män som stött bakom avrättningen, däribland Christian Schreiber, på ett ohyggligt sätt. Två av dem som var delaktiga i mordet avrättades efter något år, medan andra lyckades fly från landet.
- 3 Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn Band XII, s. 247ff. I det första brev som Jon Matteusson undertecknar skriver han sitt namn Matteusson, vilket troligen varit hans svenska namnform.
- 4 Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn Band XII s. 269. Den citerade texten är översatt av författaren.
- 5 Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn Band XII s. 263ff. Pergamentsbrev D 11 Island (b) 1551 juni 15 (tidigare nr 34) i Rigsarkivet i Köpenhamn.
- 6 Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn Band XIII, s. 51-54
- 7 Typografica Islandica, Lbs, 75 fol.bls. 3. Ludvig Harboe: Første Afandling om Reformationen i Island, u.å. s. 223. Den äldsta uppgiften om det isländska tryckeriet finns i handskriften DG 9 från i Uppsala universitetsbibliotek: “När biskop Jón Arason hade innehaft sitt ämbete på Hólar i 5 eller 6 år då blev han den förste att importera ett tryckeri till Island...” Ett stort tack till de isländska arkeologerna Ragnhildur Traustadóttir och Rúna Knútsdóttir som i ett e-postbrev 2004-11-23 gav mig många ytterst värdefulla uppgifter om utgrävningarna på Hólar och den äldsta tryckeriverksamheten på Island.
- 8 Ólason, Páll Eggert, Menn og menntir, Band I s. 395.
- 9 Enligt obekräftade, och mycket osannolika, källor skulle Jon Matteusson ha varit son till biskop Matthias i Strängnäs som avrättades vid Stockholms blodbad 1520.
- 10 Skarðsárannáll. Annálar 1400-1800, Band I s. 103f. (Översättning av författaren).
- 11 E-postmeddelande från Ragnhildur Traustadóttir och Rúna Knútsdóttir 2004-11-23.
- 12 1594 uppger Jón Matteussons änka att de bodde i över 30 år på gården, vilket stämmer med att Jón avled 1567 om de hade kommit tidigare till gården skulle hon väl ha uppgett att de bott där i över 35 år.
- 13 Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn Band IX s. 746f.
- 14 År 1773 besökte engelsmannen Joseph Banks Island och hade med sig två unga svenskar som tolkar, Daniel Solander og Uno von Troil, son till ärkebiskopen i Uppsala, ...ty Islänningar förstod det svenska språket bra.“ (Árbækur Espólfnis XI deild s. 3).
- 15 Andrén 1968 s. 567f.
- 16 Saga Íslands VI s. 78ff. Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn XI s. 695.
- 17 Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn XIII s. 54 ff.
- 18 Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt Fornbréfasafn Band XIII s. 174,179, 183, 187
- 19 Gödel, W, 1897-1900 s. 269.

- 20 Om Jón Eggertson och hans inköp av böcker för svenskarnas räkning se Gun Nilsson (Widmark) i *Scripta Islandica* 1954, Thorgunn Snædal i *Populär historia* 1993:5 s. 9-13.
- 21 Collijn I. 1914 s. 11ff.
- 22 Jónsson, Steingrímur 1997, s. 43.
- 23 Jónsson, Klemens 1930 s. 3f.
- 24 Ólason, Páll Eggert Menn och Menntir, 2. s. 405.
- 25 Bókagerðarmenn. Bókbindarar. Prentarar....s 365.
- 26 Jónsson, Klemens 1930 s. 12.
- 27 Snædal, Thorgunn 1993:5 s. 9ff.

NT - INTERVJUN

EN TUNGVIKTARE KOMMER IGEN

Claes Andersson har i en ålder av 70 år åter invalts i Finlands riksdag. Han var ordförande för vänsterförbundet 1990-98 och kulturminister 1995-99. Han utgav sina memoarer ”Mina tolv politiska år” år 2000. Claes Andersson har även utgivit en rad diktsamlingar. Han är psykiater till yrket.

Henrik Wilén är chef för Nifin – Nordens institut i Finland.

Om tidigare tungviktsmästare i boxning brukar man säga att de aldrig kommer igen, men i politiken är osvuret bäst. I Finlands riksdagsval i mars återkom flera gamla toppolitiker, bland dem förre kulturministern och vänsterförbundets tidigare ordförande Claes Andersson efter en paus på åtta år.

– Jag satt hemma och skrev flera år, men det blev ensamt i längden så jag beslöt mig för att ställa upp i riksdagsvalet. Dessutom mår jag bra och vill gärna vara med om att förbereda samhälleliga beslut.

Drivkraften är den samma som tidigare. Andersson är oroad för den ökande tudelningen av samhället. De som har det sämst ställt får det allt sämre och har få som för deras talan. Vänsterförbundet tog emot honom med öppna armar. Anderssons efterträdare på ordförandeposten Suvi-Anne Siimes lämnade en stor lucka efter sig (17 000 röster) när hon plötsligt lämnade politiken för näringslivet och det saknades en röstmagnet på vänsterhåll i Nylands valkrets.

Ordförande för Finlands delegation till Nordiska rådet

Som nygammal riksdagsman vill han arbeta för att bredda finansieringen till kulturen. Han föreslår bland annat att det skulle beviljas skatteavdrag för donationer till kulturen.

Genast efter invalet anmälde han sig i det nordiska samarbetets tjänst. Andersson valdes därmed till ordförande för Finlands delegation till Nordiska rådet efter Outi Ojala som inte ställde upp i valet.

– Nordiska rådet känner jag bra till eftersom jag var medlem i delegationen i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet, men det är mycket som har ändrats, säger Andersson, som i egenskap av kulturminister deltog aktivt i Nordiska ministerrådet åren 1995-99.

– Ju större EU blir, desto viktigare är det med regionala samarbetsprojekt som det nordiska samarbetet och Barentssamarbetet. I Nordiska rådet brukar det presenteras en hel del bra idéer, men alla når inte fram till de nationella parlamenten. Det är vettigt att samarbeta i de stora frågorna, säger Andersson, som inte motsätter sig den senaste tidens nordiska samarbete inom försvarspolitik.

Från att ha varit tabu inom det nordiska samarbetet har försvars- och militärfrågorna blivit det kanske mest aktiva samarbetsområdet.

Medborgaraktivist som blev politiker

Psykiatern, författaren, jazzmusikern och politikern Andersson är en ovanlig begåvning med många strängar på sin lyra – eller snarare tangenter på sitt piano.

– Att det blev politik var närmast en slump. Jag var aktiv i flera föreningar, bland annat ordförande för Författareföreningen och engagerad i olika ensaksrörelser, bland annat Novemberrörelsen som gav praktiskt stöd till bostadslösa och folk med alkoholproblem, men jag hade inga planer på att syssla med partipolitik.

– Inför riksdagsvalet 1987 bad juristprofessorn Lars D. Eriksson (en känd finlandssvensk vänsterprofil, reds. anm.) mig ställa upp med motiveringen att jag säkert skulle kunna samla röster åt dfff (Demokratiska förbundet för Finlands folk), men att det inte var någon risk att bli invald. Därför var det en positiv överraskning att jag faktiskt blev riksdagsman på första försöket.

Tung, men intressant tid som partiledare och minister

När dfff ombildades till vänsterförbundet valdes Andersson till dess ordförande.

– Det var nog för att jag var ganska färsk och inte hade några fiender bland de olika fraktionerna, säger han anspråkslöst.

Elaka tungor å sin sida hävdar att det behövdes en psykiater för att lösa problemen och identitetskrisen på den politiska vänsterflanken i början av 1990-talet. Dfff var djupt splittrat mellan så kallade gammelkommunister och socialister. Vänsterförbundet ärvde en del av denna splittring som också bidrog till att Anderssons efterträdare Siimes lämnade partiet.

– Tiden som partiledare (1990-98) och minister (1995-99) var tung. Början av 1990-talet var en besvärlig tid för Finland ekonomiskt och Paavo Lipponens första regering tvingades fatta svåra beslut. Men tack vare tipsmedel kunde vi i slutet av decenniet satsa på en hel del kultur- och idrottsbyggen, säger Andersson och räknar upp Sibeliushuset i Lahtis, Samecentret, Finnair-stadion invid Olympiastadion och Backasgatans simhall som håller internationella mått.

Beslutet om samtidskonstmuseet Kiasma hade fattats redan före Anderssons tid som kulturminister, men han bidrog starkt till innehållet genom att staten inlöste finansmannen Pentti Kouris stora samling av internationell samtidskonst som fallit i famnen på den statsägda Postbanken.

– Nu när tiderna är bättre borde det satsas mer pengar på film och så borde konstnärernas socialskydd ses över.

När det gäller vänsterförbundets framtid är Andersson optimist.

– Det gick bra för partiet i regeringen. Men rollen som oppositionspolitiker passade Siimes dåligt och ledde till onödigt internt bråk. Nu är vi inne i en positiv trend med nya entusiastiska 25-30-åriga kvinnor bland väljarna och partiaktivisterna. Valet av Martti Korhonen till partiledare har också stabiliserat läget inom partiet.

Efter åren som partiledare och minister skrev Andersson *Mina tolv politiska år* (Söderström, 2000) där han beskriver hur det politiska arbetet nästan tog livet av honom. Det blev inte mycket tid över för att sköta sig själv, först insjuknade han i diabetes och genomgick sedan två hjärtoperationer sommaren 2000.

Produktiv och prisbelönad författare

Under den åtta år långa pausen från politiken har han skrivit en hel del och gett ut tre diktsamlingar och tre romaner. Sedan debuten 1962 har Andersson sammanlagt gett ut 21 diktsamlingar, fem prosaböcker och ett tjugotal skådespel och hörspel. Under sin tid som riksdagsman 1987-99 gav han ut sex diktsamlingar.

– Det gick bra att skriva lyrik vid sidan om. Med romaner är det annorlunda.

Debuten med diktsamlingen *Ventil* fick ett gott mottagande och han klasades genast som en nyskapande poet som tagit intryck av de stora finlandssvenska modernisterna Gunnar Björling och Olof Enckell. Flertalet av hans böcker har översatts till finska och egna dikturval finns också på engelska och spanska.

Andersson har fått Statens litteraturpris fyra gången, Eino Leino-priset, Tollanderska priset, Svenska Akademiens Finlandspris. Dessutom har han tre gånger varit nominerad till Nordiska rådets litteraturpris. Stig Sjödin-priset tilldelades han 2002. Ett år senare fick han Finlandspriset för sin drygt fyrtioåriga litterära verksamhet.

För de senaste åren, prosaverken *Har du sett öknen blomma?* (2006), *Saltomortal* (2006) och lyriksamlingen *Tidens framfart* (2005) har han fått god kritik. Hans smått självvironiska stil tilltalar många.

Jazzdebut som 17-åring

Vid sidan av litteraturen är musiken och i synnerhet jazzmusiken en omistlig del av Anderssons liv. Han tog pianolektioner som barn, men tänkte på jazzen i tonåren och debuterade som jazzpianist som 17-åring.

Idag har han i medeltal två spelningar i veckan med sitt band Claes Andersson Trio. Till hösten skall trion fira 200-årsjubileum eftersom orkestern består av två 70-åringar och en 60-åring. Trion har spelat ihop i över 20 år. Stamställena är Café Ursula och Storyville, jazzkrogen bakom riksdagshuset.

Politikern Andersson sågs ofta bakom painot efter långa dagar i riksdag och statsråd och även under presidentvalskampanjen 1994. Hur orkar han?

– Jag kopplar av när jag spelar. Det ger mig energi.

Stor vän av fotboll

Också om Andersson under de senaste åtta åren skruvat ner på takten är han fortfarande mycket aktiv och engagerad. Förutom författarskapet, jazzspelningar och riksdagsmannavärvet skriver han litteraturkritik och medverkar som debattör varje fredag i morgon-tv.

Och när tillfälle ges ser han gärna på fotboll. På 1990-talet var han ordförande för elitserieklubben FinnPa och som ung spelade han i den anrika Helsingforsklubben HIFK.

– Jag var med om uppflyttningen från division 1 till mästerskapsserien i slutet av 1950-talet, men det blev aldrig något spel i högsta serien eftersom jag som nybliven medicine kandidat fick jobb på mentalkliniken i Eskilstuna, säger Andersson, som firade sin 70-årsdag i slutet av maj med att lämna in manuskriptet till en ny diktsamling.

Henrik Wilén

FÖR EGEN RÄKNING

FÖRENINGEN NORDEN

I GLOBALISERINGENS TID

Svenska Föreningen Norden har genom Kristina Persson fått sin första kvinnliga ordförande sedan starten 1919. Kristina Persson har varit riksdagsledamot för socialdemokraterna (1993-95), Europaparlamentariker (1995), landshövding i Jämtlands län (1996-2001) samt vice riksbankschef (2001-07). Hon har även arbetat inom utrikes- och finansdepartementet samt på LO och TCO.

Artikeln bygger på det öppningsanförande som Kristina Persson höll vid Föreningen Nordens fullmäktigemöte på Biskops-Arnö den 16 juni 2007.

Först vill jag tacka för förtroendet att få leda föreningen som dess styrelseordförande fram till 2008. Det ska bli väldigt roligt och jag känner redan att många av mina tidigare erfarenheter och roller från snart 40 år i arbetslivet löper samman och kan bli till nytta i detta hedrande uppdrag.

Jag tror verkligen på värdet av det nordiska samarbetet, det är paradoxalt nog kanske ännu viktigare nu i globaliseringens tidevarv: vart och ett av våra nordiska länder är för små för att utöva något starkt inflytande, men tillsammans kan vi spela en viktig roll i arbetet för en bättre värld.

Det må gälla frågor om klimat och ekosystem eller välfärdsfrågor – det vi kan och vill är värdefullt och viktigt för vår omvärld. Och **vi** är samtidigt helt beroende av den globala utvecklingen för vår ekonomi och välfärd i framtiden.

Föreningen Norden är med andra ord minst lika relevant nu som när den bildades strax efter första världskrigets slut men rollen och villkoren är helt andra nu. Då hade Norge varit självständigt i knappt 15 år från Sverige, Finland hade precis blivit fritt från Ryssland och Island hade tagit sitt första steg mot självständighet, men var fortsatt under den danske kungens lydnad.

Då, för 88 år sedan var det inte alls självklart att de nordiska länderna skulle samarbeta! Men med Föreningen Nordens och andras insatser är samarbetet nu en självklar och naturlig del av vår vardag.

Det finns förmodligen de som tycker att vi inte längre behövs, och visst, det kan man tycka när andra arenor som t.ex. EU står till förfogande. Men EU är stort, nära 500 miljoner invånare och demokratin kräver närhet och aktivitet lokalt och regionalt för att fungera. Frågan är hur det ska gå till. Det är den stora och spännande frågan som jag skulle vilja utforska tillsammans med er.

Ingen folkrörelse är ett ändamål i sig. Vi finns till för att göra skillnad

för en bättre värld. Jag tror att jag har haft turen att komma in i arbetet med Föreningen Norden i en tid då vi håller på att ompröva och granska oss själva kritiskt, när vi stannar upp litet grand och frågar oss hur vi ska kunna utvecklas och bli ännu intressantare, för bland andra unga människor.

Den som inte gör detta då och då löper alltid risken att någon annan gör det: I vårt fall kan det vara medlemmarna, politikerna eller media. Vår relevans för viktiga samhällsfrågor är helt avgörande för att dessa tre grundpelare för Föreningen Norden ska vilja stödja oss. Med andra ord, det är avgörande för vår överlevnad på sikt.

Det var därför mycket hoppgivande och stimulerande att delta i Föreningarna Nordens Förbunds (FNF) presidiummöte på Färöarna nyligen och upptäcka att vi låg så nära varandra i hur vi tänkte, och att det fanns en stor öppenhet och vilja till samarbete mellan föreningarna. Det arbete som FNF inlett för att definiera ”mission och vision” för vår rörelse är mycket viktigt. Detta kommer vi snart att kunna tala mer om, i en litet vidare krets i samband med huvudstadsmötet på Island och rapportera tillbaka till lokalavdelningar och distrikt när resultaten av diskussionerna föreligger.

Föreningen Norden representerar ett värdefullt kapital som bör tas tillvara. Det är mödosamt och tar lång tid att bygga upp en regionalt fördelad organisation med 18 000 medlemmar, 150 lokalavdelningar och 23 distrikt. Och det pågår på många håll en mängd värdefulla verksamheter. Jag kan bara som exempel nämna studiecirklar om våra grannländer, resor till Lofoten och Lettland, föreläsningar om samernas livsvillkor och Nordiska bokdagar.

För att inte tala om alla de spännande aktiviteter som vårt ungdomsförbud FNUF genomför och verksamheten här, på vår folkhögskola Biskops-Arnö.

Vi är starka inom kulturområdet och det ska vi definitivt fortsätta att vara, det är fråga om värderingar, identitet och vår själ för att uttrycka det litet högtidligt. Men vi behöver få fler aktiva medlemmar. På en del håll hotas verksamheten av att lokalavdelningar läggs ner och andra har svårt att locka deltagare till sina möten.

Jag är övertygad om att vi kan få det om vi börjar lyfta fram frågor där våra potentiella medlemmar känner ett engagemang och en lust att delta. Och det finns många sådana frågor som både har betydelse för Norden och där Norden kan spela en roll i Europa och i världen. För egen del tror jag att klimatfrågan är en sådan fråga. Den har hittills varit starkt dominerad av miljöaktivister och tekniker, men nu är tiden mogen för diskussion om de nödvändiga politiska och ekonomiska stegen på vägen till hållbarhet.

Ett annat område är den nordiska modellens styrka och hållbarhet. Den har ju hittills visat sig vara väsentligt livskraftigare än vad många tidigare har trott. Trots att Norden har de överlägset högsta skatterna i världen i förhållande till BNP – eller är det kanske tack vare det? – ligger samtliga nordiska

länder högt vid alla mätningar/jämförelser av konkurrenskraft, tillväxt och sysselsättning.

En spännande fråga för diskussion är vad det är som gör oss mera framgångsrika än andra och om detta är tillfälligt, så att vi riskerar att få problem senare. Till exempel riskerar den demografiska utvecklingen att leda till problem när det gäller tillgången på arbetskraft och finansieringen av offentlig sektor. Mellan åren 1950 och år 2000 hade Sverige förmånen av ett kraftigt ökat arbetskraftsutbud som uppgick till så mycket som 1 miljon, men fram till 2050, alltså de närmaste 40 åren ungefär, blir det nära noll i tillskott till arbetsmarknaden, givet dagens fertilitet och invandring.

Nordiska ministerrådet har gjort ett värdefullt arbete, som vi kan bygga vidare på. Jag tänker särskilt på skriften *Norden som global vinnarregion – på spåret till en nordisk konkurrensmodell*. Men många frågor återstår att besvara, liksom att finna lösningar på de framtida utmaningarna.

Till exempel: hur man ska kunna få balans mellan efterfrågan och utbudet av arbetskraft. Och hur kan de växande anspråken på resurser inom offentlig sektor tillgodoses? Hur ser den europeiska/nordiska invandrings- och migrationspolitik ut som kan bidra till en lösning både av problemen med utanförskap och diskriminering och brist på arbetskraft? Klarar våra nordiska länder av att ha en större öppenhet och flexibilitet inom detta område? Här finns massor av viktiga frågor för oss att tala om.

Ett annat område som vore spännande att diskutera är förutsättningarna för ett närmare säkerhetspolitiskt samarbete i Norden. I en globaliserad värld blir det alltmer uppenbart att fred och samexistens inte längre är en fråga om konflikter mellan nationer. Av 36 registrerade konflikter 2003 var det bara en som åtminstone delvis var av den karaktären – USA:s invasion av Irak.

Kan Norden – både genom och vid sidan av regeringarna – spela en ännu viktigare roll för fred i världen? Globaliseringen försvagar det kitt som nationalstaterna utgör och blottlägger underliggande religiösa, etniska och andra konflikter. Inom många religioner och ideologier växer sig extremismen stark. Men historien visar också på förekomsten av toleranta samhällen där religiösa och etniska grupper har samexisterat fredligt och samarbetat utan problem. Att popularisera kunskap om detta skulle kunna vara en viktig uppgift för Föreningen Norden.

Ja, detta var några exempel på vad vi skulle kunna ägna mer tid åt, både lära oss mer om och diskutera i Föreningen Norden under de närmaste åren. Alla behöver givetvis inte engagera sig i allt, för man kan ju välja frågeområde allt efter intresse.

Ett sätt att praktiskt komma vidare kanske redan denna höst är att samarbeta med andra organisationer om att ordna möten. En sådan som står mig personligen nära är *Global Utmaning*. En tanke som vår generalsekreterare

Mats Wallenius och jag talat om är att de avdelningar som vill ordna möten, anmäler intresse för detta.

Global Utmaning konkurrerar inte med Föreningen Norden utan kan komplettera. Min tanke med mötesverksamheten är att det kan bli en plattform för medlemsrekrytering för våra lokalavdelningar och en start för arrangemang av studiecirkel under 2008.

Kristina Persson

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

KLIMATFRÅGAN I NORDEN

Klimatfrågan – Din idiot! Det är väl mindre troligt att den skylten finns uppsatt i de lokaler som hyser världens ledande politikernas stabsfunktioner. Men det är likväldigt så att när världens ledande politiker, regeringschefer, presidenter, utrikes- och finansministrar möts så finns just klimatfrågan nästan undantagslöst på agendan. Allt oftare har det blivit en huvudpunkt. Det är länge sedan det i huvudsak var miljöministrar i ett fåtal länder som ensamma diskuterade klimatproblemen i det politiska elitskiktet.

Klimatfrågan är global. Vid årets toppmöte i G8, diskussionsklubben för ledarna för de åtta stater som kallar sig världens mest utvecklade industriländer, fördes klimatfrågan högst upp på agendan av Tysklands förbundskansler Angela Merkel. Hon kunde göra det med stöd av en överenskommelse inom EU som i en global jämförelse nått fram till en tämligen radikal politik. USA:s president George W. Bush gav strax före mötet nya signaler som innebär ett erkännande av klimatfrågans vikt även om det finns motstridande synsätt om vilken politik som för framåt. Även Kina, Indien, Brasilien och Australien är viktiga spelare i sammanhanget. Det lär vara av avgörande vikt att Förenta Nationerna får förbli det forum där en förbättrad klimatpolitik skapas.

Kan Norden spela en roll i klimatpolitikens globala sammanhang när världens mäktigaste själva sätter frågan högt upp på sin agenda. Ja – det kan nog Norden göra!

I praktiken kan det anses klart att nästkommande konferens för uppföljning av FN:s ramkonvention om klimatförändringar (UNFCCC) kommer att ordnas i Köpenhamn den 30 november till och med den 11 december 2009. Det blir ett av de största politiska evenemangen i Norden någonsin och det kanske viktigaste bland de som vi vet något om i framtiden.

President Bushs tal kan väl knappast tolkas på annat sätt än att han vill att USA ska utmana EU när det gäller ledarskapet i formandet av en global politik för att begränsa klimatförändringarna. Och flertalet bedömare är ense om att även speciellt Kinas och Indiens medverkan förutsätts för att politiken grundad på FN:s klimatkonvention ska bli global och slagkraftig.

Det är Sverige som utövar ordförandeskapet i EU andra halvåret 2009. Flera nordiska stater kan komma att spela viktiga roller i den diplomati och i de kreativa politiska processer som krävs för att bryta upp det konfliktmönster som rått sedan president Bush i början av år 2001 förklarade att USA inte skulle ratificera det Kyotoprotokoll som utgjort första steget till de utsläppsreduktioner som flertalet andra stater enat sig om.

Hur ser det då ut på hemmaplan när det gäller utsläpp av den viktigaste växthusgasen, koldioxid (CO₂)?

Följande uppgifter hämtade från OECD gäller koldioxidutsläpp per invånare samt per BNP år 2003 och visar därtill förändringen i utsläppen 2003/1993 (%):

Kg CO₂ per BNP (1995 USD): Danmark 0,3, Finland 0,6, Island 0,2, Norge 0,2 och Sverige 0,2. Motsvarande tal för EU15 är 0,4, för USA 0,6, för Japan 0,2 och genomsnittet för OECD:s medlemsstater är 0,5.

Ton CO₂ per invånare: Danmark 10,4, Finland 13,9, Island 7,6, Norge 7,8 och Sverige 6,0. Motsvarande tal för EU15 är 8,7, för USA 19,7, för Japan 9,4 och genomsnittet för OECD är 11,1.

Förändring av CO₂-utsläpp 2003/1993 (%): Danmark -1,6, Finland +31,2, Island +12,4, Norge +12,8 och Sverige +1,9. Motsvarande tal för EU15 är +9,0, för USA +13,7, för Japan 17,0 och genomsnittet för OECD är 13,9.

Ovanstående redovisning kunde vara ett underlag för analys av varför länder med tämligen likartade förhållande när det gäller klimat, bebyggelse- och industristruktur visar så olika prestanda när det gäller utsläppsnivåer och förändringar i utsläpp. Möjligen kan det bli en del av det eventuella arbete som Nordiska rådet kan komma att begära av regeringarna efter ett socialdemokratiskt initiativ i april om en uppföljning av den så kallade Sternrapporten. Nicolas Sterns rapport, presenterad i november 2006 under namnet "The Economics of Climate Change", visar att det är ekonomiskt gynnsamt att vidta åtgärder nu jämfört med att inte göra det.

Nordiskt energisamarbete har en ganska långvarig tradition. De systemansvariga nätföretagen, Energinet.dk, Fingrid Oyj, Landsnet hf, Statnett SF och Svenska Kraftnät, bildar tillsammans Nordel. Det är ett av de äldsta och bäst fungerande samarbetena i världen när det gäller att trygga elförsörjningen genom gränsöverskridande åtgärder. För att främja elhandeln i Norden har också en elbörs, NordPool, tillskapats.

Även om det kan hävdas att den nordiska elmarknaden tillhör de bäst fungerande internationella elmarknaderna i världen finns alltså brister. Det beror både på att ramvillkoren är nationellt bestämda och därför olika och på att det finns svagheter i möjligheterna att överföra el i och mellan staterna. Det är ännu en bra bit att gå innan en slutkund fritt kan inhandla el över gränserna.

Nordel har beslutat att prioritera utbyggnaden av elnätet för att möjliggöra en tryggare och bättre fungerande marknad. Det gäller bland annat en förbindelse mellan Raumo i Finland och Forsmarks grannskap i Sverige, en förbindelse i Skagerrak mellan Norge och Danmark, en förbindelse mellan Järpströmmen i Sverige och Nea i Norge samt förbindelser över Stora Bält mellan Fyn och Jylland och den så kallade Sydlänken från norr till söder i Götaland.

Inom Nordiska ministerrådet finns också ett energipolitiskt samarbete. Detta är dock av begränsad betydelse med tanke på klimat- och energipolitikens vikt i nationella och globala sammanhang. Det består mest av erfaren-

hetsutbyte, utredningsarbete av allmän karaktär och ett ganska resurssvagt stöd till energiforskning.

Trots bristerna i den nordiska elmarknaden har dock möjligheterna till överföring mellan staterna en påtaglig betydelse också i CO₂-sammenhang. Exempelvis är Finlands CO₂-utsläpp påtagligt större torrår än våtår vilket sammanhänger med Finlands möjligheter att importera el när vattenkrafttillgången är stor i Norge och Sverige. Vid torrår ersätts vattenkraftsimporten av elproduktion i inhemska kolkraftverk i Finland (och Danmark).

Någon diskussion om att Norden skulle göra ett gemensamt åtagande i den globala klimatpolitiken, som det faktiskt finns en del sakliga argument för, har hittills inte skymtats. Paradoxalt nog kan det kanske påstås att i takt med att klimatpolitiken blivit storpolitik så har vikten av nationell försörjningstrygghet på energiområdet blivit större. Nationella åtaganden inom den globala klimatpolitiken förutsätter ju nationell energiförsörjning och nationell energipolitik per definition. Eller?

Det ska inte heller underskattas att små länder genom sina exempel i praktisk handling kan påverka även global storpolitik. När företrädare för Danmark menar att man blir internationellt uppmärksammas för att ha lyckats bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt, ökad energiförbrukning och ökade utsläpp av CO₂ så sker det inte utan skäl. Danmark har en imponerande ekonomisk utveckling kombinerad med en minst lika imponerande framgång när det gäller att minska, i stället för att öka, CO₂-utsläppen.

Danmarks framgångsrecept enligt deras egna företrädare beror på satsning på vindkraft och annan förnybar energi samt inte minst effektivare energianvändning. Sverige har en liknande utveckling och Sverige är väl det enda land i världen i vilket officiella företrädare vågat formulera en vision om ett fossilbränslefritt samhälle. Hur den nuvarande regeringen kommer att hantera förslagen från Göran Perssons oljekommission återstår att se.

I Norge utförs världens troligen mest avancerade verksamhet när det gäller att återföra CO₂ till jordskorpan i samband med utvinning av naturgas. Den tekniken kan få avsevärd betydelse. I Island har man länge sökt utveckla vätgastekniken och om ett tekniskt/ekonomiskt genombrott kommer till stånd får det stor betydelse för det som av många betraktas som det svåraste i klimatpolitiken: att radikalt minska utsläppen från transportsektorn.

I Finland har man fäst sina förhoppningar till bland annat en utbyggnad av kärnkraften. En femte reaktor är under byggnad och även om projektet drabbats av förseningar så är förhoppningen nu att den ska tas i drift kring årsskiftet 2010/2011. Även en sjätte reaktor diskuteras men det lär dröja tills 2015 till 2020 innan den kan tas i drift. Samtidigt säger statsminister Vanhanen att fokus i Finlands energipolitik nu flyttats från ökning av produktionen till minskning av fossilbränsleanvändningen. Finlands satsning på biobränsle är

stor och löften ges om att den ska bli än större.

Det är kanske som exempel som små nordiska stater kan påverka bäst när det gäller global storpolitik. I opinionsbildningen även i stora länder kan det ha betydelse om det kan påvisas att det inte finns ett automatiskt samband mellan exempelvis ökad ekonomisk tillväxt och ökade CO2-utsläpp. Det kan i vart fall några nordiska länder göra. Och dessutom kan de nordiska länderna påvisa att det går att åstadkomma verkningsfullt samarbete på energiområdet över statsgränserna – även om det finns flera steg att ta innan Norden kan påstås ha en gemensam, helt fungerande elmarknad.

Anders Ljunggren

BOKESSÄ

FORFATTERHUSTRUEN

Selma Lagerlöf og Valborg Olanders brevveksling.

Som datidens typiske kunstnere og intellektuelle førte også Selma Lagerlöf en omfattende korrespondance livet igennem, en korrespondance, som øgedes ligefrem proportionalt med hendes stigende berømmelse verden over i de første decennier af det 20. århundrede.

En stor del af denne korrespondance har været kendt af offentligheden og forskningen siden forfatterens død i foråret 1940, og dele af den har været offentliggjort i biografier, forskningsessay og frem for alt i forskeren Ying Toijer-Nilssons *Selma Lagerlöf Brev 1-2* (1967), der blev et første frappevækkende vidnesbyrd om forfatterens forførende evner som brevsriver, hendes vidtspændende interesser og hendes nærmest ubegribelige tro på sig selv.

Men Selma Lagerlöf var også et diskret menneske, som efterlevede Thomas Manns ord fra romanen *Døden i Venedig* (1913) om, at det ”sikkert er godt, at verden kun kender det skønne værk, ikke tillige dets oprindelse, ikke betingelserne for dets opståen, thi kendskabet til kilderne vil ofte forvirre, afskrække læseren og således ophæve virkningen af det fuldkomne”. Testamentarisk båndlagde hun således en stor del af sine breve, der først måtte offentliggøres 50 år efter hendes død. Forskningen skulle derfor frem til 1990, før brevsamlingerne på Mårbacka og Kungliga Biblioteket i Stockholm, kunne offentliggøres. Siden har eksekutoren Ying Toijer-Nilsson været i gang med det krævende projekt og foretaget relevante og kyndigt kommenterede udvalg af hendes breve til veninden og kollegaen Sophie Elkan *Du lär mig att bli fri* (1992), til moderen Louise Lagerlöf *Mammas Selma* (1998) og nu senest til sekretæren og veninden Valborg Olander under titlen *En riktig författarhustru* (2006). Der er i alle tre tilfælde tale om breve af privat, ja sine steder intim karakter, som netop kunne risikere at ”ophæve karakteren af det fuldkomne” ved Selma Lagerlöfs liv og forfatterskab. Det kan brevene da også siges at gøre, men samtidig kan de også siges at komplettere billedet af Selma Lagerlöf, hendes dristighed, selvsikkerhed, lidenskabelige følsomhed – og magt. Det er fascinerende læsning, som lægger alen til forståelsen af hendes særlige talent og hendes menneskelige karakter. Og som flertallet af dem er skrevet fra forfatterens hånd, synes det tillige at være med en anelse om, at de engang ville blive offentliggjort, uanset at Selma Lagerlöf, i lighed med en lang række af tidens kunstnere, fandt den privatbiografiske tilgang til hendes værk og personlighed smagløs.

Brevene til Valborg Olander har imidlertid ikke været helt uden for offentlighedens kendskab. Valborg Olander publicerede selv en suite af dem i

mindeværket for Selma Lagerlöf og Verner von Heidenstam, *Mårbacka och Övralid* bind 2 i 1941, der omhandlede hendes og Sophie Elkans rejse nordud i Sverige i 1904 under researcharbejdet til *Nils Holgersens forunderlige rejse* (1907). Således er citatet, der understreger Selma Lagerlöfs domesticerende rolle i forholdet til Valborg Olander, ofte gengivet: ”Du får lov at vide, at jeg elsker dig, selv om du bliver skræmt over det; du skal vide at du er min, og at du aldrig mere bliver fri, så du kan gøre hvad du vil”. Kompletteret af et citat fra 1907: ”Jeg er lykkelig over at eje dig”.

Begge citater vidner om karakteren af deres relation. Der var tale om et lidenskabeligt forhold, hvor de to var bundet sammen i et skæbnefællesskab, baseret på kærlighed og nødvendighed. Kærligheden som den afgjort stærkeste drivkraft i forholdets første år, arbejdet som det blivende i relationen. Og med en aldrig betvivlet magt: det var Selma Lagerlöf, der bestemte. Selma Lagerlöf afveg i den forstand ikke fra tidens patriarkalske norm, når hun i et brev betegnede Valborg Olander som en ”rigtig forfatterhustru”.

Ying Toijer-Nilsson påpeger, at der i realiteten var tale om et trekantsforhold. Valborg Olander var altid anden eller tredje part, fordi Selma Lagerlöf etablerede stærke følelsesmæssige og inspirerende relationer til andre kvinder, først og fremmest Sophie Elkan. Ja, her kan relationen siges at være grundet på en endnu kraftigere lidenskab, fordi den nervebetonede og rastløse jødiske forfatter blev Selma Lagerlöfs rejsekammerat, satte hende fri til den store verden og med sin vidt drevne sensibilitet, forlente hendes liv med en åben udadvendt dynamik. Siden etablerede Selma Lagerlöf fortrolige forhold til mindst to andre stærke kvinder, Ida Bäckman og Henriette Coyet – og hver gang måtte hun forsikre Valborg Olander om sin trofaste kærlighed, deraf brevenes ofte besværgende og stærke udtryk for deres samhørighed og modsat: pludselige negative udfald mod de andre kvinder i hendes liv, der ikke skal stilles i for godt lys over for Valborg Olander. Ida Bäckman beskrives således i et brev fra 1933 som ”ubegavet og ækel, besat af selvforherligelsens paranoia”.

Ying Toijer-Nilsson ser også en parallelitet i udviklingen i forholdet mellem Selma Lagerlöf og Sophie Elkan, og Selma Lagerlöf og Valborg Olander. Hvor begge forhold i begyndelsen var præget af en stærk erotisk lidenskab, så stærk at Sophie Elkan en gang skriver: ”Hands off!”, så forvandler de sig gradvist til praktiske arbejdsfællesskaber, hvor det som oftest er Selma Lagerlöf selv, der lægger en distance ind. Således er det karakteristisk i forholdet til Valborg Olander, at hun med tiden forvandler sig fra at være elskerinde til praktisk sekretær. Det er hende, som renskriver Selma Lagerlöfs manuskripter, renskriver store dele af hendes korrespondance, forestår en række praktiske gøremål i forbindelse med Selma Lagerlöfs officielle pligter og endda låner Selma Lagerlöf penge til driften af Mårbacka, der – på trods af forfatterens endog meget betydelige indtægter – aldrig blev et rentabelt landbrug. Valborg

Olander er utrættelig, loyal og pligtopfyldende, melankolsk af natur, som Selma Lagerlöf beskriver hende, mens hun betegner sig selv som sangvinsk: ”Jeg synes instinktivt om, at du er et arbejdsmenneske og et politisk menneske. Jeg behøver en ved siden af mig, som lever denne verdens liv, som jeg ikke selv får tid til”.

Der er registreret 1364 breve fra Selma Lagerlöf til Valborg Olander, og korrespondancen er dermed den mest omfattende i Selma Lagerlöfs liv. Den påbegyndes i 1901 og slutter ved nytåret 1939, tre måneder før forfatterens død.

Ying Toijer-Nilsson har valgt 250 breve ud fra det omfattende materiale, og hun skaber oplysende overgange år for år – og brev for brev, der hvor det er nødvendigt. Ying Toijer-Nilsson gør sig ingen illusioner om, at det er det fuldstændige materiale, hun sidder med. Valborg Olander har selv været inde og redigere i stoffet før sin død, der er afsnit, som er klippet ud, der er breve som tydeligvis mangler – blandt andet et, hvor Selma Lagerlöf sent i livet mister besindelsen – og man kan også have sine anelser om, at der er dele af korrespondancen, som er ødelagt.

Således er brevene litterært set særlig interessante omkring Selma Lagerlöfs inspirationserfaring. Det er velkendt, at forfatteren havde et vidunderligt anslag i sine fortællinger og romaner, men at hun havde sværere ved at komme ordentlig ud af historierne igen. Således har forskningen op igennem tiden afdækket, hvordan Selma Lagerlöf kom under indflydelse og ændrede slutningen i flere af sine romaner. Ja, et par af dem, *Jerusalem* (1901-02) og *Hr. Arnes Penge* (1903), eksisterer i udgaver med to forskellige slutninger. Og af de aktuelle breve fremgår det, at Valborg Olander havde afgørende indflydelse på det modne forfatterskabs væsentlige værker som *Kejseren af Portugalien* (1914), *Bandlyst* (1918) og *Charlotte Löwensköld* (1925). En indflydelse, der er velkendt i forskningen, men som i høj grad kan siges at være diskutabel, fordi den fratager værkerne, især de to førstnævnte, en betydelig radikalitet og dermed også svækker indtrykket af Selma Lagerlöfs uhyrlige kunstneriske mod og dybe psykologiske egenart.

I *Kejseren af Portugalien* slutter romanen med en forklarelse – i alle henseender. Selma Lagerlöf havde i første omgang ikke villet dette. Tværtimod; hun havde her været inde og røre ved forfatterskabets hovedstol og ønskede en slutning, der lå i direkte forlængelse af dette traume, nemlig ved at lade romanens far og datter dø og forenes i dødens mørke vand. Illegitimt og under overfladen, så at sige. De skulle begge gå under som følge af deres umulige kærlighed. Valborg Olander opponerede imod dette på en gang makabre og længselsbundne show down og opfordrede Selma Lagerlöf til at få faderen og moderen anstændigt gravlagt i indviet jord og datteren Klara Gulla syndsforladt derved. Noget tilsvarende gør sig gældende i antikrigsromanen *Bandlyst*, hvor Selma Lagerlöf stiller kannibalisme og krig op mod hinanden, og vælger

det første frem for det sidste. Kannibalismens ækelhed er intet mod krigens. Romanens metafor legemliggøres i den stigmatiserede Sven Elversson, der under en polarekspedition har været tvunget til kannibalisme for at overleve. Dette uanstændige billedes fuldkommen grænseoverskridende radikalitet kunne Valborg Olander ikke bære, og hun fik Selma Lagerlöf til at moderere det og skrive en slutning ind, der frikender Sven Elversson, men svækker romanen æstetisk og kunstnerisk.

Disse forhold lægges blot i brevene, hvad der i sig selv er fascinerende at få dokumenteret, men det sker påfaldende lidenskabsløst fra Selma Lagerlöfs side. Her må mangle nogle mellemregninger. Nogle breve, hvor forfatteren Selma Lagerlöf eksploderer på sin menneskeindsigts, sin kunsts og sine egne erfaringers vegne. De breve findes tilsyneladende ikke. Så meget des mere mærkeligt, fordi brevene som helhed gang på gang er kompromisløse vidnesbyrd om Selma Lagerlöfs ligefrem esoteriske og konsekvente omgang med sit selv og sin digtning. Hun betegner sig selv som "et ubodeligt skrivebordsmenneske", der keder sig så snart hun ikke kan komme til at arbejde. At sidde stille og arbejde er hendes "egentlige natur": "Så snart jeg har ladt en ny bog bag mig, føler jeg livet tomt og indholdsløst. Jeg har jo en én stor begavelse, som det ikke går an at sjakre med, min sjæl er af samme grund til stadighed hungrende og den behøver det strege arbejdets spænding for at holde sig i ro".

Nok dyrkede og opøvede Selma Lagerlöf en stærk "selvbeherskelse", men hun troede også på sjælens frigørelse og på den kunstneriske, som lå i forlængelse heraf. Og hun var også godt klar over det kontroversielle i sine romaner og fortællinger. I et brev, skrevet under tilblivelsen af *Køresvenden* (1912), skriver hun, at det ikke er en bog for dagens gerning, men at den skal læses i enrum mellem klokken elleve og tolv om natten, ligesom hun med profetisk magt forudser, at romanen måske nok vil møde kritik i øjeblikket, men med tiden vil rubriceres som et mesterværk. Den kompromisløse indstilling til kunst og alt, hvad der forhindrer dens udfoldelse kommer også til udtryk i brevene fra 1930'erne, hvor hun skriver med væmmelse om Hitlers magtbrynde og forfølgelse af jøderne. Med fortællingen "Skriften på jordgulvet" (1933) sætter hun selv et anstændighedens skel og værner om de forfulgte i Europa med fare for at miste sit store tyske publikum. Brevene vidner op mod anden verdenskrig om hendes besindighed og civilcourage; måske de samme egenskaber kan forklare hendes manglende modstand, når hendes "forfatterhustru" øvede sin indflydelse i kunstneriske anliggender?

Selma Lagerlöfs breve til Valborg Olander danner en livsfrise, hvor det indre og ydre liv gensidigt befrugter hinanden, og hvor to mennesker supplerer hinanden med den nødvendighed, som er livets. Selv om de i perioder levede tæt sammen, var de for det meste adskilte med hver deres liv på hver deres

steder. Selvstændige med hver deres gerninger og forfatterskaber, men samtidig gensidigt afhængige, bundet sammen af brevenes livstråde. Og selv om forholdet aldrig blev lige, er det præget af en stor værdighed og en kærlighed i dybden som med tiden afløser den øjeblikkelige lidenskab.

Ying Toijer-Nilsson har gjort et fortræffeligt arbejde med udgivelsen, selv om der endnu er mange ubesvarede spørgsmål og dunkle punkter i forholdet mellem Selma Lagerlöf og Valborg Olander. Men det må være gået hurtigt, udgivelsens personregister savner flere navne, som Friedrich Nietzsches og Karin Michaelis', uanset at de nævnes i Selma Lagerlöfs breve. Till slut en lille anekdote, der henviser til vor helt egen verden. I 1901-02 sendte Selma Lagerlöf et essay med relation til *Jerusalem* ind til Nordisk Tidskrifts redaktion med titlen "Den Heliga Gravkyrkan". Redaktionen lod tilsyneladende Selma Lagerlöfs essay ligge og flyde i de følgende årtier, endskønt forfatteren blev verdensberømt i samme periode. Men hun havde som så mange andre forfattere en hukommelse som en elefant, og så sent som i 1933 kommer hun i tanke om det upublicerede manus i forbindelse med redigeringen af essaysamlingen *Höst*. Hun vælger det imidlertid fra, ligesom Nordisk Tidskrifts redaktion i sin tid. Ak ja, måske kan vi grave det frem af bunkerne!

Henrik Wivel

En riktig författarhustru. Selma Lagerlöf skriver till Valborg Olander. Urval och kommentarer av Ying Toijer-Nilsson. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2006.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

HISTORIEANVÄNDNING I NORSK OCH SVENSK EU-DEBATT

Historieanvändning i norsk och svensk EU-debatt under åren 1990-1994 är ämnet för *Erik Axelssons* läsvärda och välskrivna doktorsavhandling i historia. Författaren öppnar med innehållsdeklarationen att det är ”en undersökning av hur politiska aktörer tolkar och refererar till det förflutna...” (s 13). Avhandlingen utgör prov på en så kallad historiografisk undersökning. Därmed avses en undersökning som syftar till att ”klarlägga hur det förflutna tolkas under olika betingelser och vilken historiekritik som detta resulterar i” (s 13).

Genom själva undersökningen syftar avhandlingen till att bidra med ny kunskap om förhållandet mellan politik och historia samt om historiens roll i nationella identiteter. Så lyder avhandlingens övergripande frågeställning: ”Hur användes historien i norsk och svensk debatt om EU-medlemskap 1990-1994?” (s 14). De mer konkreta delfrågorna är: I samband med vilka av de politiska frågor som förekom i EU-debatten användes referenser till historien? Vilka historiska referenser förekom i EU-debatten? Vilka historiska berättelser kan rekonstrueras ur den historieanvändning som förekom i EU-debatten? Vilken bild av historiekulturen i Norge och Sverige ger EU-debattens historieanvändning? Vilka territoriellt baserade identiteter relaterade den använda historien till?

Det rör sig alltså om en jämförande studie. Författaren argumenterar övertygande för den jämförande ansatsen. Den har ett egenvärde och ger här en möjlighet att bidra med något originellt vilket är en utmaning i sig i ljuset av den rätt omfattande litteraturen om hur Europafrågan, i vid mening, har hanterats i respektive land. Författaren knyter på ett förtjänstfullt sätt an till tidigare forskning, om än inte heltäckande.

Det centrala budskapet är att historien kan användas för politiska syften, av politiker som vill övertyga om en viss inriktning på politiken eller om ett konkret politiskt initiativ. Historieanvändning har en betydande politisk potential. Med Axelssons ord: ”I den politiska debatten fyller historien framför allt en legitimerande och mobiliserande funktion” (s 13). I en statsvetenskaplig mening rör det sig om strategiskt handlande, något som emellertid inte problematiseras särskilt utförligt i denna avhandling i historia.

Den offentliga debattens aktörer har att formulera sig med hänsyn till den kollektiva självbilden bland befolkningen. För att nå fram med sina argument krävs ett visst mått av resonans och en klangbotten (s 38). I varje samhälle finns en ”originalberättelse” som ger en inramning till debatten. En huvuduppgift i avhandlingen – liksom i all forskning av det här slaget – är att fånga dessa ursprungliga berättelser och hur de konstruerats samt vari de består.

Avhandlingen bygger på ett omfattande källmaterial. Det består av ledar- och debattartiklar i dagspress, tidskrifter, debattskrifter, offentligt tryck, tv-debatter och valaffischer. Man kan, liksom författaren förtjänstfullt nog, fråga sig hur pass representativt detta urval är. Det kan inte uteslutas att vissa skevheter i urvalet kan ha inverkat på resultaten. Det gäller kanske särskilt den källa som utgörs av dagstidningar, vilka kan göra olika prioriteringar av enskilda sakfrågor. I vilket fall utgör dagspressen ett kompletterande material i avhandlingen och naturligtvis krävs ett urval.

Enligt författaren rör det sig totalt om debattinlägg från ca 1800 personer, ungefär jämnt fördelade mellan de båda länderna (s 236). När det gäller debattskrifter har sökningar i olika databaser gjorts på ”nyckelpersoner” (s 46) som Carl Bildt och

Odd Engström, Gro Harlem Brundtland och Thorbjørn Jagland, samt historikerna Bo Stråth och Kåre Lunden.

Det offentliga trycket som använts består företrädesvis av parlamentariska debatter. På så vis har författaren försökt ”fånga debatten på politikens topparenor” (s 46). Urvalet omfattar i första hand de debatttillfällen som föregick besluten att lämna in ansökan om EG-medlemskap. Därmed lämnas flera viktiga debatttillfällen utanför undersökningen, som den riksdagsdebatt i oktober 1990 då utrikesminister Sten Andersson argumenterade emot att aktualisera frågan om medlemskap i EG. Blott ett par veckor senare presenterade statsminister Ingvar Carlsson tillsammans med finansminister Allan Larsson det ekonomiska krispaketet där EG-medlemskap ingick som en väsentlig beståndsdel. (I en intervju med undertecknad i juni 2006 förklarade Sten Andersson att han övervägde att avgå ur regeringen då i oktober 1990.)

Jag finner det anmärkningsvärt att Sten Andersson över huvud taget inte finns med i avhandlingen. Det skulle förvisso kunna bero på att hans debattinlägg inte äger särskild relevans med hänsyn till ämnet, dvs. historieanvändning. Alternativt har själva källurvalet medfört att Andersson fallit utanför. Bevisligen deltog Sten Andersson i debatten. Därom vittnar hans personarkiv på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Andersson framträdde för övrigt även hos det norska systerpartiet och argumenterade då för vikten av ett närmare europeiskt samarbete, inte minst bland socialdemokratiska partier. Värt att notera är att Andersson gärna blickade tillbaka i historien och då även på olika rörelser för Europas enande som han hade personliga erfarenheter av. Om Sten Andersson verkligen var så pass frånvarande från den mer utåtriktade debatten från 1991 och framåt skulle det i och för sig kunna vara ett tecken på att han var politiskt försvagad. Tilläggas bör att Andersson hade hälsoproblem och att han slutade som utrikesminister i samband med regeringsskiftet 1991. Han drog sig emellertid inte tillbaka från den politiska debatten.

Medan Sten Andersson helt lyser med sin frånvaro i avhandlingen förekommer den framträdande norske socialdemokratiske politikern Thorvald Stoltenberg – som varit både försvars- och utrikesminister – bara en enda gång, vilket likaledes är anmärkningsvärt. Det reser ånyo frågan om källurvalet. En randanmärkning därutöver är att Gro Harlem Brundtlands memoarer saknas i avhandlingen.

När det gäller urvalet av olika områden eller teman i debatten är vissa i själva verket så nära förbundna med varandra att de egentligen inte kan särskiljas. Det gäller exempelvis sådana värden som demokrati och inflytande. Ett framträdande argument på ja-sidan, inte minst i Sverige, var just att ett större inflytande över det europeiska beslutsfattandet var en angelägen demokratifråga för framtiden. Sätillvida utgör åtminstone vissa av dessa teman i någon mening analytiska konstruktioner vilka tjänar som sorteringsinstrument för undersökningen och indelningsgrund för framställningen.

Avhandlingen visar att den nordiska dimensionen inte var särskilt framträdande i debatten, vare sig i Norge eller Sverige (s 63). Författaren konstaterar att ”oavsett det nordiska samarbetets betydelse i det förflutna var den nordiska dimensionen ytterst undanskymd i debatten” (s 276).

Vidare kan konstateras att unionsbegreppet var historiskt belastat och ställde jägarna i Norge inför ett närmast oöverstigligt hinder. Högermannen och den norska Europarörelsens ledare Inge Lønning har hävdad att loppet i praktiken var kört för ja-sidan när EG blev EU, dvs. när unionsbegreppet upptogs i namnet. Detta utgör ett slående exempel på historiens, och ordets, makt över tanken. I avhandlingen tjänar det som illustration till den historiska klangbotten hos ett begrepp (s 234).

Mot denna bakgrund kan man slå fast att nej-sidan i Norge hade ”historien på

sin sida” (s 240). Desto mer diskutabelt är Axelssons påstående, eller åtminstone antydning, att det i Sverige var ja-sidan som hade ”historien på sin sida” (s 241). Utöver neutralitetspolitiken utgjorde berättelsen om folkhemmet en identitetsmärkare som sammantaget snarast verkade till ja-sidans nackdel. På den här punkten drar emellertid Axelsson en annan slutsats. Han ansluter sig till uppfattningen att folkhemmet i början av 1990-talet inte längre fyllde någon identitetsskapande funktion: ”Folkhemmet verkar ha blivit ett tomt begrepp redan innan den här studerade EU-debatten tagit sin början” (s 189). Det är enligt min mening en alltför långtgående, ja, rent av missvisande, tolkning. Folkhemmet har knappast, i varje fall inte åren kring 1990, tjänat ut sin roll som legitimerande och mobiliserande ”myt” eller identitetskonstruktion. (Vad är ”de nya moderaterna” om inte en anpassning till den socialdemokratiskt präglade berättelsen om folkhemmet?)

Axelsson framhåller att jämförelsen visar att den norska berättelsen är mer tillbakablickande medan den svenska i högre grad bygger på framstegstanken. Därmed skulle den svenska huvudberättelsen vara mer överensstämmande med den europeiska. Så skriver Axelsson (s 312):

”I den svenska berättelsen om framsteg och kontinuerliga förändringar var det lättare att inordna ytterligare förändringar – som exempelvis EU-medlemskap – än i den mer traditionella norska berättelsen. Man kan formulera skillnaden som att EU lovade svenskarna fortsatt förändring, något som dessutom var välkommet med tanke på den ekonomiska kris landet befann sig i.”

Historiska referenser är vanligare på vissa områden än andra. Debattörerna hade störst benägenhet att plocka fram historiska referenser när debatten handlade om det egna landets suveränitet och styrelseskick, om vikten av europeiskt samarbete eller om fred och säkerhetspolitik.

Både i Norge och Sverige förekom få referenser till den äldre historien; här tiden före 1800. En viktig skillnad mellan EU-debatten i de båda länderna är att medan socialdemokratin framträder som den svenska historiens centrala aktör intar folket – ”alla norrmän” – rollen som huvudaktör i den norska historien. I Norge var det svårare för ja-sidans debattörer att övertyga ”folket” om att ett medlemskap inte äventyrade centrala nationella värden.

I Norge tycks det föreligga en ännu större medvetenhet om, och känslighet för, uppdelningen mellan ”folket” och ”eliten”. Att ja-sidan knöts så starkt till ”eliten” försämrade utsikterna att driva igenom ett EU-medlemskap. Det gäller förvisso både Norge och Sverige, men verkar ha varit ett större hinder för de norska ja-debattörerna.

Undersökningen tyder på att historieanvändningen i den svenska debatten förefaller att i högre grad än i den norska ha följt partipolitiska skiljelinjer. Andelen politiker som deltog i EU-debatten var större i Sverige än i Norge. Enligt författaren var den norska debatten i högre grad öppen för debattörer utan partipolitisk anknytning (s 237). Han drar slutsatsen att det verkar ha förelegat ett ”öppnare debattklimat” i Norge än i Sverige. Detta får dock betraktas som en spekulation snarare än en särskilt väl underbyggd slutsats. Ett tydligt resultat är emellertid att ja-sidan dominerade den svenska EU-debatten medan den norska debatten, i alla fall i dagspressen, var mer balanserad vad gäller förhållandet mellan EU-positiva och EU-kritiska debattinlägg.

Som den historiker han är vill författaren även undersöka i vilken utsträckning historiker deltar i debatten. Sammantaget var det få fackhistoriker som deltog i debatten. Norska historiker var mer synliga än sina svenska motsvarigheter, men skillnaden ska inte överdrivas framhåller Axelsson. Det är särskilt en norsk historiker, professor Kåre Lunden, som utmärker sig genom sitt ”exceptionella engagemang”.

En granskning som denna har även att uppmärksamma eventuella felaktigheter. Jag har endast funnit ett fåtal sakfel och inget av dessa särskilt graverande. När Olof Palme i mars 1971 avvisade medlemskap i EG skedde det i ett anförande på Stockholms arbetarekommun, och var inte ett riksdagsbeslut (s 15). Att Leif Leifland betecknas som socialdemokrat (s 150) måste vara ett olycksfall i arbetet. Även om han utåt var ”opolitisk” kabinetssekreterare på utrikesdepartementet åren 1977-82 råder ingen tvekan om att Leifland har sin hemvist bland borgerligheten. Sverker Åström, Leiflands företrädare som kabinetssekreterare, betecknas också socialdemokrat (s 150). Åström tillbakavisar bestämt i sin memoarbok den gängse föreställningen att han skulle tillhöra socialdemokraterna. Hur det än förhåller sig med den saken kan vi konstatera att antalet sakfel i avhandlingen är få (med reservation för att jag självklart har större kännedom om svenska än norska förhållanden). Det gäller likaledes antalet korrekturel. Även på denna punkt förtjänar noggrannheten att framhållas.

Sammanfattningsvis rör det sig om en i grunden seriös och ambitiös forskningsprodukt. Som vi sett finns sådant som kan diskuteras. Det gäller delar av källurvalet och tolkningar i några avseenden. Möjligen kunde de båda fallen ha kontrasterats ytterligare och mer systematiskt. Jämförelsen kan betraktas som avhandlingens enskilt största värde. Framhållas bör även kopplingarna mellan historievetenskapen och olika samhällsvetenskaper. Vi får här ett prov på det fruktbara i ett anläggna perspektiv från skilda discipliner.

Karl Magnus Johansson

Erik Axelsson. *Historien i politiken. Historieanvändning i norsk och svensk EU-debatt 1990–1994*. Studia Historica Upsaliensia 226, Uppsala 2006.

MELLAN SALONGER OCH SPIONAGE

Otroligt, men sant.

Det blir den spontana kommentaren när man läst boken ”Häivähdys punaista”, en strimma av rött, om en minst sagt äventyrlig dam vid namn Hella Wuolijoki. Det faktum att boken skrivits av hennes dotterson *Erkki Tuomioja*, känd fredsaktivist med rötterna i de hundras kommitté på sextioalet och socialdemokratisk utrikesminister ända fram till den förra finländska regeringens avgång i april 2007, bidrar till att göra den litterära produkten om möjligt ännu mer attraktiv.

Raden av kända, både finländska och internationella, politiker som här passerar revy är lång. Det är dock inte bara politiska påverkare utan också framstående kulturarbetare, märkliga diplomater, några rentav spioner, till och med helt vanliga vardagsmänniskor som träder fram i berättelsen. Mitt i detta kraftfält av intriger och maktspel sitter den rundnätta lilla Hella Wuolijoki i sina fina salonger som ett slags spindel i nätet.

För finländsk publik, åtminstone den medelålders och lite äldre, är namnet Hella Wuolijoki fortfarande välbekant. Men för att verket inte bara ska handla om en kändis, så har författaren valt att även skriva om systemen Salme Pekkala. Därför lyder boks titelns underrubrik ”Hella Wuolijoki och hennes syster Salme Pekkala i revolutionens tjänst”. Nämda syster har nämligen varit nästan totalt bortglömd i Finland.

Hella Wuolijoki var född i Estland under namnet Ella Murrik år 1886. I början av 1900-talet flyttade hon till Finland för att studera. Hon skulle förutom finska lära sig många språk flytande. Men sin estniska intonation bevarade hon för alltid och den bröt igenom då hon talade finska. Något som senare väckte irritation på finsknatio-

nellt håll. I Helsingfors började hon snabbt röra sig i intellektuella cirklar. Den vägen fann hon sin make, den socialdemokratiska politikern Sulo Wuolijoki. Till umgängeskretsen hörde även anhängare av de ryska bolsjevikerna. En av dessa var en bolsjevikagent vid namn Meir Trilisser som sedermera gjorde karriär inom Sovjetunionens underrättelseväsen GPU. Härifrån härstammade fru Wuolijokis kommunist sympatier som skulle gå som en även i politiskt avseende röd tråd genom resten av hennes liv. Hon tillhörde visserligen aldrig formellt Finlands kommunistiska parti. Men att dragningen gick åt det hållet kunde man inte ta miste på. Kritiska röster skulle idag särskilt med facit i hand beteckna henne som en vad Lenin kallade ”nyttig idiot”. Alltså en typ av naiv vänsterintellektuell som alla onda gärningar till trots bara ville tro gott om kommunismen. Det kan ju vara en tröst att hon ingalunda var ensam om att i västvärlden spela den rollen.

De politiska sympatierna förhindrade dock inte Hella Wuolijoki från att etablera sig som en tidvis ganska framgångsrik affärskvinna i en kapitalistisk värld som då var mycket mansdominerad. En i sig imponerande prestation, vilket tyder på en mångsidig begåvning. Att affärsverksamheten i längden stötte på stora motgångar minskar inte pionjärrollens betydelse.

En annan sida av hennes begåvning hörde till den kulturella sfären. Hon skrev både romaner och skådespel. Bland de sistnämnda finns hennes fantastiska Niskavuorisvit som än idag räknas som en stor klassiker både på de finska teaterscenerna och på vita duken.

De berömda salongerna var ett av de instrument Wuolijoki utnyttjade för att knyta sina kontakter. Kretsen av prominenta gäster var omfattande oberoende av om salongen befann sig på Jungfrustigen i det förnäma Brunnsparksområdet i Helsingfors eller på herrgården Marlebäck i Kymmenedalen i sydöstra Finland.

Registret över kända personer som Hella Wuolijoki hade kontakt med under sitt händelserika liv tycks aldrig ta slut. Den sovjetiske författaren Maxim Gorkij blev hon bekant med i Berlin i början av tjugotalet, den finlandssvenske författaren Elmer Diktonius lånade hon respengar åt, med Alexandra Kollontay som var Sovjetunionens ambassadör i Stockholm under andra världskriget försökte hon förhandla fred åt Finland, med Hertta Kuusinen som var kommunisternas mest lysande stjärna i efterkrigstidens Finland uppstod nästan ett mor-dotterförhållande osv. Ett särskilt kapitel ägnas åt Bertolt Brechts besök i Finland i början av fyrtiotalet mitt under brinnande krig. Det framgår att Brecht lånat idén till sin berömda teaterpjäs ”Herr Puntila och hans dräng Matti” av Wuolijoki. Knyckt skulle någon annan ha sagt mindre vänligt. Hon hade varnats av den svenske författaren Arnold Ljungdahl som sagt att ”Brecht stjal”. Wuolijoki beundrade emellertid Brecht så mycket att hon ville undvika en öppen konflikt. Tvärtom besökte hon senare Brecht i Öst-Berlin då den berömda pjäsen hade premiär i Tyskland. Förebilderna till skådespelets huvudpersoner fanns för övrigt på Marlebäck gård som hon ägde.

Hella Wuolijoki var känd för sin förmåga att fascinera, trollbinda och manipulera sina medmänniskor när hon önskade, samtidigt som hon också kunde vara naiv och blåögd. Uppvaktande kavaljerer saknades inte heller i hennes omgivning. Särskilt inte efter skilsmässan från Sulo Wuolijoki.

Nu är Erkki Tuomioja lyckligtvis ingalunda okritisk mot sin berömda mormor. Läsaren får tvärtom ta del av mindre sympatiska drag i hennes personlighet. På ett ställe framgår det att Erkkis mor Vappu som alltså var Hellas dotter hade frågat om folk som förlorat allt som de ägde av den orsaken var sämre människor. Jo, så är det, löd Hellas kallsinniga svar. Också om berättelsen kan ha varit färgad så säger den

enligt författaren en hel del om hur inskränkt och selektiv Hella Wuolijoki verkligen kunde vara mot sina medmänniskor. Ett bland den här typen av intellektuella ingalunda ovanligt elitistiskt drag. Därför är det inte så konstigt att hon stod främmande för socialdemokrater av traditionellt snitt. Bland dem särskilt den finländska socialdemokraternas stora gestalt Väinö Tanner som hon till slut öppet avskydde. Inte heller de finlandssvenska socialdemokraternas främste ledare Karl-August Fagerholm stod särskilt högt i hennes kurs. Den Fagerholm som i egenskap av statsminister för en socialdemokratisk minoritetsregering 1948 i allra högsta grad bidrog till att bryta udden av kommunisternas maktambitioner.

Hella Wuolijokis äventyrliga läggning och hennes konspirativa kontakter gjorde att hon ett tag höll på att råka verkligt illa ut. Berättelsen om hur desanten Kerttu Nuorteva, dotter till den i Sovjetunionen bosatte finske emigrantkommunisten Santeri Nuorteva, under kriget med fallskärm och försedd med en radioapparat hoppade ner från ett ryskt plan på finskt territorium är som tagen ur en förstaklassens spionroman. Kerttu Nuortevas underjordiska verksamhet pågick inte alltför länge. Hon blev fast och gjorde en total bekännelse där också Hella Wuolijoki blev inblandad i spionaffären. Naturligtvis. Hur annars, frestas man nästan säga. Resultatet var att Wuolijoki hamnade i fängelse med en hotande dödsdom hängande över sig. Vid krigsslutet var allt förändrat. Kommunisterna vädrade igen morgonluft och vann en brakseger vid riksdagsvalet 1945. På svallvågorna seglade Hella Wuolijoki som blev chef för Finlands statliga radiobolag. Hon stod nu på höjden av sin karriär. När den kommunistiska offensiven dessbättre stoppades i slutet av fyrtioalet var också Hella Wuolijokis tid som radiochef slut. Hennes hälsa som aldrig varit särskilt stark började vackla och hon avled 1954.

Den bortglömda system Salme Murrik, gift Pekkala, var aldrig lika ombytlig och mångsidig som Hella. Tvärtom utvecklades hon till en stenhård, dogmatisk kommunist. Hon gifte sig senare med svenskindern Rajani Palme Dutt som var kusin både med Sveriges statsminister Olof Palme och med den Olof Palme som i Tammerfors stupade som svensk frivillig på den vita sidan under Finlands inbördeskrig 1918. Rajani Palme Dutt tillhörde grundarna av det brittiska kommunistpartiet.

Tala om de märkligaste förbindelser och ödeslinjer när det handlar om Hella Wuolijoki. Det kan man gott säga om denna dam som på något sätt ändå alltid bevarade sin klockarkärlek till sitt forna estniska hemland.

Henrik Helenius

Erkki Tuomioja. *Häivähdys punaista - Hella Wuolijoki ja hänen sisarens Salme Pekkala valankumouksen palveluksessa* (En strimma av rött - Hella Wuolijoki och hennes syster Salme Pekkala i revolutionens tjänst). Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 2006.

EN SVENSK FINANSFURSTE

När Stockholm skulle få sitt stadshus var det en byggnation som redan från starten stötte på motstånd. Bakom tillkomsten av denna särpräglade Stockholmssymbol låg en motion i stadsfullmäktige med ett fyrtiotal undertecknare, däribland KA (Knut Agaton) Wallenberg. Men den Östbergiska skapelsen skulle bli dyr, runt sju och en halv miljon kronor – det var mycket pengar i början av 1900-talet. Kostnaden fick många att tveka och kritiken riktades bland annat mot en del av lyxen i bygget och att man kombinerade arbetslokaler med festlokaler i nybygget på gamla Eldkvarns tomt.

När frågan avgjordes i stadsfullmäktige 1911 var Knut Wallenberg en av talarna.

Han förklarade att han ansåg kritiken mot Gyllene Salen berättigad, därför att "många av våra små medborgare genom ett stadsfullmäktiges beslut att bygga Stadshuset måste därtill bidra med sin skatt, om det också sker med små belopp, och de måste sålunda i detta fall bidra till uppförandet av Gyllene Salen, trots att de kanske aldrig där själva får vara med om att representera staden". Wallenberg konstaterade sedan att Gyllene Salen skulle kosta runt 400 000 kronor, rundade av beloppet till en halv miljon och anhöll att stadsfullmäktige skulle tillåta honom att personligen bidra med den summan.

Händelsen återges i *Ulf Olssons* biografi *Finansfursten KA Wallenberg 1853-1938*. Den kännetecknar i hög grad Knut Wallenberg. Den speglar hans målmedvetenhet och egensinnighet, hans handlingskraft och hans stora engagemang för hemstaden. Självfallet visar den också att Knut Wallenberg inte saknade pengar.

"Öäkta barn"

Ulf Olsson är professor i ekonomisk historia. Han har tidigare givit ut en biografi om Marcus "Dodde" Wallenberg. Den här gången flyttar han alltså perspektivet en generation tillbaka i släkten Wallenbergs historia med en väl genomarbetad skildring av Marcus farbror K A Wallenberg. Olsson har i stor utsträckning utnyttjat material från släkten Wallenbergs arkiv.

Wallenbergarnas betydelse för svensk ekonomi började med André Oscar Wallenberg, sjöofficer och befälhavare, som grundade Stockholms Enskilda Bank 1856. I formell mening fick inte Knut någon drömstart. Han föddes utom äktenskapet som Oscar Wallenbergs tredje barn med akterstäderskan Mina Andersson. Oscar och Mina gifte sig året efter men äktenskapet blev kort eftersom Mina dog i samband med det fjärde barnets födelse.

Därpå fick Oscar Wallenberg ytterligare två barn med Minas syster, som flyttade till det wallenbergska hemmet för att hjälpa till med barnen, innan han gifte sig med Anna von Sydow. Äktenskapet resulterade i ytterligare 14 barn. Det fanns med andra ord gott om pretenderer när det gällde att föra arvet vidare. Men det blev i första hand Knut och halvbrodern Marcus, "Häradshövdingen", som bestod provet och den hårda skolningen. När Knut var elva år placerades han i internatskola i Korntal i Tyskland. Tre år tillbringade Knut i skolan utan att någon gång besöka hemmet – en tuff start för ett barn men i linje med Wallenbergarnas syn på fostran och vikten av att "hålla fanan högt".

De första bankåren

Knut utbildades sedan till sjöofficer innan han drogs in i Enskilda Banken och fick hjälpa till att försöka lösa den kris som hotade bankens existens när exportnäringarnas kris 1878 fortplantade sig till järnvägssektorn, där Enskilda Banken hade stora obligationsinnehav. Knut Wallenbergs uppgift blev att försöka lugna de banker och bankirer i Europa där Enskilda Banken hade återförsäkrat sig. Krisen för banken löstes sedan bland annat genom att staten ryckte in med bidrag – det gick på den tiden också.

Framtiden i banken var emellertid ingalunda given för Knut. 1881 frågade han fadern i ett brev om han skulle återgå till livet som sjöofficer. Oscar Wallenberg gav honom rådet att stanna i banken. Fem år senare dog fadern och den 33-åriga Knut blev ny verkställande direktör i Stockholms Enskilda Bank. På den posten satt han i 25 år och från den positionen byggde han det Wallenbergska imperiet och skapade sin privata förmögenhet. En av de första och viktiga insatserna, där han som Ulf

Olsson påpekar, blev nydanende var att förmedla franskt kapital till det industriellt växande, kredittörstande Sverige.

Samhällsbyggare

Det brukar sägas att arbetarklassen byggde Sverige. Kapitalisternas roll ska emellertid inte underskattas. Ulf Olsson skildrar på ett intresseväckande sätt Knut Wallenbergs betydelse under den expansiva perioden i svensk ekonomi under decennierna runt sekelskiftet. Han lyfter också fram Wallenbergs betydelse i politiken, framför allt perioden som utrikesminister i Hjalmar Hammarskjölds regering under första världskriget. Motsättningarna mellan statsministern och utrikesministern präglade en del av regeringsarbetet, bland annat till följd av Wallenbergs ibland självsvåldiga uppträdande i ambitionen att inte stöta sig med engelsmännen. Trots de egna piruetterna i Arvfurstens palats var Wallenbergs ställning stark därför att vänstern stödde honom i hans strävan att hålla tillbaka de tyskvänliga krafterna.

Knut Wallenbergs insatser som "samhällsbyggare", till stor del via Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, belyses också i boken – Operan, Stadshuset, Stockholms Stadsbibliotek, Sjöhistoriska museet, Handelshögskolan, Saltsjöbaden, Särö och Sigtunaskolan, för att nämna några av de främsta skapelserna. K A Wallenberg var en person som inte låter sig fångas så lätt, men Ulf Olsson lyckas ändå förmedla en bild av människan Knut Wallenberg. Det sker utan att Olsson drar slutsatser eller för resonemang som saknar täckning.

Finansfursten är en spännande skildring av en betydelsefull persons insatser under en viktig period för Sveriges utveckling från fattig nation på väg mot välståndssamhället. Boken har dessutom förtjänsten av att vara välskriven med ett spännigt språk – något man inte är bortsämd med då det gäller biografier.

Anders Wettergren

Ulf Olsson, *Finansfursten KA Wallenberg 1853-1938*. Atlantis, Stockholm 2006.

PETTER DASS – 300 ÅR ETTER HANS DØD

I en svensk nidvise heter det at "Norges enda stora skald, han heter Petter Dass". Den heller smakløse spøken viser i det minste at Petter Dass ikke er ukjent for broderfolket, og det er ikke lite. Det er forholdsvis få norske lyrikere som kan påregnes å ha et kjent navn utenfor landets grenser, men Petter Dass fortjener det så utvilsomt, selv om han som maktglad og streng prest tuktet sine sognebarn med fast hånd. Han sørget også for å utnytte sin stilling som prest i det rikeste prestegjeldet nordenfjells, Alstahaug på Helgeland i Nord-Norge, slik at både makt og velstand preget hans liv. Men han var også dikter. Han var en rimsmed av Guds nåde, både i folkelige og religiøse tekster, og han leverte et storverk som er sikret en evig og soleklar plass i vår nasjonallitteratur – *Nordlands Trompet*. Mest kjent og kjær er nok likevel salmen "Herregud, ditt dyre navn å ære" som er en av mange sangbare tekster presten skrev til Herrens bønn – Fadervår. Både disse tekstene og Katekisme-sangene hadde et pedagogisk siktemål: menigheten var i all hovedsak analfabeter, men ved omskape kirkens lærdom til sangbare tekster, kunne de læres og huskes.

Petter Dass levde fra 1647 til 1707; så vidt vi vet. Dødsåret er sikkert; fødselsåret blir betvilt og bevis for at det meget vel kunne vært et annet år enn 1647 legges nå frem sammen med en rekke andre "bevis" på at historieskriverne og litteraturforskere har tatt feil når det gjelder dikterpresten på Helgeland. Det skjer i en bok om

Petter Dass og mange av hans samtidige, utgitt på eget forlag av lokalhistorikeren og læreren *Kåre Hansen* som bor og virker i Petter Dass' rike – som undertegnede bokanmelder for øvrig selv vokste opp i. Boken om Petter Dass er omfangsrik, illustrert og veldokumentert; bl.a. med et stort tilleggsmateriale som med noter og indeks utgjør ca. 60 sider.

Ut fra bokens tittel er det overraskende at dette ikke er en bok om *mennesket* Petter Dass. Det er heller en bok om Dass og hans samtid; ikke minst hans samtidige av forskjellig stilling og stand. Faktaopplysningene faller tett som hagl; det Hansen har funnet i gamle kilder truer med å bli så mye og så spesielt at en leser lett mister fokus av syne. Det er også slik at noen fakta er entydige og lite å drøfte: et fødselsår hvis det kan bevises, en ny kongelig resolusjon, nye bestemmelser om tiende eller annen skattlegging. Men betydningen av "fakta", hvordan de skal tolkes og hvilke virkninger ulike bestemmelser fikk, er noe helt annet. Det er lenge siden alle "fakta" i gamle kilder ble oppfattet som harde og endelige bevis. De må tolkes. Det gjør Hansen på en slik måte at vi får et inntrykk av folks levevis og livsbetingelser under en hård himmel på Helgeland for eksempel i nødsårene midt på 1690-tallet. Men han gjør det også slik at Petter Dass alltid kommer dårlig ut, også der det ikke er snakk om bevis, men antakelser og gjetninger. Problemet er nemlig at alle opplysninger fra alle kilder så godt som alltid tolkes slik at resultatet blir så negativt som mulig for Petter Dass. Det skjer blant annet fordi Hansen ikke tar hensyn til tidens konvensjoner, både for hvordan man uttrykker seg i skrift, henvender seg til øvrigheten eller forfatter brev og meldinger. Petter Dass og hans skriftstykker som ikke er dikteriske, kan ikke måles ut fra vår tids holdninger og forventninger. Ei heller kan hans litterære arbeid tas som direkte uttrykk for det mennesket sto for eller mente. Det siste er så elementært at man ikke skulle tro det var mulig i dag å overføre restløst fra en litterær tekst til forfatterpersonen bak og gi ham "skylden" for det som måtte stå i diktene. Uansett kommer Petter Dass ut av denne boken med liten ære. Det er atskillig mer problematisk enn at forskningen omkring Petter Dass og formidlingen av hans liv og verk ned gjennom historien får gjennomgå i denne boken – akkurat det er ikke så ufortjent.

Hansen følger livet til Petter Dass slik det er mulig å dokumentere det i kilder – og i noen grad ved bruk av dikterens tekster. Han begynner i og for seg lenge før Petter blir født, med slektsstudier på fars- og morssiden, hvor både fødested og årstall for hans fødsel blir drøftet og korrigert! Også det velkjente oppholdet på Nærøy som litteraturhistorien har utstyrt Petter med, blir bestridt. Petter Dass presenteres fra første øyeblikk som religiøs fundamentalist. Han diktet slettes ikke "makt til folket", men møtte almuen med trusler, avmakt og underdanighet. Petter Dass lærte i følge Hansen gjennom prestestudiet "utøvelse av underdanighet". Grunntonen for hele undersøkelsen av Petter Dass-bildet på grunnlag av spredte samtidige kilder er dermed satt: "Så lenge som Petter Dass sine skrifter ble lest, sunget og forstått, kom dikterpresten på det viset til å bidra til underkuelsen av en hel befolkning".

Bevisene på maktutøvelse og det som i dag fortoner seg som overgrep mot en fattig og til tider lidende befolkning på Helgeland, er mange – noen av dem er ganske så tunge. Herr Petter representerte selvfølgelig øvrigheten og sto for en hierarkisk samfunnsorden og sørget til de grader for seg og sine. Petter Dass kunne ha vært et bedre menneske, mindre oppsatt på å straffe og dømme, mer ettergivende med gjeld og skyld hos de som lite hadde. Men vi kan ikke måle ham ut fra vår tids idealer og normer; han var ikke bare et barn av sin tid, men en som av utdannelse og yrke var satt til å opprettholde makt og utøve myndighet i det rikeste sogn i hele bispedømmet. Det

er bortimot utenkelig at dette ikke skulle ha preget ham og bestemt mye av hans atferd, selv om den kan forekomme å være svært klanderverdig, sett med vår tids øyne.

Kåre Hansen skal ha ros for sine nitide undersøkelser av forholdene på Helgeland i den tiden Petter Dass rimeligvis tuktet almuen mer enn han tok dem i en romslig favn. Det er mangt forvitnelig å finne i boken i så måte, både om skyssplikt, stokketoll, kampen om fordelingen av tiende fra Åsvær og mangt annet som i dag virker fremmedartet. Det meste er knyttet opp mot Petter Dass' virke, og vi får selvfølgelig vite noe også om hans diktergjerning. Men vi får ikke vite mye, og når noen av prestens dikt gjennomgås og utlegges, er det oftest som del av bevismaterialet for den tukt og undertrykkelse han utøvet, også som versemaker av Guds nåde. Det er ingen problemer med å lese katekismesangene opp mot Luther, eller å undersøke sider ved *Nordlands Trompet* i forhold til "hvordan det virkelig var". Men litteraturen dikter om; den er noe annet og mer og annerledes enn virkeligheten, slik at det er umulig å redusere kraften og velden i åpningsstrofen i *Nordlands Trompet* ("Vær hilset") ved å vise at Herr Petter i virkeligheten slettes ikke inviterte alle.

Det er derfor stor synd at Kåre Hansen først på side 321 innrømmer at "dikteren Petter Dass døde ikke," men lever videre. Det er selvsagt greit å la (lokal)historisk interesse stå i sentrum av en bok som denne, men det finnes egentlig bare én grunn til å skrive om Petter Dass: det rike og rause og betydelige diktverket han etterlot seg og som det er utfordring nok å ta skikkelig vare på. Det er først og fremst slik vi kan ta vare på det verdifulle som Petter Dass skapte – både på tross av og på grunn av stillingen som dominerende maktperson på Alstahaug for mer enn 300 år siden.

Hans H. Skei

Kåre Hansen. *Petter Dass – mennesket, makten og mytene*. Utgitt av forfatteren. Sandnessjøen, 2006.

ADOLF HEDIN – LIBERAL "BRASTÄNDARE" OCH FÖREGÅNGSMAN

2006 var det 100 år sedan *Adolf Hedin*, en av svensk liberalisms portalgestalter, föddes. Uppvuxen i ett frisinnat prästhem i Boo i Närke kom han etter skolegang i Örebro och gymnasieår i Strängnäs till Uppsala. Som ende son hade han tidigt utvecklat stor självständighet. Han stod främmande för faderns statskyrka och karakteriserades som antiklerikal men inte antireligiös. Även om han som 17-årig skrevs in vid universitetet tvingades han av ekonomiska skäl att först efter fyra års informatorstjänst börja studierna där. De fick då en tonvikt på historia och statskunskap, men hans fil kand-examen omfattade också filosofi, språk och nationalekonomi. Ingen av de lärare han mötte imponerade. En auktoritet blev i stället Erik Gustaf Geijer, som lämnat sin professur, hade verkställt sitt berömda avfall till liberalismen och vars föreläsningar i tryckt skick gjorde stort intryck på Hedin. Vad som tilltalade honom var Geijers tankar om allas rätt att förverkliga sina innersta krav och att vars och ens plats i samhället berodde på förmåga och förtjänst. Genom att de knöts till svenska folkets historiska utveckling skapades en ny och speciell svensk liberalism. Konsekvensen för Geijer personligen – uttryckt i dikten "Ensam i bräcklig farkost" – kunde senare gälla också för Hedin.

Före examen 1861 debuterade Hedin som publicist. Han verkade i fem år i *Upsala-Posten* som litteraturkritiker och fäste uppmärksamheten på de i Sverige förbisedda norska författarna Ibsen och Bjørnson. Men snart blev politiken hans huvudintresse,

som inspirerades av den demokrativåg som efter revolutionsåret 1848 gått genom Europa. Det radikala kravet på allmän rösträtt bröt mot den äldre liberalismens långsammare framgångstakt. Tidens nationalism fick hos Hedin en speciell skandinavisk inriktning och han tog normmännens sida i deras kamp för likaberättigande inom den union som borde vara en förening mellan två fria folk. Han propagerade för svensk hjälp till Danmark i dansk-tyska kriget.

1864 blev Hedin journalist på heltid i Stockholm, där han skrev i tidningar med olika politisk färg men också korresponderade till landsortspressen. Han kritiserade det av gammalliberalerna stödda representationsförslaget 1865 och ville ha ett nyorienterat liberalt parti förstärkt med radikalerna. Två år senare blev han riksbekant genom sin i *Fäderneslandet* publicerade artikelserie ”Hvad svenska folket väntar af den nya representationen. Femton bref från en demokrat till svenska riksdagens medlemmar”. Brevet blev program både för det Nyliberala sällskap som med honom bland grundarna bildades samma år och det i riksdagen formerade Nyliberala partiet med August Blanche och Lars Johan Hierta som framträdande medlemmar. Men partiprogrammets radikalism vållade oro och intern splittring och orsakade efter få år partiets upplösning.

Hedins femton brev blev också inspirationskälla för Stockholms nya arbetarförening, vars medlemmar till skillnad från föregångarens var kroppsarbetare. Dess huvudmål var folkkupplysning, reformering av den efter beviljning graderade kommunala rösträtten. Hedins snart ledande ställning i föreningen gjorde honom 1868 till riksdagskandidat och följande år till ledamot av andra kammaren. Det blev i riksdagen hans ryktbarhet nådde höjdpunkten, det blev där han verkade under sina återstående 35 år. Han blev en pådrivare som agerade med stor konsekvens i de frågor han gjort till sina. Han ska ha skrivit 146 egna motioner, alla baserade på grundliga studier, och hans fränhet i debatten blev legendarisk. Men hans svårighet att arbeta med andra ställde honom ibland utanför riksdagsutskotten. Han vägrade 1895 att bli medlem i det första liberala folkpartiet och vägrade ställa upp som kandidat till årtiondets båda folkriksdagar. Men när de stora partibildningarna kom till, riksdagspartiet Liberala samlingspartiet 1900 och rikspartiet Frisinnade landsföreningen 1902, blev han medlem. Men då var hans låga på väg att slockna.

I riksdagspolitiken blev Hedins stora insats vad som räknas som starten på den moderna socialpolitiken i Sverige: motionen 1884 om utredning av frågorna om arbetarskydd och ålderdoms- och olycksfallsförsäkring. Den var baserad på grundliga studier av förhållanden i Europa. Den godkändes av riksdagen som tillsatte arbetarförsäkringskommittén med Hedin som medlem. Men de fyra år senare framlagda förslagen tog lång tid att förverkliga och han verkade ihärdigt för att förhindra att åtgärderna till förbättringar för de bredare samhällsklasserna fick i Bismarcks efterföljd utnyttjas taktiskt av de konservativa för att passivisera arbetarna. En första lag för arbetarskydd kom 1889, statsbidrag till sjukkassorna 1891, en första folkpension under Karl Staaffs andra regering först 1913 och olycksfallsförsäkring för arbetare först 1918 under Nils Edéns liberal-socialistiska regering.

Som riksdagsman rörde sig Hedin över vida fält – men för ekonomiska frågor ansåg han sig sakna utbildning och insikt. Han tog gärna upp problem som av diskretion av andra lämnats orörda – kungahusets apanage, hovets allians med högadeln, utnämning av vad han benämnde ”hovgeneraler”, utrikesförvaltningens slapphet och kvinnans eftersatta ställning i samhället. Humanare strafflagar, begränsning av barnarbete i fabriker, det eftersatta Norrland och de finska och samiska minoriteternas rättigheter engagerade han sig för. Som ledamot av konstitutionsutskottet slog han

ned på alla tendenser till ministerstyre. Maktens tyngdpunkt skulle ligga i riksdagen och vara påverkbar av folket.

I fråga om rättvisare skatter, självdeklaration och skattekontroll var han före sin tid. Skolfrågor hörde till hans stora intressen. Som utskottsordförande lade han 1880 fram ett ambitiöst program om 70 sidor för reformering av undervisningsväsendet. Lärarnas villkor måste förbättras, usla läroböcker ersättas och abstrakt, kristlig och nationalistisk tendens i dem utrensas. Kyrkans tid i skolan skulle vara förbi. De moderna språken var viktigare än de klassiska och franskan måste skyddas mot den framträngande tyskan. Oron för hotet från Ryssland gjorde honom till anhängare av allmän värnplikt och humanare behandling av underbefäl och meniga hörde till hans käpphästar.

Adolf Hedins totalsatsning på politiken gjorde honom till folktribun eller folkets ombudsman. Han hade inget emot omdömet ”braständare” men förbehöll sig då han en gång angreps ”att själv reglera brasan på det sätt jag finner lämpligt, och här har jag funnit lämpligt att använda stekning vid sakta eld”. Under hans tid sammanträdde riksdagen enbart på våarna och det politiska arbetet bedrevs då till stor del i pressen. Där var han flitigt verksam, några år som chefredaktör för Aftonbladet och i övrigt som mer eller mindre fast medarbetare i ett 20-tal svenska och nordiska tidningar. Journalistiken var i själva verket hans levebröd, hans ekonomi förblev livet igenom skral. Men som skribent hävdade han sin frihet och gick omedelbart sin väg om någon redaktör ville ändra i hans text.

Hedin var, som antyddes, anhängare av unionen med Norge. Han såg norska politiker som bundsförvanter i den svenska kampen mot kung, förstakammarhöger och det konservativa etablissemanget. Han gladdes åt parlamentarismens genombrott i Norge 1884. Men svensk arrogans och nedlåtenhet mot unionsbrodern tålde han inte. När mot slutet av hans liv krisen inom unionen blev akut, var han bruten och plågad av sjukdom, närmast krympling med förlamad högerarm. Norska utsända till Stockholm 1905 fann honom döende. I sitt sista framträdande i riksdagen talade han mot det av krisen motiverade 100-miljonerkreditivet, som var tänkt att användas i händelse av krig med Norge. Tre dagar före sin död fick han veta att förhandlingarna i Karlstad gått i lås.

I Adolf Hedins efterföljd kom många liberaler att verka. I hans hjärtefrågor förutom de nämnda Staaff och Edén, i följande generation exempelvis Ernst Beckman, Fridtjuv Berg, Emilia Broomé, G. H. von Koch, och Kerstin Hesselgren. Hedin var sannolikt sin tids mest kände svenske politiker och kanske den förste som såg politiken som ett yrke. Han var beundrad i breda samhällsskikt men sedd med misstro av kungahus, överklass och etablissemanget. Orädd fruktade han ingen men fruktades själv av många – inte minst för sin skarpa tunga. Han var konsekvent i sin idépolitiska gärning, grundlig och väl förberedd i sina initiativ. Som skribent ansågs han lysande och pedagogisk. Han måste ses som en av portalgestalterna till det moderna Sverige.

Jarl Torbacke

Bokessä och Kring böcker och människor har följande skribenter i detta nummer:

Helenius, Henrik, redaktör, Helsingfors
 Johansson, Karl Magnus, docent, Södertörns högskola
 Skei, Hans H., NT:s norske redaktör, Oslo
 Torbacke, Jarl, professor em., Stockholm
 Wettergren, Anders, fil.dr., Göteborg
 Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum

SAMMANFATTNING

Det andra häftet i Nordisk Tidskrifts 130:e årgång inrymmer de sedvanliga politiska och ekonomiska översikterna. Huvudredaktören sammanfattar översiktligt vad som tilldragit sig i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige under 2006. Weekendavisens Arne Hardis skriver om tillståndet i Danmark ett år efter Muhammed-dramatiken. Hufvudstadsbladets Jan-Anders Ekström analyserar omvalet av Tarja Halonen på statschefsposten och det finländska ordförandeskapet i EU under andra halvåret 2006. Frilansskribenten Arna Schram beskriver dramatiken kring statsminister Halldór Ásgrímssons plötsliga avgång i kommunalvalet efterföljd. Aftenpostens Harald Stanghelle konstaterar att den blocköverskridande rödgröna koalitionen under Jens Stoltenbergs ledning fungerat under ett drygt år. Göteborgs-Postens fd andreredaktör Anders Wettergren har maktskiftet efter det svenska riksdagsvalet i september 2006 som huvudtema.

Utanför huvudtemat skriver den norske litteraturvetaren Thorstein Norheim om den svenske poeten Gunnar Ekelöf. Þórgunnur Snædals artikel handlar om svensken Jon Matteusson som började trycka böcker på Island under 1500-talets första hälft. Henrik Wilén på Nifin i Helsingfors har intervjuat vänsterpartisten Claes Andersson som är nyvald ordförande för Nordiska rådet Finlands delegation.

För egen räkning har svenska Föreningen Nordens nytillträdda ordförande Kristina Persson signerat. Hon tar bland annat upp Föreningen Nordens roll i globaliseringens tidevarv. Minister Anders Ljunggren vid den svenska ambassaden i Helsingfors tar upp klimatfrågan i sin nordiska krönika.

Under vinjetten Bokessä anmäler NT:s danske redaktör Henrik Wivel, som disputerat på en avhandling om Selma Lagerlöf, Ying Toijer-Nilssons utgåva av brevväxlingen mellan Selma Lagerlöf och Valborg Olander.

Kring böcker och människor innehåller fem bidrag. Karl Magnus Johansson recenserar Erik Axelssons avhandling om historieanvändningen i svensk och norsk EU-debatt 1990-94. NT:s norske redaktör Hans H. Skei tar upp Kåre Hansens bok om prästen och diktaren Petter Dass. Anders Wettergren återkommer med en anmälan av Ulf Olssons bok om finansfursten och politikern K A Wallenberg. Henrik Helenius skriver om utrikesminister Erkki Tuomiojas bok om Hella Wuolijoki. Jarl Torbacke avrundar med en betraktelse om liberalen Adolf Hedin.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 130. vuosikerran toinen numero sisältää tavanomaiset poliittiset ja taloudelliset katsaukset. Päätoimittajat tiivistävät lyhyesti, mitä Tanskassa, Suomessa, Islannissa, Norjassa ja Ruotsissa on tapahtunut vuonna 2006. Weekendavisenin Arne Hardis kirjoittaa, millainen tilanne Tanskassa vallitsee vuosi Muhammed-dramatiikan jälkeen. Hufvudsbladetin Jan-Anders Ekström analysoi Tarja Halosen uudelleenvalintaa valtionpäämieheksi ja Suomen EU-puheenjohtajuutta vuoden 2006 toisella puoliskolla. Freelancetoimittaja Arna Schram kuvaa dramatiikkaa pääministeri Halldór Ásgrímssonin äkillisen eroamisen yhteydessä kunnallisvaalien jälkeen. Aftenpostenin Harald Stanghelle toteaa, että Jens Stoltenbergin johtama punavihreä koalitio on toiminut runsaan vuoden ajan. Göteborgs-Postenin entisen kakkostoimittajan Anders Wettergrenin pääteemana on syksyllä 2006 järjestettyjen valtiopäivävaalien jälkeinen vallanvaihto.

Muista aiheista voi mainita seuraavaa. Norjalainen kirjallisuudentutkija Thorstein Norheim kirjoittaa ruotsalaisesta runoilijasta Gunnar Ekelöfistä. Þórgunnur Snædalín artikkeli kertoo ruotsalaisesta Jon Matteussonista, joka alkoi painaa kirjoja Islannissa 1500-luvun alkupuoliskolla. Pohjoismaiden Suomen instituutin johtaja Henrik Wilén on haastatellut Vasemmistoliiton Claes Anderssonia, joka on valittu Pohjoismaiden neuvoston Suomen-valtuuskunnan puheenjohtajaksi.

För egen räkning -palstan on kirjoittanut Norden-yhdistyksen uusi puheenjohtaja Kristina Persson. Hän ottaa esille muun muassa Norden-yhdistyksen roolin globalisoitumisen aikakaudella. Ministeri Anders Ljunggren Ruotsin Helsingin-suurlähetystöstä käsittelee pohjoismaisessa kronikassaan ilmastokysymystä.

Vinjetin *Bokessä* alla NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel, joka on kirjoittanut väitöskirjan Selma Lagerlöfistä, ilmoittaa Ying Toijer-Nilssonin teoksen Selma Lagerlöfin ja Valborg Olanderin kirjeenvaihdosta.

Osastossa *Kring böcker och människor* on viisi artikkelia. Karl Magnus Johansson arvostelee Erik Axelssonin väitöskirjan, joka käsittelee historiankäyttöä Ruotsin ja Norjan EU-keskustelussa vuosina 1990–94. NT:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei ottaa esille Kåre Hansenin pappia ja runoilijaa Petter Dassia käsittelevän kirjan. Anders Wettergren ilmoittaa Ulf Olssonin kirjan finanssiruhinaasta ja poliitikosta K A Wallenbergistä. Henrik Helenius kirjoittaa ulkoministeri Erkki Tuomiojan kirjasta, joka käsittelee Hella Wuolijokea. Viimeisenä on Jarl Torbacke, joka tarkastelee liberaali Adolf Hedeniä.

C W-d

Suomennos: *Paula Ehrnebo*

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2007 sin hundratrettonde årgång, den åttiotredje i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2007 är 250 kr, lösnúmerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2007 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 11221 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefotid fredagar 10–12.
Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.
Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.
Tel 0158-137 89 (bostaden) eller personsökare 0740-25 58 42.
E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.
Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.
Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.
Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.
Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no